

BOHEMISTYKA

2/2015

Rocznik XV – ISSN 1642-9893

Redaktor naczelny

MIECZYŚLAW BALOWSKI

Sekretarz Redakcji

ANNA ZURA

Rada Naukowa

Neil Bermel (Sheffield), Marie Čechová (Praga), Jaroslav Hubáček (Ostrawa), Marie Krčmová (Brno), Jan Kořenský (Praga), Svatava Machová (Praga), Alena Macurová (Praga), Margerita Mladenowa (Sofia), Walery Mokijenko (Petersburg), Dobrava Moldanová (Ústí nad Labem), Galina Nieszczimienko (Moskwa), Janusz Siatkowski (Warszawa), Hana Sodeyfi (Wiedeń), Jiří Svoboda (Ostrawa), Elżbieta Szczepańska (Kraków), Józef Zarek (Katowice)

Wydawca: Komisja Słowistyczna Polskiej Akademii Nauk,
Oddział w Poznaniu
Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu
im. A. Mickiewicza w Poznaniu
Wydawnictwo „Pro”

Adres: ul. A. Fredry 10, 60-701 Poznań, tel. 61 829 4517

E-mail: bohemistyka@amu.edu.pl
mieczyslaw.balowski@amu.edu.pl

BOHEMISTYKA

2/2015

Rocznik XV – ISSN 1642-9893

SPIS TREŚCI

ARTYKULY I STUDIA

Monika Krzemppek, <i>Semantyka czeskich wykrzykników</i> . . .	103
Andrzej Charciarek, <i>Národní korpusy a polsko-česká/česko-polská překladová lexikografie</i>	126
Josef Štěpán, <i>Hovorová spisovná čeština</i>	139
Katarzyna Dembska, <i>Rola neologizmów w kształtowaniu systemu języka czeskiego (na przykładzie nazw osób)</i>	159
Marie Čechová, <i>Věcné styly ve vzdělávání bohemistů-cizinců</i>	173

ZE ZJAWISK WSPÓLCZESNEGO JĘZYKA CZESKIEGO

Milan Hrdlička, <i>Někdo versus kdosi</i>	179
Milan Hrdlička, <i>Přítelové</i>	180
Milan Hrdlička, <i>Za pro mě výhodnou cenu</i>	181

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

<i>Petr Auer, Jazyková interakce. Překlad Jiří Nekvapil a kol. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014, 305 s. ISBN 978-80-7422-268-9 (przez Jindřišku Svobodová)</i>	185
<i>František Čermák, Proverbs: Their Lexical and Semantic Features, Burlington, Vermont: "Proverbium" in cooperation with the Institute of the Czech National Corpus, The University of Vermont, 2014, 234 s. ISBN 978-0-9846456-1-9 (przez Mięczysława Balowskiego)</i>	192

KRONIKA

Eva Mrhačová, <i>75 růží pro pana profesora Františka Čermáka</i>	197
Informacja o Autorach	199

CONTENTS

ARTICLES & RESEARCHES

Monika Krzemppek, <i>Semantic analysis of Czech interjections</i>	103
Andrzej Charciarek, <i>National corpora and polish-czech/czech-polish lexicography translation</i>	126
Josef Štěpán, <i>Colloquial standard Czech</i>	139
Katarzyna Dembska, <i>The role of neologisms in a shaping of Czech language system (on example of names of persons)</i>	159
Marie Čechová, <i>Professional styles in education of bohemists-foreigners</i>	173

FROM THE PHENOMENON OF MODERN CZECH LANGUAGE

Milan Hrdlička, <i>Someone (někdo) versus somebody (kdosi)</i>	179
Milan Hrdlička, <i>Friends (Přítelové)</i>	180
Milan Hrdlička, <i>For me for a good price</i>	181

BOOK REVIEWS & DISCUSSIONS

<i>Petr Auer, Jazyková interakce. Překlad Jiří Nekvapil a kol. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014, 305 s. ISBN 978-80-7422-268-9 (by Jindřiška Svobodová)</i>	185
<i>František Čermák, Proverbs: Their Lexical and Semantic Features, Burlington, Vermont: "Proverbium" in cooperation with the Institute of the Czech National Corpus, The University of Vermont, 2014, 234 s. ISBN 978-0-9846456-1-9 (by Mięczysława Balowski)</i>	192

CHRONICLE

Eva Mrhačová, <i>75 roses for prof. František Čermák</i> . . .	197
About of Authors	199

Monika KRZEMPEK

Bratysława*

Semantyka czeskich wykrzykników

Keywords: Czech language, semantics, text corpus, interjections

Słowa kluczowe: język czeski, semantyka, korpus językowy, wykrzykniki

Abstract

The aim of the paper is a semantic analysis of Czech interjections. The analysed material comes from the internet language corpora: *The Czech National Corpus SYN2000, SYN2005, ORAL2008, SYN2010*. The list of analysed interjections consists of automatically selected lexemes with the tag interjection in the corpus *SYN2000* and of lexemes qualified as interjections in the dictionary of the standard Czech language (*Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 2007*). Gathered data comprise 250 lexemes (with variants). The paper consists of four chapters. The first one provides an introduction to the subject matter and includes a short summary of the views and opinions on the semantic structure of interjections. In the second chapter the author briefly describes methods and the conception of the meaning which are taken into account in the paper (cognitive semantics). The third part provides a semantic analysis of interjections. It consists of two sections; the first one is focused on the description and characteristics of central domains within which interjections are conceptualised (domains of feelings, movement, sound, scripts and abstract domains). The second section presents the analysis of the domain matrices of interjections. Finally, the author provides a summary of the research results.

Cel artykułu stanowi analiza semantyczna czeskich wykrzykników. Materiał poddany badaniom pochodzi z internetowych korpusów języka czeskiego dostępnych w Internecie (*SYN2000, SYN2005, ORAL2008, SYN2010*). Lista badanych wykrzykników powstała poprzez automatyczne wyodrębnienie z korpusu *SYN2000* leksemów posiadających kwalifikator *wykrzyknik*. Zbiór ten uzupełniono o leksemy, które posiadają kwalifikator *wykrzyknik* w słowniku czeszczyzny literackiej (*Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 2007*) i wyniku tego powstała grupa około 250 leksemów (z wariantami), które stanowią podstawę analiz. Artykuł składa się z czterech

* Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie – Comenius University in Bratislava (Faculty of Arts, Department of Slavic Studies).

rech części. Pierwszą z nich stanowi krótkie podsumowanie stanu badań nad znaczeniem wykrzykników. W drugiej autorka opisuje zastosowane metody analizy i koncepcję znaczenia, które przyjęte zostały w pracy (semantyka kognitywna). Część trzecia stanowi właściwą analizę czeskich wykrzykników, która obejmuje dwa działy. W pierwszym pojawia się opis i charakterystyka domen centralnych, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki (domena uczuć, ruchu, dźwięku, skryptów i domen abstrakcyjnych), w drugiej przedstawiono analizy matryc domen wykrzykników. Artykuł zamyka krótkie podsumowanie wyników badań.

1. Stan badań nad znaczeniem wykrzykników

Wykrzykniki stanowią element niemal każdego aktu komunikacji. Choć występują we wszystkich językach i już w starożytności zauważono, że stanowią odrębny element językowy, bardzo długo pozostawały poza sferą badań naukowych i były w literaturze językoznawczej traktowane marginalnie. W porównaniu z innymi częściami mowy, wielokrotnie i wszechstronnie analizowanymi, wykrzykniki stanowią jedną z najsłabiej zbadanych i opisanych kategorii gramatycznych. Tworzą grupę o heterogenicznym charakterze, która jest niezwykle wewnątrznie zróżnicowana, stąd niełatwa do spójnego opisu. Dotychczas badania wykrzykników koncentrowały się przede wszystkim wokół ich właściwości gramatycznych oraz funkcji. Zagadnienia związane z semantyką wykrzykników były podejmowane w poszczególnych monografiach i artykułach, do tej pory nie stanowiły jednak zasadniczego celu prac. Choć poruszane były niejako na marginesie głównego nurtu rozważań o charakterze wykrzykników, od lat są powodem licznych sporów i dyskusji. Większość badaczy jest przekonana, że wykrzykniki posiadają znaczenie, często podkreśla się jednak osobliwość ich struktury semantycznej na tle innych wypowiedzi (por. Wierzbicka 1992), nikłą wyrazistość semantyczną (Siatkowska 1985, s. 285), niejednorodność i różnorodność przekazywanych treści, szeroką skalę odcieni znaczeniowych i mocno zróżnicowaną strukturę (Orwińska-Ruziczka 1992, s. 40; Daković 2006).

Warto zauważyć, że publikacji zawierających szczegółowe analizy semantyczne wykrzykników nie jest wiele, a opisy interiekcji pojawiające się w słownikach bardzo często stają się przedmiotem kryty-

ki. Wierzbicka twierdzi, że nie zawsze są one wystarczające dla zrozumienia wykrzykników i nie pomagają nauczyć się, jak ich używać (por. Wierzbicka 1992, s. 160). Grochowski i Daković zaś zwracają uwagę na to, że definicje semantyczne poszczególnych wykrzykników polegają najczęściej na wyliczaniu funkcji, w jakich dany leksem może występować. Przeważnie zbiór ten nie jest zamknięty i rozpoczyna się formułą *np.*, a kończy wyrażeniami *itd. itp.* (por. Daković 2006, s. 54; Grochowski 1992, s. 155).

Dotychczas do badania semantyki wykrzykników stosowano różnorodne metody, które choć różniły się pod wieloma względami (por. Wierzbicka 1992, Orwińska-Ruziczka 1992, Daković 2006) wszystkie opierały się na statycznym podejściu do semantyki, w którym zakłada się obiektywne istnienie uniwersalnych części składowych, z których jest zbudowane znaczenie leksykalne. Analizy zbudowane w oparciu o te metody, choć niewątpliwie wniosły wkład w stan badań nad wykrzyknikiem, posiadały liczne ograniczenia i pozwalały jedynie częściowo na pokazanie różnorodności treści przekazywanych przez wykrzykniki. Wszelkstronna analiza była także utrudniona ze względu na charakter materiału językowego poddawanego analizom – większość opublikowanych prac opiera się na materiale słownikowym i brak pozycji, które opisują te leksemy w oryginalnych tekstach i kontekstach.

Nowych impulsów do badania leksemów wykrzyknikowych dostarczyły kognitywistyczne teorie semantyczne. Wariantów kognitywnej analizy semantycznej jest wiele. Różnią się one w swoich założeniach i metodach, jednakże wszystkie je łączy krytyczny stosunek do poglądu, że każde słowo ma swoje stałe znaczenie, do którego można dotrzeć i które można analizować w oderwaniu od językowego użycia tego słowa (por. Taylor 2007, s. 94). Kognitywiści odrzucają sposób rozumowania, zgodnie z którym wyrazy mają stałe, umowne i niezmiennie znaczenia, a znaczenia zdań są przewidywalne na zasadzie sumy znaczeń wyrazów, jakie się na nie składają. Uważają, że znaczenia nie są ani statyczne ani predeterminowane, ale biorą się z dynamicznej negocjacji między użytkownikami języka, osadzonej

w kontekście uwarunkowań fizycznych, językowych, społecznych i kulturowych. Twierdzą, że język nigdy do końca nie ulega konwencjonalizacji – znaczenie danego elementu językowego jest przedmiotem negocjacji za każdym razem jego użycia (por. Lagacker 2011, s. 49–53).

W semantyce kognitywnej znaczenie traktowane jest jako konceptualizacja powiązana z wyrażeniami językowymi. Koceptualizacja to proces tworzenia znaczenia z udziałem języka. Język bowiem sam w sobie nie koduje znaczenia – wyrazy i inne jednostki języka stanowią jedynie pewnego rodzaju instrukcje przy jego konstruowaniu, pełnią funkcje wskazówek dla różnorodnych operacji pojęciowych i przywoływania wiedzy ogólnej. W tym ujęciu znaczenie postrzegane jest bardziej jako proces niż „rzecz”, którą możemy „przekazywać” za pośrednictwem języka, a jednostki językowe nie „niosą” znaczenia, lecz uczestniczą w procesie tworzenia znaczenia, który odbywa się na poziomie pojęciowym (por. Langacker 2009, s. 18, 52; Evans 2009, s. 55, 63–64). Znaczenia słów nie są to gotowe, stałe i niezmiennie części informacji, lecz procesy tworzenia sensów (Taylor 2007, s. 533–534), są czymś z natury zmiennym – są budowane, czy też wyłaniają się w określonych kontekstach użycia (Taylor 2007, s. 117).

W celu opisu znaczeń poszczególnych elementów języka językoznawcy kognitywni wykorzystują zbiór konstruktów teoretycznych – pojęć, takich jak *domena*, *profil*, *baza*, *figura*, *tło*, *przestrzeń mentalna* itd. (por. Langacker 2011, s. 123–124). Jedno z najważniejszych pojęć z zakresu kognitywnej analizy semantycznej stanowi *domena*. Można ją zdefiniować jako dowolny uporządkowany obszar wiedzy stanowiący kontekst dla konceptualizacji danej jednostki semantycznej (Taylor 2007, s. 706). Domena dostarcza danego rodzaju spójnej reprezentacji wiedzy, względem której są charakteryzowane inne jednostki pojęciowe, czyli jej centralną funkcją jest dostarczanie względnie stałego kontekstu wiedzy, w kategoriach którego można rozumieć różne rodzaje jednostek pojęciowych (por. Evans 2007, s. 23). Generalnie domenę stanowić może jakakolwiek konfiguracja wiedzy o dowolnym poziomie złożoności lub organizacji, począwszy od pojęć

„podstawowych”, takich jak czas, przestrzeń, kolor, zapach, nieredukowalnych do prostszych pojęć, a skończywszy na złożonej i dość szczegółowej wiedzy, takiej jak na przykład reguły gry w krykieta (por. Taylor 2007, s. 241).

2. Wprowadzenie do analiz – podstawa materiałowa i metody analizy

W celu zgromadzenia leksemów wykrzyknikowych wykorzystano synchroniczny korpus języka czeskiego SYN2000, który jest częścią Czeskiego Korpusu Narodowego, dostępnego w Internecie. Zawiera on komputerowe zbiory autentycznych tekstów językowych, mówionych i pisanych, reprezentujących różne odmiany, style i typy tekstu. Stanowi zbiór danych językowych sięgających setek milionów jednostek, które mają za zadanie w jak najbardziej obiektywny i wszechstronny sposób odzwierciedlić rzeczywistość językową.

Lista badanych wykrzykników powstała poprzez automatyczne wyodrębnienie z korpusu jednostek otagowanych jako wykrzykniki. Zbiór ten uzupełniono o leksemy, które posiadają kwalifikator *wykrzyknik* w słowniku czeszczyzny literackiej (*Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* 2007) i wyniku tego powstała grupa około 250 leksemów (z wariantami), które stanowią podstawę analiz.

Zebrany materiał jest zróżnicowany pod wieloma względami. Obejmuje jednostki o różnym nacechowaniu stylowym: książkowym, archaicznym, podniosłym, potocznym, wulgarnym itd. Zawiera także formy znacznie różniące się frekwencją w uzusie – wśród zebranych wykrzykników są leksemy występujące bardzo rzadko, a także wykrzykniki, które mają po kilkanaście tysięcy użyć.

Analizy zebranych leksemów przeprowadzono w oparciu o internetowe korpusy języka czeskiego (*SYN2000*, *SYN2005*, *ORAL2008*, *SYN2010*). Pozwalają one na magazynowanie i szybką obróbkę dużo większej ilości materiału niż tradycyjne metody językoznawcze i stwarzają tym samym ogromne możliwości wielopłaszczyznowej analizy. Ponadto materiał zawarty w korpusie daje szansę na weryfi-

kację intuicji językowych, prezentując użycie i frekwencję zarówno form jednowyrazowych, jak i wzorców współwystępowania różnych form i częstości ich użycia. Czeskie korpusy w porównaniu z polskimi cechuje o wiele większa różnorodność kryteriów wyszukiwania (np. pod względem kategorii części mowy, kolokacji, konkordancji, wyszukiwanie w obrębie zdań, wyszukiwanie jednostek o podobnej budowie słowotwórczej itd.), zakres zawartości a także stopień otagowania leksemów.

Punkt wyjścia przeprowadzonych badań stanowił materiał zawarty w korpusach – z nich pochodzą wszystkie przykłady, które przytaczane są w oryginalnym brzmieniu. Świadomie wybrałam takie źródło materiału, w celu weryfikacji często spotykanych w literaturze językoznawczej poglądów na temat wykrzykników i konfrontacji uzyskanych wyników badań z poglądami zawartymi w dotychczas opublikowanych pracach naukowych i słownikach.

Wysłałam z założenia, że znaczenia danego leksemu nie można badać w oderwaniu od kontekstów jego użycia i użycie traktuję jako część znaczenia. Dlatego w celu zbadania właściwości semantycznych poszczególnych leksemów wykrzyknikowych i relacji pomiędzy nimi (matryce i domeny) wyodrębniłam wszystkie użycia danego wykrzyknika w korpusach i dokonałam ich analizy. Następnie opisałam ich znaczenie przy pomocy konstruktów wypracowanych przez kognitywne teorie semantyczne (przede wszystkim teorię pojęć i modeli opartą na założeniach semantyki encyklopedycznej)¹.

Przyjęta koncepcja znaczenia zakłada, że ze względu na to, że jest ono czymś zmiennym, kształtującym się w danych kontekstach użycia niemożliwe jest wyodrębnienie i opisanie wszystkich sensów danego wykrzyknika. Dlatego też opis semantyczny poszczególnych leksemów nie polega na wyliczeniu poszczególnych znaczeń, lecz na

¹ Artykuł stanowi jedynie podsumowanie wniosków wyciągniętych w trakcie badań przeprowadzonych w ramach pracy doktorskiej. Szczegółowy opis i analizy semantyczne poszczególnych wykrzykników poparte bogatym materiałem egzemplifikacyjnym można znaleźć w pracy.

opisie domen, w ramach których jest on konceptualizowany, wyznaczeniu domeny centralnej (jeśli to możliwe) i ustaleniu rankingu hierarchii ważności domen i prawdopodobieństwa ich aktywizacji kognitywnej.

3. Charakterystyka semantyczna czeskich wykrzykników

3.1. Domeny centralne, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki

Jeśli wychodzimy z założenia, że wykrzykniki posiadają znaczenie, to możemy im przyporządkować określone domeny, w których dokonuje się ich konceptualizacja i jesteśmy w stanie określić, co stanowi nieodzowne tło pojęciowe dla ich zrozumienia (por. Langacker 2011, s. 634). Ogromnej ilości wykrzykników nie moglibyśmy zrozumieć bez umiejętności rozpoznawania uczuć, wynikającej z wiedzy o ich okazywaniu i znajomości ich typowych cech. Gdybyśmy nie znali uczucia ulgi, zaskoczenia, bólu, czy złości, nie bylibyśmy w stanie zrozumieć znaczenia wykrzykników takich jak: *jauvajs*, *uff* czy *sakra*.

Wykrzykników używamy do wyrażenia prawie wszystkich² stanów emocjonalnych i można wyznaczyć poszczególne uczucia, w obrębie których dokonywana jest konceptualizacja. W celu wskazania najistotniejszych rodzin uczuć wykorzystałam stworzone przez psychologów klasyfikacje uczuć podstawowych (por. podział Ekmana i Friesena (1971), na którym opiera się większość późniejszych klasyfikacji). Okazało się, że wyróżnione 6 rodzin emocji podstawowych, jednocześnie jest domenami, w ramach których mogą być konceptualizowane wykrzykniki:

² Interesujący wydaje się fakt, że istnieją uczucia, do wyrażenia których nie używamy wykrzykników, albo robimy to bardzo rzadko (np. uczucie wstydu, poczucie winy).

1. r a d o ś ć – zadowolenie, podziw, triumf, ulga, szczęście, duma, satysfakcja,
2. w s t r ę t – odraza, obrzydzenie, niesmak,
3. z a s k o c z e n i e – zdziwienie, niedowierzanie, wstrząs, zdumienie,
4. z ł o ś ć – zdenerwowanie, niezadowolenie, niechęć, rozczarowanie, gniew, irytacja,
5. s t r a c h – niepokój, nerwowość, konsternacja, przerażenie, lęk,
6. s m u t e k – ból, żal (por. Colman 2009, s. 192).

Wielka domena uczuć obejmująca reakcje emocjonalne nie jest jedyną domeną, w ramach której konceptualizowane są wykrzykniki. Wielu z nich nie bylibyśmy w stanie zrozumieć bez znajomości różnych zjawisk akustycznych, a także tego, w jaki sposób ciała fizyczne mogą się poruszać i jakim ulegają procesom. Gdybyśmy nie znali odgłosu grającej trąbki, dzwoniącego telefonu, szczekającego psa, czy też ruchu związanego ze skakaniem, nie bylibyśmy w stanie zrozumieć znaczenia wykrzykników takich jak: *crrr*, *tra ta ta*, *baf*, *hop*. Duża grupa wykrzykników konceptualizowana jest w domenie dźwięku – odgłosów wydawanych przez zwierzęta (np. *mňau*, *haf*, *mek*, *kokodák*, *kykyryký*, *kva*, *kuňk*, *kuku pípi*, *vr(r)*, *bz(z)*) odgłosów wydawanych przez człowieka (np. *cha/ha*, *chi/hi*, *bé*, *bú*, *kuck*, *ble*, *chr(r)*, *hepčik*, *pfuj*, *pchá*, *mlask*, *srk*) czy odgłosów wydawanych przez instrumenty, przedmioty i urządzenia (*tik tak*, *cr(r)*, *brnk*, *cili-link*, *pif* (*paf*), *baf*, *klik*, *cvak*, *ratata*). Część wykrzykników konceptualizowana jest w domenie ruchu (np. *frrr*, *frnk*, *chňap*, *hopla*, *hop*, *hybaj*, *tradá*, *šup*, *alou*, *tumáte*, *tumáš*, *na*, *marš*, *pr*, *kšá*). Istnieje także duża grupa wykrzykników, które konceptualizowane są w obu tych domenach jednocześnie (np. *šmik*, *pích*, *žuch*, *skříp*, *klap*, *bach*, *třesk*).

Opisane wcześniej domeny, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki, nie są rozumiane w odniesieniu do innych domen, są poznawczo nieredukowalne – nie można ich rozłożyć na inne domeny, nie da się ich derywować z innych pojęć ani analizować w ich kategoriach, dlatego domeny uczuć, dźwięku i ruchu stanowią domeny podstawowe. W przeciwieństwie do tych stosunkowo prostych obsza-

rów wiedzy, część wykrzykników konceptualizowana jest w obrębie domen znacznie bardziej złożonych, które określa się domenami abstrakcyjnymi (por. Langacker 2011, s. 72; Evans 2009, s. 24–25). Domenę może stanowić także rama semantyczna lub jakaś inna przestrzeń przedstawieniowa lub kompleks pojęciowy lub też znajomość typowych scenariuszy konwencji kulturowych, jak przykładowo reguły dotyczące spotkań międzyludzkich, prowadzenia konwersacji czy wymiany powitań (por. Taylor 2007, s. 241). Ze względu na to, że są to pewne konfiguracje wiedzy, możemy je nazwać domenami, a dokładniej szczególnie ich rodzajem, polegającym nie tyle na znajomości pojęć, ile raczej określonych schematów – typowych, czy też oczekiwanych wzorców przebiegu zdarzeń, następstwa w czasie i związków przyczynowych łączących zdarzenia i stany w obrębie pewnych ram czynnościowych (por. Taylor 2007, s. 241).

W odniesieniu do domen, które są bardziej złożone i ich różnorodnych typów, kognitywiści używają szeregu różnych terminów, takich jak *rama*, *scenariusz*, *skrypt* czy *ICM*³. W odniesieniu do domen, których struktura jest bardzo skomplikowana i stanowi nie tyle znajomość pojęć, ile raczej znajomość określonych schematów (typowych czy też oczekiwanych wzorców przebiegu zdarzeń, sekwencji zachowań) zdecydowałam się używać określenia *skrypt* (por. Taylor 2007, s. 241) ze względu na podkreślany w opracowaniach nacisk na dynamiczny charakter procesu.

Grupa wykrzykników, dla których skrypt stanowi domenę centralną, stanowi część ich znaczenia i „charakteryzuje” je pragmatycznie obejmuje niewiele wykrzykników, jednak mają one bardzo dużą frekwencję. Najliczniejsze są wykrzykniki konceptualizowane w domenie rozmowy. Możemy ją nazwać pewnego rodzaju skryptem, ponieważ jest pewnym schematem typowych, czy też oczekiwanych wzorców przebiegu zachowań komunikacyjnych. Jest doskonale nam znajomym potocznym wydarzeniem i strukturą opisującą przyczyno-

³ Więcej na ten temat pisze John R. Taylor (2007, s. 241) czy Krzysztof Korzyk (1992, s. 57).

wo-skutkowe ciągi wydarzeń, uwzględniające jednocześnie językowo-kulturowe konteksty, niezbędne do właściwego interpretowania działań i sytuacji. Skrypt rozmowy jest zmienny, rozwijamy go i dopracowujemy na podstawie doświadczeń zebranych podczas prowadzenia najróżniejszych rozmów, które musimy dostosowywać do rozmaitych sytuacji. Tak jak i innego rodzaju skrypty, składa się on ze scen, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki: rozpoczęcie rozmowy – inicjowanie kontaktu (*ahoj*⁴, *nazdar*, *zdařbůh*, *halo*), prowadzenie konwersacji (*a*, *aha*, *ehm*, *hm*) i jej zakończenie (*adié*, *sbohem*, *čau*, *pa*).

Kolejną grupę stanowią wykrzykniki konceptualizowane w domenach abstrakcyjnych używane do regulowania reakcji międzyludzkich: służące do wyrażania różnorodnych przejawów woli, wywołania odpowiedniej reakcji, zwrócenia na coś uwagi, ostrzeżenia czy wezwania do działania. Można wśród nich wyróżnić kilka grup (por. Vondráček 2003; Karlík 2002, s. 56; Petr 1986, s. 242–250):

- wykrzykniki służące do zwrócenia na coś uwagi, nawiązania kontaktu – zwłaszcza na dłuższą odległość (np. *halo*, *hej*, *hola*, *aj*)
- wykrzykniki, służące do zachęcenia do określonego działania (które czasem może być zaniechaniem działania): ruchu w określonym kierunku (np. *hrr*, *šup*, *marš*), pobudzenia zawodników do walki (*hip*, *hip*), zakończenia rozmowy, dyskusji (*bastá*) czy uciszenia kogoś (*pst* z wariantami *pš* i *pšt*).

Wśród wykrzykników konceptualizowanych w domenach abstrakcyjnych można także wyróżnić dwie grupy leksemów, ze względu na charakter adresata. Wykrzykniki konceptualizowane w domenie kontaktu z dziećmi (np. *houpy hou*, *cupy dupy*, *kukuč*), a także wykrzykniki służące do komunikacji ze zwierzętami (np. *čičí*, *na pipipi*, *kšá*, *huš*, *hyje*, *víje*, *hy/hý*, *čehý*, *hot*, *prrr*), które konceptualizowane są także w domenie ruchu.

⁴ Część wykrzykników używana jest zarówno do inicjowania jak i kończenia kontaktu np. *ahoj*, *nazdar*.

Niezależnie od tego czy jest to domena podstawowa, skrypt czy też inna domena abstrakcyjna rzadko dzieje się tak, że dany wykrzyknik konceptualizowany jest w odniesieniu do tej jednej domeny. Zwykle jest ich znacznie więcej. Wielokrotnie zachodzą one na siebie, wchodzą w różnego typu relacje, mogą się nawet w sobie zawierać (por. Langacker 2011, s. 76), przy czym granice między nimi nie są ostre (Taylor 2007, s. 234). W odniesieniu do zbioru domen, stanowiących kontekst dla pełnego zrozumienia danej jednostki semantycznej, używam terminu *matryca domen* (por. Langacker 2011, s. 71; Taylor 2007, s. 706).

Jednostka językowa taka jak słowo składa się z powiązanych ze sobą sensów (pojęć leksykalnych). Zakłada się, że kojarzone z danym słowem pojęcia leksykalne tworzą sieć semantyczną – siatkę znaczeń ułożonych wg skali, tzn. pewne pojęcia są bardziej centralne a inne bardziej peryferyjne. W centrum tej sieci znaczeń znajduje się znaczenie główne, zwane również prototypem (por. Evans 2009, s. 147–148). Oznacza to, że nie wszystkie domeny są jednakowo ważne dla znaczenia danego wykrzyknika – niektóre z nich są na tyle centralne, że nie sposób ich nie aktywować, ilekroć dany wykrzyknik zostanie użyty, inne z kolei są tak peryferyjne, że przywołujemy je jedynie w warunkach wysoce specyficznych – szczególnych kontekstach, przy czym nie musi istnieć cecha, która byłaby aktywowana przy każdej okazji. (por. Langacker 2011, s. 64–65).

Względna centralność domen składowych matrycy jest jednym z aspektów znaczenia językowego ważnym dla opisu wykrzykników. Nie tylko otwierają one dostęp do zbioru domen, ale czynią to w sposób preferencyjny, tzn. jest wysoce prawdopodobne, że niektóre z nich zostaną aktywowane (por. Langacker 2011, s. 77). Można zatem stworzyć rankingi centralności domen⁵ dla poszczególnych matryc, wskazać w nich domeny centralne i peryferyjne, a także określić stopień centralności danej domeny, który oznacza prawdopodobieństwo, z jakim dana domena staje się mentalnie dostępna, kiedy wy-

⁵ O centralności domen więcej w: Langacker 2011, s. 76–78.

krzyknik zostanie użyty w danej sytuacji (por. Langacker 2011, s. 78). Langacker zwraca uwagę na to, że prawdopodobieństwo to zmienia się w zależności od zmienności uzusu, a także podlega modulacji kontekstowej. Czynniki kontekstowe mogą w sposób oczywisty zwrócić uwagę na domenę, która w innym przypadku albo nie byłaby dostępna w ogóle albo byłaby dostępna w mniejszym stopniu, a to z kolei może zmniejszyć stopień mentalnej dostępności skądinąd centralnych domen (2011, s. 78). Przykładowo wykrzykniki *fuj/fúj* konceptualizowany jest przede wszystkim w domenie wstrętu – wstrętu fizycznego i moralnego, może jednak być także konceptualizowany w domenie strachu i domenie nieprzyjemnego uczucia odczuwanego w sytuacji, kiedy komuś jest za zimno lub za ciepło. Ze względu na to, że konceptualizacja tego wykrzyknika w domenie strachu i odczuć związanych z temperaturą występuje znacznie rzadziej, stanowią one dla niego domeny peryferyjne:

„Fuj, fuj,” řekla, „ty jsi ale kujón!”
Fuj, tady je to jako v chlívkú! Kdo vám tady uklízí?
fuj fuj, to smrdí!

„Fuj! Dejte to pryč!” uskočil jsem vylekaně.
„Fuj to jsem se lekla!” ulevila si paní Majerová.
„Aaá”, zavyl, „fuj! Já se vás děším!”

„fuj, to je zima.
fuj to je hic. děsnej, takovej strašnej vzduch”.

Inny przykład stanowi wykrzyknik *br(r)* z wariantami. Ich domenę podstawową stanowi domena ruchu – drżenia ludzkiego ciała (w tej domenie jest on najczęściej konceptualizowany). Używany jest, gdy ktoś trzęsie się, ma dreszcze lub przechodzą go „ciarki”, co może być spowodowane odczuciem zimna (zimna woda, zimny wiatr) lub strachu. Wykrzyknik ten może być jednak także konceptualizowany w domenie wstrętu i mdłości – te domeny stanowią dla niego domeny peryferyjne:

„Ale brr! Ten vítr je studený!
Po ránu do ledové vody... brrr!” oťrásl se.

„Brr,” otrásl se legračně jako psík , který vylézá z vody...
Brr, zase mu přejel mráz po zádech, bylo to příliš těžké rozhodování.

„Fuj! To voda? Brrr. Svinstvo. Fuj, fuj, fuj!!!”

Nějaký čas se pokoušel vzbudit u Ilarie zájem o brouky, ale po třech čtyřech pokusech – kdy pokaždé zvolala „brr, ti jsou oškliví!” – to vzdal.

Snědla studenou polévku, pak nějaké maso i omáčku, která neměla chuť. A pudink... brrr! Skoro se jí obracel žaludek.

Nemůžu vidět krev – brr – ještě teď je mi z toho mdlo , když na to pomyslím.

Brr. Smrdí to tam jak v opičinci!

Na uwypuklení określonych domen wiedzy wpływ mają określone konteksty. Aktywną rolę kontekstu w tworzeniu znaczenia podkreśliła wielu językoznawców kognitywnych (por. np. Langacker 2011, 2003 s. 49–53; Taylor 2007, s. 530–540). Niektórzy z nich, jak na przykład Langacker, uważają, że jest ona tak duża, że informacje pochodzące z kontekstu stanowią część znaczenia. Proponuje on szeroką definicję znaczenia, twierdząc, że obejmuje ono nie tylko treść ukrytą za elementami bezpośrednio dostępnymi, ale także tyle struktury dodatkowej, ile jest niezbędne do nadania konceptualizacji pełnej spójności i odzwierciedlenia tego, co według intuicji użytkowników języka mówiący ma na myśli i co mówi (2011, s. 84, 618–619). Tak zdefiniowane znaczenie obejmuje o wiele więcej niż tylko to, co zostało bezpośrednio wyrażone.

Kognitywiści twierdzą, że ze wszystkich domen obecnych w matrycy w danej sytuacji tylko niektóre mogą być aktywowane. Jeśli już ulegają aktywacji każda z nich jest aktywowana w innym stopniu. To rodzaj selekcji i ogniskowania. Dana domena może znajdować się na planie pierwszym jako centralna, a mimo to w pewnych sytuacjach pozostawać w tle (ulegając jedynie słabej aktywacji) (Langacker 2011, s. 88); to właśnie kontekst językowy i pozajęzykowy wpływa na to, jaka część potencjału semantycznego, czyli wiedzy encyklopedycznej, do której dane pojęcie leksykalne umożliwi potencjalny dostęp, zostanie aktywowana (por. Evans 2009, s. 101). Zmiany znaczeń wynikające z kontekstów, w jakich używana jest jednostka, określane są modulacją kontekstową (por. Evans 2009, 83). Na przykład wykrzyknik *prásk* konceptualizowany jest w domenie uderzenia

człowieka, a także głośnego, krótkiego dźwięku, który powstaje, gdy coś rozbija się lub uderza o coś (wybuch, wystrzał z pistoletu, strzelanie z bicza, gwałtowne zamknięcie drzwi czy odgłosy burzy). O aktywacji określonej domeny decyduje kontekst:

Prásk dveřma a byl v tahu

Prásk! Prásk! burácelo to za okny . Bouřka znovu nabírala na síle .

Prásk! Bič zase práskl jako výstřel z pistole a cigareta zmizela.

zatočil bičem a prásk! koně přes hlavu.

Prásk! Stephanie vystřelila z pistole

prásk – nastražená mina explodovala.

prásk, kdosi jej rozžhavenou tyčí udeřil do hlavy,

prásk plnou silou narazila do mohutné postavy,

prásk ! – porcelán spadl na zem a roztříštil se na tisíc kousků.

Mimo iż znaczenie wszystkich wykrzykników jest uzależnione od kontekstu, wydaje się, że stopień zależności od niego może być różny. Leksemy wykrzyknikowe tworzą heterogeniczną kategorię. Z jednej strony obejmuje ona formy o stosunkowo prostych matrycach, których znaczenie zasadniczo skupione jest wokół jednej lub kilku domen centralnych i znaczenia prototypowego. Choć ulegają one częściowej modulacji kontekstowej, można powiedzieć, że leksemy te są względnie niezależne od kontekstu (por. Evans 2009, s. 86). Wykrzykniki te konceptualizowane są w ramach różnorodnych domen centralnych – należą do nich na przykład *bravo*, *juchú*, *hurá*, *běda*, *tik-tak*, *au*, *prrr*, *kšá*, *huš*.

Z drugiej strony kategoria ta obejmuje wykrzykniki o bardzo skomplikowanych matrycach, których znaczenia nie sposób określić bez kontekstu i to on ma na nie decydujący wpływ. Na przykład wykrzykniki *ach/ah* i *och/oh*, *sakra*, *ježíšmarjá* mogą być konceptualizowane w domenie uczuć z rodziny radości, smutku, bólu, strachu, złości czy zaskoczenia:

„Och – taky jsem se ale mívala báječně. Prožila jsem rozkošné dětství v Irsku”,

„Oh, to bylo strašné – strašné!”

Och, já nešťastná!

och, jak krásná je Moskva,

Och , ty tak krásně voníš , tak lahodně,
Oh, jak rozkošný pohled!
„Oh, to je opravdu výborné”, zaradovala se Elsie Hollandová.
Och! Jdeš mi na nervy.
Oh, to je nemožno, nemožno! Nechci vědět, co mezi vámi bylo
Och, panebože, to je Reggie! „zděsila se Ursula.”

Ach, jaký skvělý milenec to byl!
Ach! to byla bolest!
ach! To je hrůza!
„Ach!” vykřikla bolestně a vyděšeně. „Tak to tedy není možné!”
Ach Ach Padraiku. To je nádhera.
Ach, jak je to příjemné!
Ach, Kople, mám strach.Co bude s dětmi?
Ach! Vy jste mě polekal, otče!
Ach! Jak ho nenávidím..
Ach!., prohlásila překvapeně Rhoda.

„Sakra, to je pěkné.
Pomoc! Sakra! Potřebuju pomoc! Bolest mě ničí, drtí mi kolenní klouby ve svěráku .
Sakra!” lekl se pan Musil. „Vlak vám jede už za čtvrt hodiny
Sakra!” zaklel Poolman, „zmizelo celé ochranné zařízení!”
„Sakra!To bolí!”, vykřikl překvapeně a bolestí zároveň,
„Sakra!” vztekal se Bull. „Vždyť jsem to měl vědět!”
A sakra a himl a kruci, jděte do prdele, pane Hrabal, s tím jajkáním a hledáním
důvodů k nežítí...
„Sakra! Co to je?” podivila se Susan.
Pohlédl na skálu s jakousi zoufalou vášnivostí. „Sakra!” vykřikl. „To přece není
možné!
A já už měl takový strach!

„Ježíšmarjá”, to jsem rád, že z toho nic nebude!
„Ježíšmarjá!” vyděsil se ještě víc a vyskočil.
„Ježíšmarjá, kdo to je?
Ježíšmarjá, jak je to možný? Jak ses k ní dostal? –
Ježíšmarjá to je neštěstí! To je ztracená!
Ježíšmarjá ty jsi hezká Jak růže
Ježíšmarjá, vždyť je to jako sen nebo pohádka!
Ježíšmarjá”, to byly dobroty.

W zależności od użycia danego wykrzyknika aktywowane są tylko niektóre określone aspekty uporządkowanej w obrębie domen wiedzy

– określone konteksty powodują uwypuklenie określonej domeny, podczas gdy inne (nawet te centralne) pozostają w tle, dlatego mówimy tutaj o elastyczności znaczeń (zob. Taylor 2007, s. 530–540). Zjawisko elastyczności znaczeń spokrewnione jest ze zjawiskiem polisemii. W ujęciach kognitywnych kwestia polisemii uzyskuje zupełnie nowy wymiar. Każda jednostka leksykalna będąca w stałym użyciu jest niemal nieodmiennie polisemiczna⁶ – ma wiele pokrewnych znaczeń, z których wszystkie uległy w jakimś zakresie konwencjonalizacji (Langacker 2011, s. 62). Tworzą one całość połączonych ze sobą za pomocą tzw. podobieństwa rodzinnego sensów (pojęć leksykalnych) dzięki skomplikowanej sieci semantycznych powiązań. Kojarzone z danym słowem pojęcia leksykalne tworzą siatkę znaczeń ułożonych według skali – jedne są bardziej centralne, inne bardziej peryferyjne (por. Evans 2009, s. 147). Siatka ta określana jest kategorią radialną, lub też kategorią podobieństwa rodzinnego (por. Evans 2009, s. 49). W centrum sieci znaczeń znajduje się znaczenie główne zwane również prototypowym czy podstawowym (por. Evans 2009, s. 148). Inne sensory są od niego derywowane na drodze różnych operacji semantycznych, takich jak np. uszczegółowienie, transformacje, inferencje kontekstowe, metonimia, metafora itd. (por. Przybylska 2002, s. 90).

Oprócz kontekstu, w którym pojawia się dany wykrzyknik, ogromny wpływ na znaczenie wykrzykników wywierają czynniki prozodyczne – rozkład akcentów, intonacja, sposób wymawiania głosek itd. Szczególnie ważne są one w przypadku wykrzykników konceptualizowanych w domenę emocji, ponieważ nieraz to właśnie prozodia pozwala zrozumieć, czy wyrażone przez mówiącego *ach* jest wyrazem zachwyty, lęku czy bólu. Jednakże ze względu na to, że zebrany materiał pochodzi z korpusów internetowych, nie było możliwe przeprowadzenie badań uwzględniających różnorodne parametry związane z prozodią. Zdarzało się wielokrotnie, że to kontekst dostarczał informacji, w jaki sposób dane słowo zostało wypowiedziane, mógł na

⁶ Na możliwość dostrzegania zarówno monosemii jak i polisemii w strukturze semantycznej danego leksemu zwracał uwagę John R. Taylor (2007, s. 557–560).

to też wskazywać znak interpunkcyjny – wykrzyknik, wielokropek czy znak zapytania:

„Ach!”, wydechl významně Poirot.

„Ach!”, vykřikl jsem.

„chci říct... zdá se... ach..."

Aha! Tu to máme!

Aha...”, řekl Eddie nahlas a trochu se uklidnil.

„Co vám ty kouřové signály řekly, hm?”

Hm! Ještě něco, Irwine?”

Prásk! Tlesk! Připadal jsem si jako škubaný rozpažený horký kaštan.

Plesk... plesk... plesk...” tleskal Vilaça do dlaní.

3.2. Matryce domen wykrzykników

Analiza materiału pokazała, że z jednej strony obejmuje on leksemmy o stosunkowo prostych matrycach, w których łatwo było wskazać domeny centralne, a także peryferyjne. Do tej grupy możemy zaliczyć przykładowo wykrzykniki konceptualizowane w domenie uczuć (radości: *ju/jú⁷ juch/juchej/juchú, hurá, hoj, bravo*; smutku i bólu: *ouha, běda, ouvej, jauvajs, au, ss(s)*; wstrętu: *fuj, fi, pfi*; zaskoczenia: *je/jé, jejda/jej(e)/jejej(e), vida, ejhle, hle, jémine*; domenie dźwięku: *tik tak, cr(r), dr(r), brnk, cililink, pif(paf), hepčik, hepči, kuck, ble, mňau, haf, mek, méé, chrocht, kvik, kokodák, kykyryký/kikirikí, káč, kva/kvá, kuňk, krá, kuku, cukru, típ, pípi, klik, cvak, ratata*; domenie ruchu: *chlamst, chramst, frrr, frnk, chňap, hopla, hop, pfuj, pchá, srk, mlask, mňam, hopla, hop*; a także skryptów i innych domen abstrakcyjnych: *basta, pst, pa, nazdar*).

Wykrzykników takich jednak nie było dużo – znaczna część leksemów wykrzyknikowych posiada mniej lub bardziej skomplikowane matryce i analiza ich struktury semantycznej sprawia różnorodne problemy. Związane są one przede wszystkim ze wskazaniem domen, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki i ustaleniem ich

⁷ Przytoczone przykłady nie stanowią kompletnego zbioru i mają charakter ilustracyjny – szczegółowe analizy zawarte są w pracy.

hierarchii. W wielu przypadkach, zwłaszcza wśród wykrzykników konceptualizowanych w domenie uczuć, bardzo trudno było wskazać domenę centralną. Okazało się, że w zależności od intonacji i kontekstu wykrzykniki te mogą być konceptualizowane w różnorodnych domenach i wyrażać całą paletę różnorodnych uczuć zarówno o pozytywnym jak i negatywnym charakterze. W celu wskazania domeny centralnej i zbudowania hierarchii domen w ich przypadku można pomocniczo posłużyć się frekwencją wykrzykników konceptualizowanych w określonej domenie. Częstość użycia określa prawdopodobieństwo z jakim dana domena może stać się mentalnie dostępna dla danego wykrzyknika – za domenę centralną można uznać tę, w obrębie której najczęściej dokonywana jest konceptualizacja (por. Langacker 2011, s. 76).

Wykrzykniki, które nie posiadają wyrazistej domeny centralnej i konceptualizowane są w wielu różnych domenach tworzą trzy zbiory: wykrzykniki typu: *och/oh, ach/ah* i dwie grupy wykrzykników o charakterze „quasi-religijnym”. W języku czeskim grupa wykrzykników tematycznie związanych z religią jest wyjątkowo duża i cechuje ją bardzo duży stopień wariantywności leksemów. Pierwszą grupę tworzą, najogólniej mówiąc, wyrażenia o charakterze religijnym będące pierwotnie zwrotami do istot boskich jak m. in. *prokristapána, ježiškriste, panebože, ježišmarjá, proboha* (z licznymi wariantami), drugą tworzą leksemmy związane z religią, lecz nie będące zwrotami do istot boskich, jak *sakra, kruci* i ich różnorodne warianty (*setsakra, safra, krucinál, krucinálfagot, kruciš* itd.), a także bardzo podobne do nich pod względem znaczeniowym zapożyczone z niemieckiego *himl* i grupa wykrzykników, które są derywatami niemieckich zwrotów do boga: *himlhergot, hergot, herdek, hernajs*.

Wykrzykniki należące do tych trzech grup z jednej strony są bardzo podobne, ponieważ mają skomplikowane matryce – mogą wyrażać różnego rodzaju uczucia od gniewu i złości przez zdumienie, zaskoczenie aż do radości, smutku i strachu i być konceptualizowane w domenach tych uczuć, inna jest jednak hierarchia domen w ich matrycach. Analiza materiału pokazała, że wykrzykniki typu *ach, och* z wa-

riantami najczęściej konceptualizowane były w domenie uczuć z rodziny smutku i bólu, wykrzykniki pochodzące od zwrotów do istot boskich (*ježišmarjá*) najczęściej konceptualizowane były w domenie uczuć z rodziny strachu, natomiast grupa wykrzykników nawiązujących przez swą etymologię do religii, lecz nie pochodzących od zwrotów do boga (*kruci, sakra, himl*) najczęściej konceptualizowana była w domenie złości i gniewu. Wszystkie te wykrzykniki mogły być także konceptualizowane jednocześnie w domenach innych uczuć (np. zaskoczenia, radości), jednak stanowiły one domeny towarzyszące lub peryferyjne.

Kolejną trudność w trakcie analizy wykrzykników sprawiał fakt, że wykrzykniki mogą być konceptualizowane w kilku domenach jednocześnie – ich domeny zachodziły na siebie, pokrywały się i towarzyszyły sobie. Można wyróżnić grupę wykrzykników, dla których bardzo trudno jest wskazać jedną domenę centralną – zdarza się, że są one dwie. Bardzo często połączone są domeny dźwięku i ruchu. Domeny te mogą wchodzić w różnego rodzaju relacje – ruch może towarzyszyć określonemu dźwiękom, może być ich źródłem, z kolei określone dźwięki mogą prowokować ruch, zachęcać do niego itd. Wśród wykrzykników konceptualizowanych w jednocześnie w domenie ruchu i dźwięku wyróżnić można np.: *šmik, pích, říz, žbluňk, kap, žuch, skříp, krup, křáp, cvrnk, cink, řach, mrsk, klap, buch, bach, tlesk, klep, třesk, třísk*. Bardzo często domenami centralnymi są jednocześnie domena ruchu i domena woli np.: *tumáte, tumáš, na, marš, alou, hybaj, trada*. Wykrzykniki te towarzyszą określonemu ruchowi lub go kaulują – są zachętą do wykonania ruchu lub działania – szybkiego odejścia, oddalenia się w jakiejś miejsce.

Bardzo często użyciu wykrzykników towarzyszą inne domeny, które nie są domenami centralnymi, ale raczej czymś na kształt domen towarzyszących. Domeny te stanowią część matryc – istnieją i mogą zostać aktywowane, ale nie zawsze się to dzieje. Domeną o takim charakterze jest na przykład domena emocji⁸. Liczne przykłady możemy

⁸ Może to być także domena dźwięku, ruchu czy woli.

znaleźć wśród wykrzykników konceptualizowanych w domenach poszczególnych emocji, którym w określonych kontekstach mogą towarzyszyć także domeny innych uczuć. Na przykład użyciu wykrzyknika *ejhle*, konceptualizowanego w domenie uczuć zaskoczenia, może towarzyszyć radość, złość lub strach. W domenie emocji mogą być także konceptualizowane wykrzykniki, dla których domeny centralne stanowią dźwięk i ruch. Spowodowane jest to faktem, że określone ruchy i dźwięki łączą się często z określonymi emocjami – są ich wyrazem, przykładowo spluwanie i wstręt (*pfuj, tfuj*), westchnięcie i ulga (*uff*), śmiech, taniec, podskoki i radość (*chacha, hej, hopsa, tralala*), itd. Emocje mogą być także domeną towarzyszącą niektórym wykrzykników konceptualizowanych w domenie woli i innych domenach abstrakcyjnych (złość, irytacja związana z ostrzeżeniem, uciszaniem kogoś (*pst, hej, halo*), radość towarzysząca powitaniom (*nazdar*), smutek towarzyszący pożegnaniom (*pa, sbohem*)).

Warto zwrócić uwagę na to, że użyciu wykrzykników bardzo często towarzyszą procesy o charakterze gramatycznym, które w zasadniczy sposób wpływają na ich znaczenie. Zjawiska, o których mowa, zachodzą na wszystkich piętrach systemu językowego (od fonologii i morfologii aż do operacji o charakterze składniowym) i stosowane są w celu modyfikacji znaczenia. Należą do nich przykładowo:

- g e m i n a c j a: *crrr, bzzz, frrr, auu, pšššš, uff, pssst*;
- r e d u p l i k a c j a: *čičiči, hahaha, hopsasa, cililink, tralala, pif, paf, puf, bim, bam*;
- m o ż l i w o ś ć p r z y ł ą c z a n i a k o ń c ó w e k f l e k s y j n y c h: *tumáš, tumáte; hečte, ahojte, hybajte, nate*;
- l i c z n e i z r ó ż n i c o w a n e p r o c e s y d e r y w a c y j n e, j a k s u f i k s a c j a: *bums, klepy, klepity, klapy, cinky, zdarec, nazdárek, čaues, krucinál, kruciš, jémináčku, jéminánku*; d e r y w a c j a a l t e r n a c y j n a: *hije – vije*; d e r y w a c j a u j e m n a: *kukuč – kuk, krucifix – kruci*; p e r i n t e g r a c j a: *pip, kvak*; c z y k o m p o z y c j a: *fixhimlalelujá, krucisakrapes*;
- w y s t ę p o w a n i e s z e r e g ó w w y k r z y k n i k o w y c h: *Ach sakra, himl, hergot! klel jsem*.

„Krucí, hergot krucinál,“ zaklela Julka nahlas.
Sakra , sakra a ještě jednou sakra kruci fix! zasténala Araminta,
„Buch, bum, bác a křup,“ i úd či obratel může na zasněžené
silnici povolit.
„Hop“, skok, bum, kluci byli nahoře.

Analiza materiału pokazała także, że wbrew powszechnie panującym przekonaniom niektóre wykrzykniki mogą wchodzić w związki składniowe i rekcja przysługuje im w znacznie większym zakresie niż się na ogół przypuszcza:

Hybaj dolů!
a trada k moři.
a šup do křesla.
hopla na krabici;
Vrabec frr na střechnu.
a hup s ženskou do postele.
šup s tím do skříně.
jsem zvedl kopačku, bim ho mezi nohy a on se složil jak pytel brambor.
Marš do kuchyně!
A marš spát!
Nazdar Petř , „přivítal mě Kemp,“

4. Zakończenie

Podsumowując wyniki przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że zbiór czeskich wykrzykników stanowi bardzo heterogeniczną grupę – także pod względem znaczeniowym. Analiza materiału pokazała, że z jednej strony obejmuje on formy o stosunkowo prostych matrycach, w których łatwo było wskazać domeny centralne, a także periferyjne. Znaczna część leksemów wykrzyknikowych posiada jednak mniej lub bardziej skomplikowane matryce i analiza ich struktury semantycznej sprawiała różnorodne problemy. Związane były one przede wszystkim ze wskazaniem domen, w ramach których konceptualizowane są wykrzykniki i ustaleniem ich hierarchii. Podzieliłam wyodrębnione przez korpus i słownik leksemy pod względem domen

centralnych, w ramach których są konceptualizowane i opisałam ich znaczenie. Przytaczając różnorodne przykłady, starałam się potwierdzić charakterystykę semantyczną, którą zaproponowałam i wskazać najbardziej typowe użycia danych wykrzykników.

Wybór internetowych korpusów językowych jako podstawy materiałowej okazał się trafny. Pozwolił na obserwację poszczególnych leksemów w oryginalnych tekstach i kontekstach. W większości przypadków na podstawie dużej liczby przykładów można było zbadać, jak może się zmieniać znaczenie danego wykrzyknika i w jaki sposób w poszczególnych kontekstach aktywowane są odmienne domeny. Korpus umożliwił także weryfikację często spotykanych w literaturze językoznawczej poglądów na temat wykrzykników – zbadania procesów gramatycznych, którym ulegają, a także różnorodnych przekształceń o charakterze czysto semantycznym (inferencje kontekstowe, metafora, metonimia itp.).

Na zakończenie warto uświadomić sobie, jakie obszary pozostały poza przedstawionym obszarem badań i w jaki sposób można byłoby go uzupełnić. Czeskie wykrzykniki czekają dopiero na kompletną i wszechstronną analizę uwzględniającą ich kształt fonetyczno-prozodyczny, morfologię, składnię, pragmatykę, frekwencję i właściwości stylowe. W artykule opisałam zjawiska związane z ich znaczeniem. Stan badań nad semantyką wykrzykników posunąłby się znacznie dalej, gdyby można było zbadać także prozodię towarzyszącą ich użyciu. Niewątpliwie wywiera ona ogromny wpływ na znaczenie wykrzyknika w danym kontekście i je modyfikuje. Być może to właśnie analiza prozodii pozwoliłaby na dokładniejsze sprecyzowanie znaczenia różnorodnych wykrzykników przykładowo służących do wyrażania uczuć.

Literatura

Colman A. M., 2009, *Słownik psychologii*, Warszawa.
Český národní korpus SYN2000, Praha 2000. On-line: <http://www.korpus.cz>.
Český národní korpus SYN2005, Praha 2005. On-line: <http://www.korpus.cz>.
Český národní korpus ORAL2008, Praha 2008. On-line: <http://www.korpus.cz>.
Český národní korpus SYN2010, Praha 2010. On-line: <http://www.korpus.cz>.

- Daković S., 2006, *Interiekcje w języku polskim, serbskim, chorwackim i rosyjskim. Opis i konfrontacja*, Wrocław.
- Evans V., 2009, *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*, Kraków.
- Filipец J., 2007, *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha.
- Grochowski M., 1992, *Status semantyczny wykrzykników właściwych*, „Prace Filologiczne” t. 37.
- Karlík P., Nekula M., Pleskalová J., 2002, *Encyklopedický slovník češtiny*, Praha.
- Korzyk K., 1992, *Semantyka kognitywna – problemy i metody (Kilka uwag natury filozoficznej)*, [w:] *Język a Kultura*, t. 8, *Podstawy metodologiczne semantyki współczesnej*, Wrocław.
- Langacker R., 2011, *Gramatyka kognitywna. Wprowadzenie*, Kraków.
- Przybylska R., 2002, *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Kraków.
- Orwińska-Ruziczka E., 1992, *Funkcje językowe interiekcji w świetle materiału słowackiego i polskiego*, Kraków.
- Petr J. (red.), 1986, *Mluvnice češtiny. Fonetika, fonologie, morfologie a morfejmika, tvoření slov*, Praha.
- Siatkowska E., 1985, *Z morfologii tzw. wyrazów amorficznych w języku polskim, czeskim i słowackim*, „Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej” 23.
- Taylor J. R., 2007, *Gramatyka kognitywna*, Kraków.
- Wierzbicka A., 1992, *The semantics of interjection*, „Journal of Pragmatics”, nr 18.

Andrzej CHARCIAREK

Katowice

Národní korpusy a polsko-česká/česko-polská překladová lexikografie

Keywords: lexicography, translation dictionary, corpus linguistics, Polish language, Czech language

Klíčová slova: lexikografie, překladový slovník, korpusová lingvistika, polština, čeština

Abstract

The article describes the role which national corpora can and should play in creating the great Polish-Czech/ Czech-Polish dictionary. The article analyses functions of the language corpora in preparing single and multi-word dictionary entries in an e-dictionary. Concrete examples have been used for the purposes of the detailed analysis of polysemy and homonymy in the process of creating dictionary entries. Also, the methodology of monolingual lexicography (e.g. identifiers and definitions) is presented in the description of dictionary entries (words or phrasemes) in the dictionary. Particular focus is put on creating dictionary entry structure and using the national corpora. Some concrete examples have been used to illustrate selectivity and incompleteness in the description of lexical unit meanings found in dictionaries not based on the texts from the language corpora. The article emphasises the significance of language corpora in creating entries as they are a useful source of frequency data in creating dictionary entries. The article is based on the corpus data from the National Corpus of Polish (NKJP) and the Czech National Corpus (ČNK).

V článku jsou popsány funkce, které poskytují jazykové korpusy pro zpracování samostatných hesel jak jednoslovných, tak víceslovných jednotek v elektronických překladových slovnících. Na konkrétních příkladech se podrobně analyzuje jev polysemie a homonymie v souvislosti se zpracováním jednotlivých hesel. Autor analyzuje využití metodologie jednojazyčné lexikografie ve zpracování hesel v překladovém slovníku. Zvláštní pozornost je věnována způsobům sestavení hesláře překladového slovníku a národním korpusům, které by měly v tomto procesu hrát významnou úlohu. Na vybraných příkladech je ukázáno, jak nepřesný a neúplný je popis významů lexikálních jednotek ve slovnících zpracovaných bez využití korpusových dat. Mnoho místa je věnováno otázce hledání a určení překladových ekvivalentů. Je

zdůrazněn význam jazykových korpusů jako zdroje frekvenčních a statistických údajů. V článku byla využita korpusová data z *Národního korpusu* polského jazyka (NKJP) a *Českého národního korpusu* (ČNK).

Je zajímavé, že v překladové polsko-české lexikografii se dosud používají ve větší míře slovníky v papírové podobě, které byly vytvořeny bez využití národních polských a českých korpusů. Dokonce i autoři nejnovějšího elektronického *Velkého polsko-českého [a] česko-polského slovníku* (LINGEA Lexicon 5) neinformují o využití korpusů. Potěšující však je alespoň skutečnost, že první takový elektronický slovník už existuje.

Je přece samozřejmé, že přišel čas převést slovníky z papírové podoby do podoby elektronické. Tato operace je přirozená, protože korpusy, jejichž využití je základem pro budování slovníků, jako takové mají datovou podobu. Navíc současný uživatel slovníků potřebuje co nejbohatší zdroj jazykových dat a příslušné nástroje k jejich využívání. Elektronická podoba slovníků umožňuje rychlé a operativní prohledávání jednotlivých hesel, která mohou mít netradiční podobu. Používání elektronického slovníku přináší v porovnání s tradiční papírovou formou slovníku celou řadu výhod, poskytuje například bohaté možnosti rozšíření hesla o multimediální prvky, animace apod. Využití hypertextu umožňuje také přejít na další text a získat tak podrobnější informace. Neexistují již žádná omezení rozsahu, která u slovníků v papírové podobě byla limitujícím faktorem.

V 21. století by se národní korpusy jako významný zdroj lingvistických dat měly stát základními zdroji při sestavování překladových slovníků. Jedná se o všechny druhy polských a českých národních korpusů, nejen o jednojazyčné synchronní korpusy psané.

Sestavování slovníku na základě korpusů není nový nápad. Na základě Národního korpusu polského jazyka (NKJP) by měl vzniknout a postupně vzniká slovník současné polštiny. Bude to první slovník polštiny tohoto druhu založený na korpusových datech.

Zatím se nemluví o tom, že by bylo plánováno vydání nového synchronního překladového slovníku polsko-českého a česko-polského založeného na korpusech. Jedním z důvodů jistě je okolnost, že dříve

uvedený elektronický slovník do jisté míry uspokojuje poptávku uživatelů, především českých polonistů, polských bohemistů, tlumočnicků a překladatelů.

Otázkou nicméně zůstává, jakým způsobem sestavovat synchronní překladový slovník a jaké korpusy by měly být použity v procesu jeho tvorby?

Je samozřejmé, že tradiční překladový slovník v papírové podobě, na rozdíl od výkladového, neobsahoval výklad hesla, kdežto uváděl jeho cizojazyčný ekvivalent resp. ekvivalenty. Obvykle takový slovník přinášel také informace gramatické a uváděl správné použití jednotlivých slov, frází a někdy vět v kontextu. Elektronická podoba slovníku umožňuje uživateli podle jeho potřeb zvolit různé režimy využití slovníku. V podstatě neexistuje již omezení na objem slovníku, díky čemuž překladový slovník může obsahovat ty informace, které dosud neobsahoval.

Pokud se týče výkladu jednotlivých hesel, překladový slovník je neuváděl. Uváděl jen identifikátory významu. Je přece těžké si představit, jak by měl slovník uvadět polysémní hesla a homonyma bez zpřesnění významů. Základní otázkou je, jakou koncepci polysémie a zároveň jejího lexikografického popisu zvolit. Podle našeho názoru je velmi zajímavá koncepce M. Grochowského, která je označována jako opoziční vůči dosavadním polským lexikografickým koncepcím. Tato koncepce spočívá v tom, že při zpracování a výkladu jednotlivých významů polysémických slov je klíčovým prvkem kontext (Grochowski, 1982, s. 83). Právě kontext slouží k určení a rozlišení významů polysémních jednotek, to znamená jejich sémantické struktury. M. Grochowski pokládá za základní popis syntaktických vlastností lexikálních jednotek hlavně valenci a slovnědruhovou spojitelnost. Je samozřejmé, že v této souvislosti jsou nejlepší pro výzkum jazykové korpusy jako zdroj objektivních empirických dat. Korpusy ukazují většinu kontextů, ve kterých se výraz nebo frazém vyskytují v textech. Vždyť korpusy umožňují výzkum významu často založený na kontextu. Je to velmi důležité nejen pro jednojazyčnou lexikografii, ale i pro lexikografii překladovou. V kontextu především je možné najít vhodný překladový ekvivalent. Z toho vyplývá, že korpus by měl

být použit při nalezení správného ekvivalentu překládaného hesla stejně jako při zpracování jednotlivých hesel.

Jak jsme již uvedli, zpracování polysémních hesel (mnohoznačných slov je v jazyce více než slov jednoznačných) je hlavní výzvou pro lexikografy. Heslo by mělo obsahovat výklady jednotlivých významů lexikální jednotky nebo frazému. Vzhledem k tomu, že se jedná o překladový slovník, neméně důležitá je volba druhu definice významu. V práci *Zadania z semantyki językoznawczej* A. Bednarek i M. Grochowski uvádějí tři druhy definice:

- sémantickou,
- gramatickou a
- pragmatickou (Bednarek, Grochowski 1993, s. 33–40).

Bez ohledu na to, že autoři berou v úvahu především jednojazyčné slovníky, v překladovém slovníku by mohly být uvedeny zvlášť definice sémantické a pragmatické (samozřejmě ve zkrácené podobě). Je však nutné si uvědomit, že ani takové definice někdy nestačí ke zpřesnění významu tzv. funkčních slov: částic, předložek, spojek apod.

Velmi zajímavou koncepci zpracování definice předložili autoři *Jiného slovníku polského jazyka* (2000). Je to jednojazyčný slovník, ale koncepci zpracování definice je možné úspěšně použít i v překladovém slovníku. Tato definice má čtyři vlastnosti:

- 1) kontextovost,
- 2) analytičnost,
- 3) neencyklopedičnost a
- 4) jasnost a přirozenost (Bańko 2001, s. 78–91).

Kontextovost znamená, že význam lexikálních jednotek se popisuje a vykládá v typických kontextech jejich použití. To vše zároveň umožňuje uživateli získávat dodatečné informace k lexikální a syntaktické spojitelnosti. Analytičnost se projevuje v podobě definice, která by měla být sestavena z významově jednodušších a vysoce frekventovaných slov. Neencyklopedičnost je vnímána jako odraz nevědeckého jazykového vědomí rodilých mluvčích. Výklad významu by měl odrážet nevědecký přístup ke kategorizaci světa a také podstatné ja-

zykové vlastnosti. Jasnost a přirozenost spočívá v tom, že každá definice by měla být jednoduchá, precizní a jasná. Navíc by se měla skládat jen z jednoduchých vět bez závorek, zkratk, vsuvek apod.

Je zajímavé, že definice zpravidla v překladovém slovníku chybí, dokonce i tehdy, když se popisují jednotlivé významy u hesel polysémních slov. Je samozřejmé, že se jedná o zkrácenou verzi definice, často jedno, dvě nebo tři slova. Je to určitě mnohem lepší způsob než číslování jednotlivých významů jazykové jednotky bez bližšího vysvětlení, co může předejít možným chybám. V tomto případě je možné použít metodu, kterou navrhli autoři sestavovaného *Velkého slovníku polského jazyka* (*Wielki słownik języka polskiego* – Instytut Języka Polskiego PAN w Krakowie). Důležité je, že tento slovník vzniká a bude vznikat celá léta na základě korpusu NKJP. Každé heslo polysémního slova obsahuje číselný identifikátor významu, který umožňuje počáteční identifikaci a rozlišování významů, např.: **pociąg** – 1. pojazd 2. popęd (WSJP).

V překladovém slovníku by měl výše uvedený identifikátor uživateli stačit. Pokud ne, lze ho rozšiřovat o vhodnou klasickou slovníkovou definici: **pociąg** – 1. pojazd – ‘zestaw wagonów z lokomotywą lub wagonem silnikowym’, 2. popęd – ‘upodobanie, które trudno jest opanować’ (WSJP)¹.

Otázkou, která je v poslední době aktuální a často diskutovaná, je otázka zachycování víceslovných lexikálních jednotek, čili frazémů. V odborné české a polské literatuře lze najít různé definice frazému více či méně shodné. Nejvhodnější jsou pro nás poněkud rozdílné názory a zároveň definice F. Čermáka a W. Chlebdy. Podle F. Čermáka frazém² je „každá ustálená anomální kombinace dvou či více prvků

¹ *Velký polsko-český [a] česko-polský slovník* (LINGEA Lexicon 5, 2010) a *Polsko-český slovník* pod redakci Karla Olivy registrují jen jeden význam slova *pociąg* ‘vlak’ (PČS 2000, d. II, s. 56). Všechna spojení, která jsou v obou slovnících uvedena, se týkají jen tohoto významu.

² F. Čermák uvádí, že pojmy *frazém* a *idiom* mají prakticky překrývající se příznaky. Jediný rozdíl je v tom, že *frazém* je označením formálních aspektů jevu, a *idiom* aspektů sémantických (Čermák 2007a, s. 189).

(morfémů, slov, popř. kolokací), z nichž aspoň jeden je členem extrémně omezeného a uzavřeného paradigmatu (třídy)” (Čermák 2007a, s. 189). W. Chlebda frazém chápe velmi široce a definuje ho jako ustálené slovní spojení, které představuje název nějakého pojmu, jenž mluvčí v dané situaci reprodukuje v podobě stálého symbolu. Základní vlastností frazémů je reprodukovatelnost (Chlebda 2003, s. 177–254). Podle něho je frazémem každá jednotka, která je víceslovná, referenční (ustálená), zapamatovatelná a reprodukovatelná v určité situaci. Oba badatelé se ale shodují, že sémantické kritérium pro vymezení frazémů není vyčerpávající. F. Čermák zdůrazňuje, že tradiční rozšířené vymezení frazému jako kombinace, jejíž význam se nerovná sumě významu komponentů, však jíž nepostačuje (Čermák 2007a, s. 189). W. Chlebda nepovažuje vlastnosti frazémů (badatel prakticky nepoužívá termín frazeologismus), jako jsou obraznost, expresivnost a stylistická osobitost za podstatná kritéria pro jejich vymezení.

V klasickém překladovém slovníku frazémy netvoří samostatné položky³. Tradičně byly a jsou uváděny na konci heslových statí jednoslovných hesel. Podle našeho názoru by frazémy měly být zpracovány jako samostatná hesla stejně jako jednoslovné jednotky. V heslech frazémů jako samostatných formálně-významových jednotek by měly být také uvedeny, pokud je to nutné, příslušné identifikátory nebo definice, např.: *pięta achillesowa* ‘slaba strona’, *Achilova pata* ‘zranitelné místo, slabina’.

³ F. Čermák podrobně popisuje podobu frazémové heslové statí, která by měla odrážet komplexní poměry syntagmaticko-paradigmatické v systému a obsahovat následující obligatorní složky: A – paradigmatickou – a) forma (strukturní funkce, slovnědruhová platnost), b) sémantika lemmatu (nominativní funkce), c) gramatika (strukturní funkce), d) styl (rovinná příslušnost); B – syntagmatickou – e) forma (strukturní funkce: valence), f) sémantika kontextu (strukturní nominativní funkce), g) styl (expresivita), h) exemplifikace (Čermák 2007b, s. 627). I když autor bere v úvahu především zpracování jednojazyčného (českého) frazeologického slovníku, je zřejmé, že toto schéma stavby hesla může být použito také v překladovém slovníku.

Tento způsob umožňuje vysvětlit význam frazémů, kterým nemusí přesně rozumět někdy ani rodilí mluvčí. Navíc samostatná hesla frazémů jednoznačně určují jejich místo ve slovníku. Díky tomu se frazémy již neuvádějí několikrát pod všemi jejich plnovýznamovými komponenty.

Je třeba si uvědomit, že frazémy mají velký význam v procesu překladu. Pokud budeme vycházet z předpokladu, že víceslovných lexikálních jednotek je v každém jazyce více než jednoslovných, ve slovníku by měly frazémy mít dokonce přednost před slovy. Jestliže slova je možné jednoduše spočítat, výpočet frazémů už tak snadný není. Každopádně využití korpusu při zpracování frazémů stejně jako při zpracování celého hesláře je nezbytně nutné. Zdá se, že v překladové lexikografii se větší pozornost někdy věnovala a věnuje otázkám, jako je ekvivalence a její typy, ekvivalenty a jejich hledání, zpracování podoby samostatných hesel apod. Je samozřejmé, že všechny tyto otázky jsou podstatné pro budování překladového slovníku. Neméně důležité je však i důsledné budování hesláře. Pokud jde o velký slovník polsko-český, jeho heslář by měl v podstatě zahrnovat celou slovní zásobu současné polštiny. Je známo, že v lexikografické praxi existují tři možnosti sestavení takového hesláře s využitím:

- 1) vlastní excerpce,
- 2) existujících překladových a výkladových slovníků, anebo
- 3) kombinace obou přístupů.

Využití dosavadních překladových a výkladových slovníků má řadu výhod, ale i nevýhod. Jistě k prvním patří využití heslářů obsahujících dobře zpracovaná jednotlivá hesla. Nicméně však každý heslář předchozích slovníků musí být revidován, doplňován a korigován.

Pokud jde o využití vlastní excerpce ve stavbě hesláře velkého překladového slovníku hlavní roli by měl hrát korpus jako základní zdroj jazykového materiálu.

Dobrym příkladem tohoto přístupu je výkladový *Velký slovník polského jazyka*, vznikající na základě korpusu. Již ta hesla, která jsou v něm zpracována, jednoznačně ukazují na rozdílný přístup jeho autorů a autorů předchozích překladových slovníků při výkladu vý-

znamu jednotlivých jednotek. Uvedeme a porovnáme zpracování hesel z tohoto zdroje a dvou překladových polsko-českých slovníků:

galeria

- 1.a sztuki (instytucja zajmująca się udostępnianiem publiczności dzieł sztuki)
- 1.b budynek (budynek, w którym mieści się galeria sztuki)
- 1.c ludzie (osoby prowadzące galerię sztuki)
2. w Internecie (zbiór zdjęć prezentowany w sieci internetowej)
- 3.a balkon (długi balkon biegnący wzdłuż ściany wewnątrz lub na zewnątrz budynku)
- 3.b ludzie (ludzie zgromadzeni na galerii – balkonie)
4. handlowa (duża hala mieszcząca wiele sklepów)
5. osób (grupa osób, zwierząt lub przedmiotów wyróżniających się czymś szczególnym) (*Wielki słownik języka polskiego*)

galeria

galeria dla dziennikarzy

Obraz został wystawiony w Galerii Narodowej.

Kolekcja obrazów w Galerii Starych Mistrzów. (*LINGEA Lexicon 5*, 2010)

galeria

1. druh balkónu galerie
2. pavlač
3. (obrazů) galerie
4. (v divadle) galérie
5. (v pevnostech, dolech) podzemní chodba (*Polsko-český slovník 2000*)

Ve srovnání s oběma velkými překladovými slovníky jsou hesla ve *Velkém slovníku polského jazyka* zpracována precizněji a detailněji. Je to výsledek pozorného sledování množství kontextů, do kterých je konkrétní slovo *galeria* zasazeno. Zajímavé je, že *VSPJ* identifikuje 5 významů (s významovými odstíny až 8) slova *galeria*, zatímco nejnovější *LINGEA Lexicon 5* v podstatě uvádí jen 3 příklady jeho použití ve slovních a větných spojeních. Navíc 2 příklady (*Obraz został wystawiony w Galerii Narodowej a Kolekcja obrazów w Galerii Starych Mistrzów*) odrážejí stejný význam ('budynek, w którym mieści

się galeria sztuki'). Je poněkud překvapující, že tento slovník nezachycuje význam *galeria* (*handlowa*), který patří jak v polštině, tak i v češtině (*nákupní galerie*) mezi frekventované výrazy. V případném zpracování polysémního hesla *galeria* na základě NKJP by k takové situaci nedošlo, protože tento korpus registruje velký počet výskytů frazému *galeria handlowa*. NKJP také potvrzuje centrální význam polysémního slova *galeria*, který souvisí s uměním.

Polsko-český slovník uvádí také, stejně jako jednojazyčný *Velký slovník polského jazyka*, 5 významů slova *galeria*. Nicméně se však liší způsob zpracování jednotlivých významů uvedených v obou slovnících. V *Polsko-českém slovníku* se význam *galeria* (*handlowa*) neregistruje, uvádí se zastaralý význam *galeria* (*w twierdzach, fortecach, kopalniach*) a na prvním místě jako základní je uveden význam 'druh balkónu', což již neodpovídá jazykové realitě.

Podobné pochybnosti vyvolává také druhý význam, podle něhož je ekvivalentem polského slova *galeria* český lexém *pavlač*⁴.

Není náhodou, že *VSPJ* ve srovnání s dvěma uvedenými slovníky nabízí nejpodrobněji zpracované heslo. Tato skutečnost úzce souvisí s vyhodnocováním významů jazykových jednotek na základě korpusových dat, která umožňují identifikovat další existující či nové významy dosud neregistrované v předchozích slovnících. Kromě toho využití korpusů do značné míry omezuje případné chyby týkající se stylistické, lexikální a sémantické asymetrie překladových párů.

Jak již bylo uvedeno výše, velký překladový slovník by měl obsahovat frazémy jako samostatná hesla, což je v jistém rozporu s lexikografickou tradicí.

Heslo frazému se bude lišit od tradičního hesla výrazu tím, že nebude uvádět gramatické charakteristiky jednotlivých lexémů, které frazém obsahuje. V případě frazémů v překladovém slovníku je nejdůležitější explikace jeho významu a ekvivalent. Výklad významu je

⁴ Ekvivalentem českého slova *pavlač* je v polštině *krużganek*. Ekvivalence *galeria – pavlač* neexistuje.

nutný, protože ani rodilí mluvčí někdy nerozumějí významu jednotlivých frazémů, např.:

pies ogrodnika – ‘osoba, która nie pozwała innym skorzystać z czegoś, mimo że sama z tego nie korzysta’ (WSJP)

bulka z masłem – ‘coś bardzo łatwego do zrobienia’ (WSJP)

Dalším problémem je otázka variantnosti frazémů. Varianty jednotlivých frazémů by měly být v překladovém slovníku registrovány příp. s pomocí lomítka⁵: *ktoś strzelił sobie w stopę/kolano*.

Transland by měl takovou konečnou podobu: *ktoś strzelił sobie w stopę/kolano* ‘ktoś, działając nierozważnie, sam sobie zaszkodził’.

Lze předpokládat, že pečlivé zpracování hesel frazémů (translandu) má vliv na kvalitu překladového slovníku. To, co je v něm nejdůležitější, čili adekvátnost a přesnost ekvivalentů (translatů), začíná již na úrovni stavby hesláře.

O kvalitě překladového slovníku ovšem svědčí lexikografické zpracování ekvivalentů. Roman Lewicki ekvivalenty vymezuje takto:

Uznaję za translaty takie wyrażenia języka docelowego, które – niezależnie od ich statusu w systemie języka – są zdolne do przekazania informacji zawartej w jednostce tłumaczenia. Za jednostkę tłumaczenia zaś uważam każdy odcinek tłumaczonego tekstu, dla którego tłumacz poszukuje odpowiednika przy tworzeniu przekładu (Lewicki 2011, s. 160).

Z toho vyplývá, že mezi translandem a translatem neexistuje vztah souznačnosti, ale vztah informační a funkční rovnocennosti. Toto zjištění platí jak pro jednoslovné, tak i víceslovné jednotky. Je třeba si uvědomit, že překladový slovník by měl sloužit jako podpora při překladu textů. Takový přístup ke slovníku již ukazuje, že by měl být založen na textech a proces jeho sestavování by měl vypadat následovně:

⁵ Tím způsobem se registrují varianty frazémů v *Polsko-ruském slovníku překladových párů* (Polsko-rosyjski słownik par przekładowych 2013). V tomto slovníku se registruje množství frazémů, které ve většině překladových slovníků nejsou uvedeny.

V případě polsko-českého překladového slovníku je možné tento proces ještě více upřesnit:

polské a české texty → **překladový slovník /překladové páry**
polsko-české → **české texty**

Je samozřejmé, že základním cílem je nashromáždění velkého množství textů a pozorné sledování kontextů, ve kterých se jednoslovné i víceslovné jednotky vyskytují. Jazykové korpusy jako útvary reflektující a popisující jazykovou realitu by měly být hlavním zdrojem při rozhodování, které frazémy do velkého polsko-českého slovníku zařadit. Získané frekvenční a statistické údaje vycházející z materiálu obou korpusů mohou úspěšně pomoci objevit frazémy (často také jejich varianty) a sestavovat překladový pár, např.: *strzelić sobie w stopę / kolano* – *dát si/vstřelit gól do vlastní branky* X *dát vlastní gól* X *naběhnout na vlastní vidle*.

Výše uvedený pár ekvivalentů objevuje různé možnosti překladu v závislosti na druhu textu. Zdá se, že překladový slovník často uvádí jen jednu variantu překladu bez ohledu na to, že v různých textech můžeme najít jiné vhodné ekvivalenty. Použití korpusu umožňuje výrazné obohacení slovníku o možné překladové ekvivalenty a sestavení jejich souhrnu. Je možné předpokládat, že to bude velmi přínosné pro praktické využití slovníku.

Velkou budoucnost proto mají současné paralelní korpusy, z nichž je možné získávat překladové ekvivalenty. Na rozdíl od tradičních překladových slovníků obsahují paralelní korpusy textové ekvivalenty, které tvoří základní jednotky v procesu translace. Je však třeba konstatovat, že tyto korpusy obsahují převážně beletristické texty. Zároveň zde vznikají pochybnosti týkající se kvality překladu. Nezřídka se stává, že překlad je neprofesionální a nepřesný. Nejčastějším důvo-

⁶ Takový přístup k sestavování překladového slovníku má Wojciech Chlebda (Chlebda 2011, s. 25).

dem tohoto faktu je překladatelova nedostatečná znalost zdrojového nebo cílového jazyka, a proto některé přeložené fragmenty neodpovídají originálu, nebo úplně absentují. Navíc je třeba si uvědomit, že jazyk v beletristických textech se může významně lišit od jazyka průměrného uživatele jazyka. Autorský jazyk může být zcela odlišný od jazyka většiny populace, může být nekonvenční, plný netypických kolokací, neobvyklých idiomatických spojení a autorských metafor. Slovník by však měl uvádět jazyk příznačný pro celonárodní komunitu, jazyk standardní. Slabinou paralelních korpusů také stále zůstává přenos mluveného jazyka, neboť mluvené texty se převážně nepřekládají. Nelze však pochybovat o tom, že paralelní korpusy mohou být do budoucna užitečným zdrojem pro tvorbu překladového slovníku. Metody automatického získávání překladových slovníků z paralelních korpusů jsou již známé a použitelné v praxi. Problémem je ale relativně malý rozsah paralelních korpusů, které jsou nesrovnatelné s velkými jednojazyčnými korpusy. Posledně jmenované zřejmě zůstanou největšími z toho důvodu, že ne všechny možné kategorie textů budou přeloženy do cizího jazyka.

Závěrem je třeba konstatovat, že jazykové korpusy jsou neocenitelnými zdroji informací pro lingvisty a lexikografy při budování velkých překladových slovníků v elektronické podobě. Díky korpusům se úplně změnil pohled na současnou překladovou lexikografii a především na obsah a podobu slovníku.

Otevřenou otázkou zůstává, kdo a pro koho bude tvořit nové, kvalitativně lepší velké elektronické slovníky. Lze předpokládat, že slovníky budoucnosti budou sestaveny lingvisty-lexikografy-informatiky (nezbytné interdisciplinární vzdělání) pro všechny uživatele – lingvisty, překladatele a studenty jazyka.

Literatura

- Bańko M., 2001, *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa. Studia o słowniku jednojęzycznym*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bednarek A., Grochowski M., 1993, *Zadania z semantyki językoznawczej*. Toruń: Wydawnictwo UMK.

- Čermák F., 2007, *Jazyk a jazykověda : Přehled a slovníky*. Praha: Karolinum.
- Čermák F., 2008, *Frazeologie a idiomatika česká a obecná. Czech and General Phraseology*. Praha: Karolinum.
- Český národní korpus. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. On-line: <http://www.korpus.cz>.
- Chlebda W., 2003, *Elementy frazematyki: wprowadzenie do frazeologii nadawcy*. Łask: Oficyna Wydawnicza LEKSEM.
- Chlebda W., 2011, *Ekwiwalencja i ekwiwalenty: między słownikiem a tekstami*. In: W. Chlebda (red.), *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 21–43.
- Grochowski M., 1982, *Zarys leksykologii i leksykografii*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Inny słownik języka polskiego*, 2000, red. M. Bańko, t. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Lewicki R., 2011, *Translady w słowniku przekładowym – poszukiwanie i ustalanie*. In: W. Chlebda (red.), *Na tropach translatów. W poszukiwaniu odpowiedników przekładowych*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, s. 159–165.
- Narodowy Korpus Języka Polskiego. On-line: <http://www.nkjp.pl>.
- Oliwa K. a kol., 1999, *Polsko-český slovník*, T. 1–2. Praha: Academia.
- Polsko-rosyjski słownik par przekładowych*, 2013, red. W. Chlebda. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Velký slovník polsko-český a česko-polský (elektronický slovník)*, 2010, Lexicon 5. Brno: LINGEA.
- Wielki słownik języka polskiego*. On-line: <http://www.wsjp.pl>.

Hovorová spisovná čeština

Keywords: Colloquial standard Czech, common Czech, everyday language

Klíčová slova: hovorová spisovná čeština, obecná čeština, běžně mluvený jazyk

Abstract

The article delimits the so-called Colloquial Standard Czech as a language variety of the Czech. This variety is to be distinguished from the Common Czech, which is closest to the Colloquial Standard Czech of all the language varieties: through the Colloquial Standard Czech, the Common Czech enriches the Standard Czech. The paper criticises the fluctuation of the concepts of standardness, Colloquial Standard Czech, Everyday Language. The linguistic means of the Colloquial Standard Czech cover all the levels of the language system; in the paper only the syntactic means are mentioned.

Článek vymezuje hovorovou spisovnou češtinu jako jazykový útvar češtiny. Tento útvar je třeba odlišovat od obecné češtiny, jež je hovorové češtině z jazykových útvarů nejbližší; přes hovorovou spisovnou češtinu obohacuje obecná čeština češtinu spisovnou. Kritizuje se rozkolísávání pojmů spisovnost, hovorová spisovná čeština, běžně mluvený jazyk. Jazykové prostředky hovorové spisovné češtiny se vyskytují na všech rovinách jazykového systému; v článku se uvádějí jen syntaktické prostředky.

1. Úvod

Cílem článku je v dnešní složité sociální, územní a funkční stratifikaci češtiny,¹ kdy dochází v lingvistice při jejím poststrukturalistickém (antisystémovém) popisu k narušování integrity současné spisovné češtiny zpochybňováním pojmů spisovnost a hovorovost,

¹ Na rozmanitě, mnohdy až protikladné názory reagoval výstižně už A. Stich, 2004, s. 26n.

teoreticky se zabývat pojmem *hovorové spisovné češtiny*.² Tento pojem je v praxi užitečný právě v nejnovější době, kdy se obnovují v české společnosti elity, jež byly před rokem 1989 potlačovány a jež právě takovou češtinu potřebují a používají. Hned v úvodu je třeba zdůraznit, že existuje pevná pozice pojmu *spisovnost* ve vědomí současné české společnosti³ a že chápeme pojem *hovorovost* jako protějšek *knižnosti*.⁴ Článek, který kritizuje současnou rozkolísanost pojmů, je jedním z možných přístupů k hovorové spisovné češtině a ke spisovné češtině vůbec a v nové společenské situaci rehabilituje pojem *hovorové spisovné češtiny*, který má svůj původ už v době první republiky, pokoušíme se ho však naplnit novým obsahem, jenž spatrujeme ve variety-based přístupu, v útvarovém pojetí češtiny. Tím se lišíme od dnešních hlavně stylistických teoretických koncepcí, které vycházejí z komunikačních situací, jež však nelze inventarizovat, protože jejich soubor je neomezený; to, že tyto koncepce opomíjejí spisovnost, po které je společenská poptávka, je jejich hlavním nedostatkem. Hovorovou spisovnou češtinu považujeme za strukturní útvar, jak naznačujeme aspoň u syntaktické roviny. Je zapotřebí pře-

² Jsme si vědomi toho, že dnes přívlastek *hovorový* chápou laikové a někteří lingvisté z Čech ve významu 'nespisovný', proto důsledně připojujeme přívlastek *spisovný*. Až se vžije, že hovorové projevy jsou spisovné, pak už nebude třeba přívlastku *spisovný* užívat. Na rozdíl od české lingvistiky se ve slovenské lingvistice běžně užívají pojmy *hovorovost*, *hovorová slovenština*. V Rusku je uznáván pojem *razgovornyj jazyk*. V obou těchto jazycích jde o útvary spisovné. Není v nich podobný útvar, jako je v Česku obecná čeština. O jazykových útvarech (různotvarech) ve slovanských jazycích, zvláště hovorové slovenštině a ruštině srov. V. Barnett (1977).

³ Svědčí o tom cenné statistické údaje z celonárodního sociolingvistického výzkumu postojů ke spisovné češtině z roku 2010, kdy se pro spisovnou češtinu vyjádřilo 72,1 % respondentů (J. Svobodová 2011a, s. 91; dále J. Svobodová a kol. 2011b).

⁴ Pojem *hovorové češtiny* nelze zaměňovat s pojmem *mluvené češtiny*, protože protějškem mluveného jazyka je jazyk psaný (pisemný). Mluvený projev nemusí být hovorový a naproti tomu hovorový projev může být i psaný (osobní korespondence), srov. nejnověji Z. Hladká – O. Martincová (2012).

devším fundovaných materiálových studií (chybí dosud monografie, která by se zabývala hovorovou spisovnou češtinou, pro obecnou češtinu je jí příručka J. Hronka, 1972). Chceme ukázat, že vývoj lingvistiky byl a je složitý, ale že čeština zákonitě směřuje k plnému konstituování hovorové spisovné češtiny a že při tom by měli pomáhat i lingvisté.

V tomto příspěvku se budeme hlavně obecně zabývat jazykovým systémem hovorové spisovné češtiny. Nejprve si všimneme postavení této češtiny v systému jazykových útvarů (oddíl 2), podrobně se budeme věnovat dlouhodobému a systematickému rozkolísávání obsahu některých lingvistických pojmů-termínů, jako je např. pojem *spisovnost*, *hovorová (spisovná) čeština*, *běžně mluvený jazyk* aj., rozkolísávání, které vede k nejednoznačnosti v útvarovém chápání češtiny (oddíl 3). Podáme vymezení pojmu *hovorové spisovné češtiny*, její normy a kodifikace (4). V 5. oddílu si všimneme stručně některých empirických dat, a to hovorových spisovných prostředků na syntaktické rovině jazykového systému. V 6. oddílu jde o zobecňující závěr.

2. Postavení hovorové spisovné češtiny v systému jazykových útvarů

Postupujeme od systému jazykových prostředků (*langue*) k jejich společenskému hodnocení ze strany uživatelů jazyka na ose jazykových útvarů.⁵ Naším metodologickým východiskem je spisovný jazyk. Spisovný jazyk pojmáme v tom smyslu, že má dynamickou spisovnou normu, která se projevuje v existenci variant spisovných jazykových prostředků na jednotlivých rovinách jazykového systému. Vedle regionálních, oblastních (západních a východních, českých a moravských) variant⁶ jde především o historicky pod-

⁵ Na Havránkovu novátorskou koncepci jazykových útvarů především s obecnou češtinou navazuje P. Sgall (1990).

⁶ Např. v ortoepii skupina *sh-* na začátku slova vyslovovaná spisovně v Čechách [sch] a spisovně na Moravě [zh] (Jedlička 1974, s. 73n.). Samostatně o oblastních variantách spisovného jazyka srov. A. Jedlička (1971).

míněné jevy, varianty, které ustupují nebo nově nastupují (Jedlička 1974, s. 70n.), jevy, které musí zaznamenávat kodifikace spisovné normy, jež by měla respektovat pružnou stabilitu normy spisovného jazyka.

Základními jazykovými útvary, které jsou ovšem jistými abstrakcemi a které uživatel identifikuje při hodnocení systému jazykových prostředků, jsou spisovný jazyk spolu s hovorovým spisovným jazykem,⁷ jež mají celonárodní platnost, prestižnost a kodifikovanost normy, dále útvary běžně mluveného jazyka včetně obecné češtiny (definici *běžně mluveného jazyka* viz níže pozn. 14) a dialekt.⁸ Na rozdíl od jiných jazyků se zdá tento systém útvarů unikátní především v tom, že obsahuje hovorový spisovný jazyk a obecnou češtinu,⁹ která se mu z útvarů běžně mluveného jazyka nejvíce přibližuje, protože některé jazykové prostředky obecné češtiny jsou celonárodní, ale tato čeština na rozdíl od hovorového spisovného jazyka nemá kodifikaci. Třebaže v současné době dochází k uvolňování vazeb mezi jazykovými útvary, každý jazykový útvar má svůj systém jazykových prostředků gramatických, fonologických a lexikálních.

Autorem termínu-pojmu *hovorový spisovný jazyk* je B. Havránek, který na základě svých dobrých znalostí o vývoji jazyka a diskusí v Kanceláři Slovníku jazyka českého ho vymezil jako funkční jazyk

⁷ Při konstituování hovorové spisovné češtiny jako jazykového útvaru v 19. století byly jisté komplikace, jak nejnoveji píše z hlediska sociálně kulturního, sémiotického a mentálního německá slavistka Leeuwen-Turnovcová (2002, s. 179n.), srov. i J. Štěpán (2004, s. 19). Dodnes z toho vyplývá ještě jistá nestabilita hovorové spisovné češtiny, kterou by měli pomáhat odstraňovat lingvisté.

⁸ Jiné systémy jazykových útvarů, které ovšem počítají s hovorovou spisovnou češtinou, mají lingvisté s původní specializací dialektologickou, srov. spisovný jazyk včetně hovorové češtiny, obecná čeština, interdialekty a teritoriální dialekty (Krčmová, Chloupek 2002, s. 193), spisovný jazyk, hovorová vrstva, běžná mluva, obecná čeština a moravština, interdialekty, polonářečí mladá, tradiční nářečí (Utěšený 1980, s. 13) aj.

⁹ Tuto unikátnost bude třeba ještě ověřovat dalším výzkumem v jiných jazycích.

a funkční styl (1932, s. 42; 1942), v tom na něho navázala řada lingvistů jako A. Jedlička (1974, s. 101n.; 1973, s. 95), M. Jelínek (1966, s. 104n.) aj. Podle J. Hrbáčka (1983, s. 111) je hovorový styl dán použitím výrazových prostředků a nikoli funkcí. Naproti tomu F. Kopečný (1949) nepracoval se stylem, ale definoval *hovorový spisovný jazyk* jako jazykový útvar, srov. také M. Jelínek (1963). J. Bělič, který uvažuje o stylovém útvaru (1958, s. 59), nejvíce propagoval hovorový jazyk, který by se lišil od spisovné normy jen tím, že by ve svém repertoáru neměl jazykové prostředky knižní. Naše definiční vymezení hovorové spisovné češtiny jako útvaru uvádíme v 4. oddílu.

3. Rozkolísání základních pojmů při popisu češtiny spisovné, běžně mluvené a hovorové

Jak je známo z probíhajících diskusí, integrita spisovné češtiny je v současné době, kdy jsou zpochybňovány normy vůbec, narušována především zvnějšku, z pozic příznivců obecné češtiny (Čermák, Sgall, Vybíral 2005; Cvrček, Vybíral 2005; Sgall 2010; Cvrček a kol. 2010).¹⁰ Jejich argumenty proti současnému stavu spisovné češtiny jsou namířeny proti jejím rysům, které považují za knižní, ale přitom se jim nehodí pojem *hovorová spisovná čeština* (Sgall, Hronek 1992, s. 24). Vystupují jako tvůrci tzv. progresivní (perspektivní) češtiny, do níž vnášejí prvky obecné češtiny, a přišli i s tzv. pluralitou kodifikací.¹¹

Pojem *spisovnost*¹², který se netýká jen morfologie, ale i dalších rovin jazykového systému, sice nelze systémově-lingvisticky exaktně

¹⁰ Že jsou tato pojetí kritizována i v mimolingvistické veřejnosti, o tom svědčí i článek spisovatele L. Vaculíka (2008, s. 158–159).

¹¹ Nejednoznačnosti v útvarovém chápání češtiny si je vědom i V. Cvrček (2012, s. 104).

¹² Pojem spisovnosti byl podrobně zkoumán v knihách A. Jedličky (1974), J. Chloupek (1986), nejnověji J. Svobodové a kol. (2011b). Spisovný jazyk je definován čtyřmi rysy: kodifikovaností, slohovou mnohvrstevnatostí, vyšší komunikativní funkcí a sebereflektující metajazykovostí (Chloupek 1995, s. 45). Důležitý je také *záměr* uživatele jazyka (Chloupek 1986, s. 23, 83). Nevycházíme z apriorní (ideální)

definovat, ale vyplývá z důležitosti situací, ve kterých se používá. Spisovnost, která je u nás založena na tradici francouzsko-německé, spojené se „spisováním“, s literaturou, je v poslední době nahrazována původně anglosaským pojmem *standard*. Termín *spisovnost* vznikl v době romantického zájmu o jazyk v době národního obrození, kdy rozhodujícím pramenem byla krásná literatura. Dnes už nejde o termín popisný, o „jazyk spisů“, ale značkový, který označuje nejen jazyk psaný, ale i mluvený. Nelze však nahrazením pojmu *spisovná čeština* pojmem *standardní čeština* skrývat přejímání jevů obecné češtiny do standardní (spisovné) češtiny, přičemž u standardní češtiny jde o zahrnutí „diapazonu mezi psaným a neformálním mluveným jazykem“ (Čermák, Sgall, Vybíral 2005, s. 107).¹³ V. Cvrček píše:

Pouhé nahrazení pojmu *spisovnost* za *standard* beze změny obsahu pojmu by nic nevyřešilo (Cvrček 2006, s. 58).

Pojem *spisovnost* odmítá i nejnovější stylistická teorie J. Homoláče a K. Mrázkové (2014), která programově vychází od komunikační oblasti běžného dorozumívání.

Brněnská *Příruční mluvnice češtiny* (1. vyd. 1995) místo termínu *spisovný jazyk* pracuje spíše s termínem *jazyk standardní* jako se synonymem, nemění se tedy obsah pojmu, do spisovné (standardní) češtiny se nevnašejí jevy obecné češtiny. Nepřijímáme koncept tzv. plurality kodifikací, který by rozkolísal spisovnou normu, a domníváme se, že brněnské pojetí má všechny předpoklady k tomu, aby se stalo no-

představy spisovnosti, ale z toho, že hlavním pramenem při zjišťování spisovné normy jsou odborné texty (Štěpán 2009a, s. 66), protože jejich autoři *záměrně* užívají spisovný jazyk. Dalším důležitým pramenem, jehož vliv vzrůstá v současné komunikaci, jsou texty publicistické; v mluvených médiích je možné zkoumat složitou situaci, a to především za pomoci dobrých řečových vzorů (Palková 2008–2009, s. 21). Speciální postavení mají hovorové texty v prostě sdělovacím styku.

¹³ J. Horecký chápe standardní útvar, k němuž se F. Čermák – P. Sgall – P. Vybíral (2005) odvolávají, jako útvar polooficiální (Horecký 1978, s. 64), jeho ztotožnění se spisovným jazykem, k němuž u F. Čermáka a kol. dochází, vede ovšem k užšímu chápání spisovnosti. Spisovná čeština však není jen prostředkem vyjadřování oficiálního, ale slouží i nenucené, přirozené, živé řeči.

vou, obecně přijímanou kodifikací češtiny po starší kodifikaci B. Havránka a A. Jedličky (1988). Uvažuje totiž v rámci kultivované formy národního jazyka o formách standardních, do kterých patří jazykové prostředky neutrální, knižní, archaické, ale i hovorové. Nově pracuje s prostředky substandardními, jimiž označuje výrazy a tvary, které jsou velmi rozšířené a obecně užívané, ve veřejném projevu však působí nevhodně (*Příruční mluvnice češtiny* 1995, s. 17–18). Bylo by ovšem z hlediska nelingvistické veřejnosti vhodné, kdyby tato mluvnice pracovala s termínem *jazyk spisovný*.

Pražská *Akademická gramatika spisovné češtiny* (Štícha et al., 2013, s. 17) nemá aspirace být kodifikací spisovné češtiny.

K. Hausenblas v padesátých letech minulého století považoval termíny *obecná* a *hovorová čeština* za synonyma (osobní sdělení A. Jedličky). Později se částečně přiklonil k Havránkovu pojetí spisovné češtiny, ale své starší pojetí jen modifikoval tak, že při vymezení spisovného jazyka psal o „vztahu vlastních spisovných projevů k projevům hovorovým, »běžně mluveným«” (Hausenblas 1971, s. 27). Hovorové projevy už nepovažoval za obecně české. F. Daneš začal užívat termín *běžně mluvený jazyk* ne pro označení nějakého nespisovného útvaru,¹⁴ nýbrž situačně a funkčně „pro repertoár všech různých jazykových prostředků (nespisovných, ale zčásti i spisovných, resp. společných), kterých se užívá v situacích, v nichž se nepředpokládá závazné užívání spisovného jazyka” (Daneš 1969, s. 100).¹⁵

¹⁴ Běžně mluvený jazyk v češtině chápeme ve shodě s A. Jedličkou (1974, s. 38) jako takové útvary mluvené češtiny, které stojí v přechodném pásmu mezi vyhraněnými strukturními útvary, jimiž jsou spisovný jazyk a dialekt. Nejdůležitější postavení v tomto pásmu má obecná čeština, což je specifikum českého národního jazyka, dnes je obecná čeština už o něco více než interdialekt, dále jsou tam interdialekty. Do běžně mluveného jazyka patří i městská mluva. Běžně mluvený jazyk se uplatňuje ve vymezené komunikační sféře, v projevech prostě sdělovacího styku, které nemají prestižní charakter. V ruštině neexistuje útvar podobný obecné češtině, a proto čeští rusisté rozumějí běžně mluveným jazykem mluvenou podobu spisovné ruštiny jako strukturní útvar (kolektiv rusistů UK, 1973, s. 27).

¹⁵ K tomuto pojetí se hlásí ještě i dnes, srov. F. Daneš (2012, s. 53). O. Müllerová (1994, s. 10) dokonce vůbec opouští útvarový termín *běžně mluvený jazyk*, zavádí

Toto pojetí *běžně mluveného jazyka* přeceňuje pojem *funkce*, což je pro českou lingvistiku charakteristické, a nedoceňuje strukturní pojmy *útvár* a *spisovnost*. Pro takto vymezený běžně mluvený jazyk se užívá později také termínu *běžná mluva* (Krčmová, Chloupek 2002, s. 193), nejnověji při stratifikaci češtiny na toto funkční pojetí navazuje O. Bláha (2009). Běžnou mluvu jako jazykový útvar chápe O. Martincová (1998, s. 16). Dále u F. Daneše nacházíme synonymii *obecně český* a *hovorový jazykový jev* (Daneš 2004, s. 120). Dokonce uvažuje o svém „otevřenějším” pojetí *spisovného jazyka* (Daneš 2009, s. 91).¹⁶

Pojem-termín *hovorová spisovná čeština* vymezený Pražskou školou byl tak postupně rozkolísáván některými našimi lingvisty, kteří využili toho, že laici užívají výrazu *hovorová čeština* jako synonyma *nespisovné mluvené češtiny*, protože se domnívají, že jde o významový protiklad k původnímu významu termínu *spisovný jazyk*, jímž byl význam ‚jazyk spisů‘.¹⁷ Pojem-termín *hovorová čeština* v současné české jazykovědě zpochybňuje v nejnovější době F. Daneš, podle kterého vývoj směřuje k vytvoření jednotné „obecné češtiny” a který proto hovorovou češtinu jako jazykový útvar zásadně odmítl (Daneš 1988, s. 24) a označil ji jako „chiméru”; toto nápadité, ozvláštněné označení předního lingvisty se hodně rozšířilo v devadesátých letech mezi našimi jazykovědci. Danešovo funkční a situační pojetí nejnověji prosazuje hlavně kniha S. Čmejrkové a J. Hoffmannové (2011), která zdůrazňuje oblibu nespisovné spontánní řeči.

termín *mluvený text*. Vychází přitom z interakčního pojetí komunikace, které více přihlíží k nadvětným jednotkám než k nižším jazykovým jednotkám a má blíže ke stylistice než ke gramatice. Nezmiňuje se o hovorové češtině.

¹⁶ Domníváme se, že zde má na mysli otevřenost vzhledem k příznivcům obecné češtiny. Před více než 50 lety napsal F. Daneš s P. Sgallem stať, v níž uvažuje o obecné češtině dokonce jako o běžně mluvené podobě našeho národního jazyka, která je na stejné úrovni jako spisovná čeština (Daneš, Sgall 1964, s. 26).

¹⁷ Přitom laici-Moravané a Slezané prakticky užívají v prostě sdělovacím styku hovorovou spisovnou češtinu, a to pokud jde o morfológickou rovinu.

Už v šedesátých letech 20. století bylo přesvědčivě v diskusi s P. Sgallem (1960) ukázáno, že při užívání češtiny v jazykových projevech právě přes hovorovou podobu spisovné češtiny pronikají jevy z obecné češtiny a jiných interdialektů do psaného jazyka spisovného (Bělič, Havránek, Jedlička, Trávníček 1961, s. 102n.). P. Sgall jako propagátor obecné češtiny pojem *hovorové spisovné češtiny* stále odmítá (Sgall 2010, s. 82). Užívá termínu *hovorové vyjadřování* v jiném významu, a to jako protiklad k vyjadřování písemnému (Sgall 2010, s. 79).¹⁸ Současně však slovo *hovor* užívá v termínu *běžný hovor* ve významu pro všechny běžně dorozumívací projevy bez zřetele na užitý jazykový útvar (Sgall 1994, s. 34). Sgallův pokračovatel V. Cvrček (2010) s hovorovostí, s hovorovou češtinou nepracuje vůbec.

Pojem *hovorové spisovné češtiny* v poslední době obhájovali především J. Kraus (1993), J. Hrbáček (1995), O. Uličný (1998–1999) a R. Šrámek (2012). D. Davidová (1995) ukazuje, že v Olomouci, Ostravě i v Brně vzniká *hovorová spisovná čeština* v určitých okruzích mluvčích v každodenním hovoru. Češi na Moravě a ve Slezsku užívají spisovný jazyk hovorový v řeči mluvené, která nenesé nebo nemusí nést rys jasné důvěrnosti (Davidová a kol., 1997).

I přes odmítnutí hovorové češtiny u F. Daneše a P. Sgalla, kteří přeceňují roli obecné češtiny, se domníváme, že pojem *hovorové spisovné češtiny* jako prestižního jazykového útvaru, který slouží veřejným, kulturním a kultivovaným mluveným projevům, má své oprávnění a že tato čeština v poslední době posiluje nejen na Moravě a ve Slezsku, ale i v Čechách v souvislosti se změnou společenského klimatu po roce 1989, a to s obnovením elit při rozvrstvení české společnosti, což se mimo jiné projevuje při činnosti nejrůznějších organizací (např. Americký klub dam), s náboženskou svobodou atd. Bylo by

¹⁸ Nejdůležitější je pro P. Sgalla pojem obecné češtiny, která, jak známo, je pro něho hlavním pramenem češtiny spisovné. Do obecné češtiny zahrnuje dokonce i nářečí, které označuje jako oblastní variantu obecné češtiny, srov. P. Sgall (2011, s. 207). Souhlasíme s tím, že obecná čeština se jako útvar rozšiřuje, platí ovšem, že je to teritoriálně podmíněný útvar národního jazyka, který se neužívá na většině Moravy a ve Slezsku.

užitečné podat sociolingvistický výzkum současného společenského klimatu, v němž je zájem o hovorovou spisovnou češtinu.

4. Vymezení hovorové spisovné češtiny, její norma a kodifikace

Abstrahujeme od toho, že hovorová čeština je funkční jazyk a funkční styl spisovné češtiny a hovorovou češtinu chápeme s F. Kopečným, M. Jelínkem a dalšími lingvisty jako jazykový útvar. Definujeme *hovorovou češtinu* jako jazykový útvar (podútvár spisovné češtiny), který je zbaven z jedné strany knižních jevů¹⁹ a který z druhé strany neobsahuje jevy běžně mluveného (nespisovného) jazyka (jeho vymezení poznámka 14). Pro tuto češtinu jsou charakteristické některé hovorové jazykové prostředky.²⁰ Hovorovou spisovnou češtinu užívají mluvčí, kteří aktivně ovládají a užívají spisovný jazyk tak, že mluví nenuceně, živě a přirozeně, aniž by budili dojem oficiálnosti. Tento útvar se používá ve všech funkčních stylech spisovné češtiny (prostě sdělovacím, odborném, publicistickém a uměleckém). V těchto stylech se tak vytvářejí hovorové spisovné projevy.

Hovorová spisovná čeština jako útvar má své prostředky na fonologické, morfologické a syntaktické rovině gramatického systému a ve slovní zásobě a tyto prostředky vytvářejí její *n o r m u*. V gramatické normě všech rovin jsou ovšem jisté mezery, protože pro něk-

¹⁹ Knižní jevy, knižnost chápeme v polaritním vztahu k jevům hovorovým, hovorovostí. Přitom knižnost a hovorovost považujeme za dva příznakové póly opozic knižnost – neutrálnost a hovorovost – neutrálnost. Dříve šlo o široký význam pojmu knižní, tj. knižní bylo vše, co nebylo mluvené, tedy o opozici *knižní* (tj. psaný) – *mluvený*. K nejednotnému vymezování knižnosti srov. A. Jedlička (1973). K probloubenějšímu zkoumání vztahu knižnost – hovorovost byl A. Jedlička inspirován J. Novotným (1970).

²⁰ K protikladu hovorovost a knižnost je třeba ještě uvést: Zatímco hovorové jazykové prostředky konstituují hovorovou spisovnou češtinu jako jazykový útvar, jemuž odpovídají hovorové spisovné projevy, knižní jazykové prostředky vytvářejí pouze knižní stylovou vrstvu spisovného jazyka, nikoli však knižní spisovnou češtinu jako jazykový útvar (podútvár spisovné češtiny). Této vrstvě totiž neodpovídají jazykové projevy, pro které by bylo užívání knižních prostředků specifické.

teré gramatické funkce se prostě nepotřebují zvláštní hovorové prostředky. Nejčastěji se uvažuje o hovorových a obecně českých morfologických jazykových prostředcích, u nichž jsou některé problémy s jevy vágními, neostrými. Zvláštní situace je na fonologické (fonetické) rovině, kde volnější, nenucená výslovnost je hovorová (splývavá výslovnost některých hláskových skupin), složitější je situace „knižních“ jazykových prostředků, které bychom charakterizovali spíše jako vyšší, slavnostní výslovnost (nesplývavá výslovnost souhláskových skupin); hraje zde roli rovněž srozumitelnost pro posluchače. Specifické jsou poměry ve slovní zásobě. Hovorovými spisovnými prostředky nižších jazykových rovin se zabývala nejnověji J. Hoffmannová (2013), o hovorových spisovných syntaktických prostředcích srov. níže odd. 5.

Hovorová spisovná norma je kodifikována v základních mluvnících a slovnících. Z této kodifikace vycházíme a kontinuálně by na ni měly navazovat i připravované kodifikační mluvnice a slovníky, v nichž by měl být zachován kvalifikátor *hovorový*, protože jeho nahrazení jinými kvalifikátory (např. při přípravě nového výkladového slovníku češtiny) by zbytečně v praxi komplikovalo používání jazykových příruček u laických uživatelů, kteří jsou na kvalifikátor *hovorový* v protikladu ke kvalifikátoru *knižní* už zvyklí.²¹ Česká lexikografie už dříve vymezovala a na základě empirie nově kodifikovala některá slova, např. *Slovník spisovné češtiny* (1978) předefinoval mnohá slova obecné češtiny ve slova hovorové spisovné češtiny. *Česká mluvnice* Havránka a Jedličky ve svých různých vydáních zpřesňovala kodifikaci jazykových prostředků.

5. Hovorové spisovné syntaktické prostředky

Pro nedostatek místa necháme stranou empirická data hovorových spisovných prostředků fonologických, morfologických a lexikálních,

²¹ O kvalifikátoru *obecněčeský* v budoucím výkladovém slovníku češtiny srov. K. Mrázková (2013, s. 152).

kteří jsou často uváděni v pracích o hovorové (spisovné) češtině a které jsou známy i z mluvnic a slovníků, a všimneme si jen seznamu jazykových prostředků na syntaktické rovině větněčlenské a souvět-něčlenské, protože syntaxí se odborně zabýváme. U této roviny se uvádí, že v ní je situace ze všech rovin nejsložitější, protože je zde důležitý především rozdíl mezi psaností a mluveností.²² Nenářeční mluvená syntax byla popsána především u O. Müllerové (1994), která se nezabývala hodnocením mluvených prostředků z hlediska spisovnosti a nespisovnosti (s. 16). Nářeční mluvené syntaxi se věnovali moravští dialektologové (J. Chloupek, S. Prokešová, V. Michálková, J. Balhar, M. Šipková).

Necháme stranou protiklad mluvenosti – psanosti. Zajímají nás zde spisovné syntaktické prostředky hovorové, které takto uživatel společensky hodnotí, a to především ve vztahu k prostředkům *knižním*. Na základě dosavadní syntaktické literatury a svých gramatických zkušeností s analýzou bohatého materiálu popíšeme syntaktické prostředky hovorové.

Na souvět-něčlenské syntaktické rovině jazykového systému (Štěpán 2012, s. 88) k hovorovým spisovným syntaktickým prostředkům patří spojovací výraz příčinný *že* (Svoboda 1972, s. 135; Štěpán 2013, s. 43), srov. *Jsem na tebe pyšná, žes* (→ neutrální *protože*, *knižní jeli-kož jsi*) *jí to tak pěkně řekla* (SYN2005), spojovací výrazy podmínkové *jestli* a *když* (Karlík 1990, s. 195; Štěpán 2013, s. 68), srov. *Jestli* (→ neutrální *jestliže*, *pokud*, dříve *knižní pakliže*) *dneska zastřelíš ještě jednu laň, tak za trest budeš sedět doma* (SYN2005), *Kluci, když budete hodní, tak vám přečtu večer pohádku* (Jelínek 1974, s. 44) aj. V obou dokladech jde o souvztažné hovorové spojovací výrazy *jestli – tak, když – tak*, které obsahují fakultativní zájmený výraz *tak* (Štěpán 2013, s. 59).

V souvětí *Příběhl, že u lesa hoří včelín* jde o hovorovou konstrukci se spojovacím výrazem *že* a s elipsou prostředku, který kvalifikuje

²² Rozdíl psanosti a mluvenosti býval zmiňován už dříve u syntaktických prostředků ve stylistice (srov. Jedlička, Formánková, Rejmánková 1970, s. 101–144).

obsah vedlejší věty jako cizí sdělení, např. *Přiběhl se zprávou, že..., Přiběhl a volal, že...* (Jelínek 1974, s. 44). Jde o druh vět průvodních okolností (Štěpán 2013, s. 43), srov. *A dneska přišel, že* (→ s tím, že) *našel v rokli zahrabanej tank* (Hlas 24). Spojovací výraz *s tím, že* je původem z úředního stylu (Macháčková 1992, s. 141).

Za hovorové spisovné prostředky bývají už dlouho považovány především vztažné věty s nesklonným *co*,²³ srov. *To je ta kniha, co se mi líbila*, kde může být spisovná neutrální věta se zájmenem *která*, nebo i spisovná knižní se zájmenem *jež*. V nespisovném běžně mluveném jazyce nacházíme vztažné věty s *jak*, které obsahují resumptivní zájmeno 3. osoby (Štěpán 2013, s. 33), srov. *Nad ním je ještě dalajláma, jak se s ním* (→ se kterým, s nímž) *zná Havel* (Pokorný 40).²⁴

V souvětích *Ti kluci a holky měli všechno bez toho, aby* (→ aniž) *hnuli prstem* (SYN2005), *Vím, že jsme pět let žili bez toho, že* (→ aniž) *bychom vyměnili slovo, vzkaz, lístek, nic* (SYN2005) jde o vyjádření nerealizované okolnosti vedlejší větou. Takové vedlejší věty jsou někdy odmítány (Hoffmannová, Šimandl 2008, s. 120). Nově bylo ukázáno na základě postavení těchto vět v jazykovém systému a jejich užívání v jazykových projevech různých stylových oblastí, že spojovací výrazy *bez toho, aby/že* pronikly z běžně mluveného jazyka do hovorové vrstvy jazyka spisovného, a to v konkurenci se spisovně neutrální až knižní spojkou *aniž* (Štěpán 2009b, s. 192).

Hovorovým spojovacím výrazem je příslovce *ovšem* v odporovacím souvětí (Svoboda 1972, s. 81; Malinovský 1996, s. 248n.), srov. *Číhal na vhodný okamžik, Marical ovšem* (→ neutrální *ale*) *na oplátku bedlivě hlídal jeho* (2005). Knižními spojovacími výrazy jsou *než, leč* (Štěpán 2013, s. 95).

Hovorovým syntaktickým prostředkem je v důsledkovém souvětí spojovací výraz *tak* (Štěpán 2013, s. 97), srov. *Ráda bych pokračo-*

²³ Za hovorové spisovné tyto věty poprvé označili B. Havránek a A. Jedlička (1952, s. 104). F. Trávníček ve stejné době, později Slovník spisovného jazyka českého a F. Kopečný je ještě považovali za lidové, obecněčeské, tedy nespisovné. Podrobněji o nich viz Svoboda 1967.

²⁴ O nespisovnosti takové konstrukce srov. Grepl, Karlík 1986, s. 450.

vala, tak (→ neutrální *proto*) *za sebou zavři zvenčí* (Lanczová 103). Knižními spojovacími výrazy důsledkovými jsou *tudíž, protože*.

Na větěčlenském syntaktickém rovině jazykového systému vedle textotvorné funkce je exponentem hovorovosti či spisovné expresivity atributivní nebo doplňkové *on* ve větách jako *Ona Eva nepřijde* (Štícha 2005, s. 141). O hovorovém rázu zájmeného podmětu (*já vím, já to tušil*) a přívlastkového *ten* psal už V. Mathesius (1947, s. 286, 185). Hovorové jsou částice *to, ono* v jednočlenných větách (*to dnes prší*) (Havránek, Jedlička 1988, s. 455) apod.

6. Závěr

Cílem článku bylo na pozadí složitého vývoje české lingvistiky ukázat, že při stratifikaci češtiny na útvary je termín *hovorová spisovná čeština* ve vědeckém lingvistickém popisu užitečný, protože hovorové spisovné prostředky dnes potřebují některé společenské vrstvy. Tato čeština nemá knižní jevy a jevy útvarů běžně mluveného jazyka (obecné češtiny, interdialektů), obsahuje některé speciální hovorové prostředky. Upozornili jsme na prostředky syntaktické, prostředky morfologickými a lexikálními by se měli zabývat odborníci, kteří se specializují na morfologii a slovní zásobu. Hovorová spisovná čeština má celonárodní, prestižní a kodifikovanou normu. V budoucnu se bude třeba zabývat hovorovou spisovnou češtinou především v mluvených médiích, protože právě v mluvených veřejných projevech přes hovorovou podobu spisovné češtiny pronikají jevy běžně mluveného jazyka a zvláště obecné češtiny do jazyka spisovného psaného. Hovorová spisovná čeština se díky elitám po roce 1989 konstituuje, proto by bylo dobře, kdyby na základě vědeckého poznání spisovné normy se dále zpřesňovala kodifikace hovorových spisovných prostředků.

Při popisu komunikace se někdy příliš zdůrazňuje protiklad mluvenost – psanost²⁵ na úkor protikladu nespisovnost – spisovnost, který

²⁵ Uvažuje se především o stylu projevu mluveného a psaného (Hoffmannová 2002a, s. 457), o hovorovém stylu spojeném s běžnou komunikací včetně před-

je ovšem z jiné roviny, ale který má stále svou důležitost.²⁶ Relativizují se pojmy při popisu češtiny tím, že se opomíjí hovorová spisovná čeština, běžně mluvený jazyk se vymezuje situačně. Příkladíme se k Jedličkově útvarovému pojetí běžně mluveného jazyka.

Celospolečenské vědomí stále uznává hodnoty spisovné češtiny. S tím jsou však bohužel v jistém rozporu snižující se dovednosti ovládání spisovné češtiny, a to zvláště v její hovorové podobě, což je především vina naší školy. Je však potěšitelné, že dnes převládající pocit ležérnosti, nezávaznosti začíná vadit mladé generaci lingvistické i nelingvistické a že se opět v médiích ve zvýšené míře objevují pořady a články, které jsou věnovány spisovné češtině.²⁷ V lingvistice se v poslední době ukazuje, že nestačí jen objektivně popisovat češtinu, ale je správné, že lingvisté požadují aktivní ovlivňování vývoje češtiny (Adam 2009, s. 148; Beneš, Prošek 2011, s. 53n.). Toto praktické ovlivňování je mnohdy neprávem jistými lingvisty zpochybňováno v teoretických diskusích, a to za pomoci některých zjednodušujících termínů („nálepek“), srov. např. *preskripce, intervence, regulace* apod.

Soustředíme-li se na čistě vědeckou stránku problému hovorové spisovné češtiny bez ideologických konotací a názorových antipatií současného i minulého období, můžeme konstatovat, že pražská teorie spisovného jazyka,²⁸ která se zabývala unikátní jazykovou situací

ků nespisovných (Hoffmannová 2002b, s. 451), o hovorové spisovné češtině jako jazykovém útvaru je jen nepatrná zmínka (Nebeská 2002, s. 91).

²⁶ Měli jsme možnost seznámit se ve Freiburku s výzkumem mluvené spisovné němčiny, který probíhal už tehdy za pomoci počítačů (Štěpán 1972).

²⁷ Ještě před několika lety se oprávněně konstatovalo, že chybí jazyková osvěta v médiích a konsekvantní výuka mluvené spisovné češtiny ve vyšších školách (Bayerová-Nerlichová 2004, s. 191). V poslední době byla užitečná propagace češtiny v televizi, srov. např. publikace M. Pravdové – J. Saturkové (2007, 2008, 2010).

²⁸ Její zakladatel B. Havránek, celoživotně známý svým kritickým založením, ve své poslední publikaci uvedl: „Sám pojem jazykové kultury, jak se ukazuje v pracích z poslední doby, je dosud labilní, není vlastně teoreticky a vědecky uspokojivě propracován. Toto propracování stojí teprve před námi“ (Havránek 1979, s. 10). Tzv. koncept minimální intervence (Cvrček 2008) však vede do slepé uličky, protože neguje jazykovou kulturu.

češtiny, zdůrazňovala především pružnou stabilitu a funkčně stylovou rozlišenost spisovného jazyka. Dnes vyzdvihujeme také útvarovou diferenciaci češtiny. Hovorová spisovná čeština má při dnešní sociální rozvrstvenosti všechny předpoklady k tomu, aby se šířila také za pomoci médií od dobrých řečových vzorů a od elit a nositelů vzdělanosti i do nižších sociálních vrstev současné české společnosti také v jejich mluvené komunikaci prostě sdělovací stylové sféry a přiblížila situaci češtiny situaci v jiných vyspělých evropských jazycích.

Literatura

- Adam R., 2009, *Nad knihou o jazykové regulaci*, „Naše řeč“ 92, s. 145–155.
- Barnet V., 1977, *Vztah komunikativní sféry a různotvaru jazyka v slovanských jazycích (K sociolingvistické interpretaci pojmu jazyková situace)*, „Slavia 46“, s. 337–347.
- Bayerová-Nerlichová L., 2004, *Jazykový úzus vs. postoj k jazyku v Čechách: výsledky empirického a sociolingvistického výzkumu v západních Čechách a v Praze*, „Slovo a slovesnost“ 65, s. 174–193.
- Bělič J., 1958, *Vznik hovorové češtiny a její poměr k češtině spisovné*, [in:] *Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*, Nakladatelství ČSAV, Praha, s. 59–71.
- Bělič J., Havránek B., Jedlička A., Trávníček F., 1961, *K otázce obecné češtiny a jejího poměru k češtině spisovné*, „Slovo a slovesnost“ 22, s. 98–107.
- Beneš M., Prošek M., 2011, *Ke konceptu minimální intervence*, „Slovo a slovesnost“ 75, s. 39–55.
- Bláha O., 2009, *Funkční stratifikace češtiny*. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta, Olomouc.
- Cvrček V. et al., 2010, *Mluvnice současné češtiny 1*, Karolinum, Praha.
- Cvrček V., 2006, *Spisovnost a její zdroje*, „Slovo a slovesnost“ 67, s. 46–60.
- Cvrček V., 2008, *Regulace jazyka a Koncept minimální intervence*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- Cvrček V., 2012, *Conditio sine qua non: východiska a možnosti při hledání konsenzu o jazykové regulaci*, „Slovo a slovesnost“ 73, s. 103–134.
- Cvrček V., Vybíral P., 2005, *Mluvme, jak nám zobák narost*, „Lidové noviny. Orientace“, 13. 8., s. 5.
- Čermák F., Sgall P., Vybíral P., 2005, *Od školské spisovnosti ke standardní češtině: výzva k diskusi*, „Slovo a slovesnost“ 66, s. 103–115.
- Český národní korpus SYN 2005. Dostupný z [www: http://www.korpus.cz](http://www.korpus.cz).
- Čmejrková S., Hoffmannová J. (eds.), 2011, *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Academia, Praha.

- Daneš F., 1969, *Kultura mluvených projevů (její základní předpoklady a aktuální problémy)*, „Naše řeč“ 52, s. 95–109.
- Daneš F., 1988, *Pojem »spisovného jazyka« v dnešních společenských podmínkách*, [in:] R. Brabcová, F. Šticha (eds.), *Dynamika současné spisovné češtiny z hlediska lingvistické teorie a školské praxe*, Univerzita Karlova, Praha, s. 21–28.
- Daneš F., 2004, *Haškův »Švejk« a Vachkovo »Bidyčko« – dva milníky ve vývoji české prózy*, „Naše řeč“ 87, s. 113–123.
- Daneš F., 2009, *Kultura a struktura českého jazyka*, Karolinum, Praha.
- Daneš F., 2012, [recenze]: S. Čmejrková, J. Hoffmannová (eds.), *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*, „Jazykovědné aktuality“ 49, s. 50–54. On-line: http://www.ujc.cas.cz/js/jaz_akt.htm.
- Daneš F., Sgall P., 1964, *Jazyk a současná společnost*, [in:] P. Sgall et al., *Cesty moderní jazykovědy. Jazykověda a automatizace*, Orbis, Praha, s. 7–30.
- Davidová D. (ed.), 1995, *K diferenciaci současného mluveného jazyka*. Universitatis Ostraviensis, Fakultas philosophica, Ostrava.
- Davidová D., Bogoczová I., Fic K., Hubáček J., Chloupek J., Jandová E., 1997, *Mluvená čeština na Moravě*, Tilia, Ostrava.
- Grepl M., Karlík P., 1986, *Skladba spisovné češtiny*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Hausenblas K., 1971, *Výstavba jazykových projevů a styl*, Universita Karlova, Praha.
- Havránek B., 1932, *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura*, [in:] B. Havránek, M. Weingart (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura*, Melantrich, Praha, s. 32–84.
- Havránek B., 1942, *K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka*, „Časopis pro moderní filologii“ 28, s. 409–416.
- Havránek B., 1979, *Retrospektivní pohled na jazykovou kulturu*, [in:] J. Kuchař (ed.), *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*, Academia, Praha, s. 9–11.
- Havránek B., Jedlička A., 1952, *Česká mluvnice*, Slovanské nakladatelství, Praha.
- Havránek B., Jedlička A., 1988, *Česká mluvnice*, Státní pedagogické nakladatelství.
- Hladká Z., Martincová O., 2012, *Slova v soukromých dopisech. Lexikografická sonda*, Masarykova univerzita, Brno.
- Hlas I., *Za barevným sklem*, Praha 2010.
- Hoffmannová J., 2002a, *Styl projevu mluveného a psaného*, [in:] P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, s. 457–458.
- Hoffmannová J., 2002b, *Styl hovorový*, [in:] P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, s. 451–452.
- Hoffmannová J., 2013, *Česká hovorovost a hovorová čeština (v kontextu dalších slovanských jazyků)*, „Slavia“ 82, s. 125–136.
- Hoffmannová J., Šimandl J., 2008, „Euročeština“ v lucemburských překladech dokumentů Evropského parlamentu, „Naše řeč“ 91, s. 113–126.
- Homoláč J., Mrázková K., 2014, *K stylistickému hodnocení jazykových prostředků, zvláště lexikálních*, „Slovo a slovesnost“ 75, s. 1–38.
- Horecký J., 1978, *Základy jazykovědy*, Slovenské pedagogické nakladatelství, Bratislava.
- Hrbáček J., 1983, *Poznámky k funkčním stylům prostě sdělovacímu, hovorovému a konverzačnímu*, [in:] K. Kučera, J. Štěpán (eds.), *Slavica Pragensia, 26: Problémy stylistiky*, Univerzita Karlova, Praha, s. 111–114.
- Hrbáček J., 1995, *Hovorová čeština*, [in:] *Přednášky z XXXIV. a XXXV. běhu LŠSS*, Univerzita Karlova, Praha, s. 53–61.
- Hronek J., 1972, *Obecná čeština* (učební text), Universita Karlova, Praha.
- Chloupek J., 1986, *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*, Univerzita J. E. Purkyně, Brno.
- Chloupek J., 1995, *Útvarová diferenciacie a slohová stratifikace češtiny dnes*, [in:] J. Jančáková, M. Komárek, O. Uličný (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, s. 41–47.
- Jedlička A., 1971, *Oblastní varianty a spisovná kodifikace*, [in:] *Miscelanea linguistica*, Profil Universitas Palackiana Olomucensis, Ostrava, s. 205–210.
- Jedlička A., 1973, *K pojetí a vymezení knižnosti*, „Slovo a slovesnost“ 34, s. 92–97.
- Jedlička A., 1974, *Spisovný jazyk v současné komunikaci*, Universita Karlova, Praha.
- Jedlička A., Formánková V., Rejmánková M., 1970, *Základy české stylistiky*, Státní pedagogické nakladatelství, Praha.
- Jelínek M., 1963, *K poměru mezi hovorovou češtinou a spisovným jazykem*, „Slovo a slovesnost“ 24, s. 47–54.
- Jelínek M., 1966, *Postavení hovorového stylu mezi styly funkčními*, „Slovo a slovesnost“ 27, s. 104–118.
- Jelínek M., 1975, *Stylistické studie II. Stylistické aspekty gramatického systému*, Ústav pro jazyk český (interní tisk), Praha.
- Karlík P., 1990, *Podmínková souvětí v mluvním aktu*, „Naše řeč“ 73, s. 188–195.
- Kolektiv rusistů UK, 1973, *Problémy běžně mluveného jazyka, zvláště v ruštině*, „Slavia“ 42, s. 25–43.
- Kopečný F., 1949, *Spisovný jazyk a jeho forma hovorová*, „Naše řeč“ 33, s. 14–21.

- K r a u s J., 1993, Does Spoken Literary Czech Exist? In: E. Eckert (ed.), *Varieties of Czech. Studies in Czech Sociolinguistics*. Amsterdam – Atlanta, GA: Rodopi, s. 42–49.
- K r ě m o v á M., C h l o u p e k J., 2002, *Jazyk národní*, [in:] P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, s. 192–194.
- L a n c z o v á L., *Doteky noci*, Praha 2004.
- L e e u w e n - T u r n o v c o v á v a n J., 2002, *Ještě jednou o diglosii v Čechách, tentokrát i z genderového zorného úhlu*, „Slovo a slovesnost” 43, s. 178–199.
- M a c h á ě k o v á E., 1992, *Stereotypní spojovací prostředek s t í m, ž e*, „Naše řeč” 75, s. 141–144.
- M a l i n o v s k ý M., 1996, *Výraz o v š e m a jeho významové modifikace*, „Naše řeč” 79, s. 246–251.
- M a r t i n c o v á O., et al., 1998, *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*, Academia, Praha.
- M a t h e s i u s V., 1947, *Čeština a obecný jazykozpyt*. Melantrich, Praha.
- M r á z k o v á K., 2013, *Obecná čeština v SSJČ a v lingvistické bohemistice obecně*, „Jazykovědné aktuality” 50, s. 148–153. On-line: http://www.ujc.cas.cz/js/jaz_akt.htm.
- M ü l l e r o v á O., 1994, *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba*, Praha: Academia, Praha.
- N e b e s k á I., 2002, *Čeština spisovná*, [in:] P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, s. 90–91.
- N o v o t n ý J., 1970, *K problematice základní stylové charakteristiky spisovných jazykových prostředků*, „Naše řeč” 53, s. 65–72.
- P a l k o v á Z., 2008–2009, *Výslovnost současné češtiny a kultura řeči*, „Český jazyk a literatura” 59, s. 18–26.
- P o k o r n ý V., *Ahoj mamí*, Plzeň 2009.
- P r a v d o v á M., S a t u r k o v á J. (eds.), 2007, 2008, 2010, *O češtině*, 2, 3, Česká televize, Praha.
- Příruční mluvnice češtiny*, 1995, Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- S g a l l P., 1960, *Obichodno-razgovornyj češskij jazyk*, *Voprosy jazykoznanija*” 9, č. 2, s. 11–20.
- S g a l l P., 1990, *Havránkova koncepce rozvrstvení národního jazyka*, [in:] A. Macurová (ed.), *Slavica Pragensia*, 34. *Sborník k počtě stého výročí narození akademika Bohuslava Havránka*, Univerzita Karlova, Praha, s. 83–92.
- S g a l l P., 1994, *Spisovnost a kultura vyjadřování*, „Slovo a slovesnost” 55, s. 34–47.
- S g a l l P., 2010, *Perspektivy standardní češtiny*, „Jazykovědné aktuality” 47, s. 73–94. On-line: http://www.ujc.cas.cz/js/jaz_akt.htm.
- S g a l l P., 2011, *Běžná mluva a lingvisté v Čechách a na Moravě*, [in:] *Jazyk, mluvení, psaní*, Karolinum, Praha, s. 205–220.

- S g a l l P., H r o n e k J., 1992, *Čeština bez příkras*, H&H, Praha.
- Slovník spisovné češtiny*, 1978, Academia, Praha.
- S t í c h A., 2004, *Jak mluvíme a co si o tom myslíme*, [in:] *Jazykověda – Věc veřejná*, Nakladatelství Lidové noviny, Praha, s. 26–32.
- S v o b o d a K., 1967, *Vztažné věty s nesklopným co*, „Naše řeč” 50, s. 1–12. On-line: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php>.
- S v o b o d a K., 1972, *Souvětí spisovné češtiny*, Univerzita Karlova, Praha.
- S v o b o d o v á J., 2011a, *Aktuální stav vnímání spisovné češtiny v České republice*, [in:] O. Orgoňová (ed.), *Jazyk a komunikácia v súvislostiach III*, Univerzita Komenského, Bratislava, s. 86–93.
- S v o b o d o v á J., A d á m k o v á I., B o g o c z o v á I., J a n d o v á E., M e t e l k o v á R., S v o b o d o v á D. (2011b): *Fenomén spisovnosti v současné české jazykové situaci*, Universitatis Ostraviensis, Ostrava.
- Š r á m e k R., 2012, *Hodnoty existenčních forem současné češtiny (Pohled z východu našeho jazykového území)*. Přednáška v Kruhu přátel českého jazyka v Praze dne 7. 11.
- Š t ě p á n J., 1972, *Výzkum mluvené němčiny ve Freiburgu*, „Slovo a slovesnost” 33, s. 254–257.
- Š t ě p á n J., 2004, *Němčina na pozadí češtiny ve společnosti národního obrození*, „Jazykovědné aktuality” 41, č. 3 a 4, s. 4–30. On-line: http://www.ujc.cas.cz/js/jaz_akt.htm.
- Š t ě p á n J., 2009a, *K vývoji názorů na prameny při zjišťování spisovné normy*, „Naše řeč” 92, s. 57–71.
- Š t ě p á n J., 2009b, *Vedlejší věty vyjadřující nerealizované okolnosti se spojovacími výrazy b e z t o h o, a b y a b e z t o h o, ž e*, „Naše řeč” 92, s. 169–183.
- Š t ě p á n J., 2012, *K otázce souvětých členů (klauzí)*, „Slovo a slovesnost” 73, s. 83–102.
- Š t ě p á n J., 2013, *Souvětí současné češtiny*, Technická univerzita v Liberci, Liberec.
- Š t í c h a F., 2005, *Jestli ona Eva nakonec nebude příbuzná s Honzou (K anaforicko-tematizačním funkcím zájmena on)*, [in:] *Aleg(r)ace pro Evu. U příležitosti 70. narozenin Evy Hajičové*, Praha, s. 141–143.
- Š t í c h a F., et al., 2013, *Akademická gramatika spisovné češtiny*, Academia, Praha.
- U l i ě n ý O., 1998–1999, *K článku prof. Sgalla »Neochuzujeme spisovnou češtinu«*, „Český jazyk a literatura” 49, s. 35–39.
- U t ě š e n ý S., 1980, *K rozrůznění českého národního jazyka (Metodologické a terminologické poznámky)*, „Slovo a slovesnost” 41, s. 7–16.
- V a c u l í k L., 2008, *Dřevěná mysl. Výběr fejetonů z »Lidových novin« 2002–2008*, Jaroslava Jiskrová–Máj–Dokořán, Praha.

Rola neologizmów w kształtowaniu systemu języka czeskiego (na przykładzie nazw osób)

Keywords: neologisms, names of persons, Czech language, Czech dictionaries

Słowa kluczowe: neologizmy, nazwy osób, język czeski, słowniki języka czeskiego,

Abstract

The article describes the problem of presence neologisms in modern Czech language on example names of persons.

The Author analyzes, how many neologisms registered in dictionary *Nová slova v češtině* (1998) by Olga Martinčová are used in modern Czech language. On the basis of four dictionaries of Czech language (*Slovník současné češtiny* (2011, Lingea, Brno), *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2013, Academia, Praha), *Slovník cizích slov* (2002, SPN-Pedagogické nakladatelství, Praha), *Slovník nespisovné češtiny* (2006, Maxdorf, Praha) and National Corpus of Czech the author looks up the role of neologisms in the forming of contemporary Czech language system.

Niniejszy artykuł porusza problem obecności w systemie współczesnego języka czeskiego nazw osób, które zostały odnotowane w słowniku neologizmów *Nová slova v češtině* (1998) pod redakcją Olgi Martinčovej.

Ze słownika pod redakcją O. Martinčovej wyekscerpowano 438 nazw osób i przeprowadzono analizę ich rejestracji w czterech następujących słownikach języka czeskiego: *Slovník současné češtiny* (2011, Lingea, Brno), *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2013, Academia, Praha), *Slovník cizích slov* (2002, SPN-Pedagogické nakladatelství, Praha), *Slovník nespisovné češtiny* (2006, Maxdorf, Praha) oraz w Czeskim Korpusie Narodowym.

Wyniki analizy pozwoliły na ocenę potencjału neologizmów jako jednostek biorących udział w kształtowaniu czeskiego języka literackiego.

Celem niniejszego artykułu jest analiza stopnia ustabilizowania w języku czeskim neologizmów, które zostały zarejestrowane w słowniku *Nová slova v češtině*. *Slovník neologizmů* opracowanym pod re-

dakcją Olgi Martinčovej (Academia, Praha 1998). Zgromadzono w nim materiał leksykalny, który pojawiał się w czeszczyźnie w latach 1985–1995, przede wszystkim w gazetach, czasopismach oraz wypowiedziach telewizyjnych i radiowych, ale również w materiałach informacyjnych (np. prospektach i ulotkach) (por. Martinčová 1998, s. 13–14). Jest to zatem leksyka obecna w języku czeskim w okresie niezwykle ważnym dla rozwoju Republiki Czeskiej. Jak podkreśliła we *Wstępie* do wspomnianego słownika O. Martinčová,

[...] v důsledku změn v politickém a hospodářském životě, v životním stylu, v způsobech veřejné komunikace, ve využití nové techniky v komunikaci, zejména počítačů atd., se setkáváme s nebyvalým množstvím nových výrazů. Téměř před našima očima se přejímají nebo tvoří nová slova, slova užívaná dříve nabyvají nových významů, jiné výrazy, které se užívaly v úzkém okruhu odborníků nebo byly vázány na jistá sociální prostředí, se dostávají do širšího úzu (Martinčová 1998, s. 13–14).

Charakterystyczną cechą neologizmów jest ich względność. Ten fakt podkreśla m.in. Elżbieta Sękowska, twierdząc jednak, iż „z biegiem lat albo następuje ich stabilizacja, albo wychodzą z obiegu językowego” (Sękowska 2004, s. 99). W tym miejscu należy przypomnieć propozycję Teresy Smółkowej, która wyróżniła neologizmy *ustabilizowane* – powszechnie używane leksemy językowe i *nieustabilizowane* – istniejące w języku, ale na poziomie tekstowym, tzw. leksemy tekstowe (por. Smółkowa 2001, s. 15). Nieustabilizowanie – według T. Smółkowej – nie oznacza zatem nieobecności w języku, a jedynie przynależność do planu *parole* (por. Smółkowa 2001, s. 15).

Warto zatem przeanalizować aktualny status ówczesnych (lata 1985–1995) neologizmów w języku czeskim. Na pewno są wśród nich takie, które utrwaliły się w systemie czeszczyzny oraz takie, które miały jedynie charakter okazjonalny. Na szczególne zainteresowanie – w mojej ocenie – zasługują nazwy osób, dlatego też właśnie te leksemy uczynię centrum mojej analizy.

Badając neologizmy języka polskiego, Teresa Smółkowa stwierdziła, iż „człowiek nie jest obiektem zainteresowania jako jednostka psychofizyczna. Nazwy określające człowieka jako indywiduum funkcjonują w tekstach przede wszystkim jako okazjonalizmy i nie upo-

wszechniają się” (Smółkowa 2001, s. 8). Ten pogląd wydaje się nieco kontrowersyjny, choćby dlatego że to właśnie człowiek – jako kreator nowej rzeczywistości, jej uczestnik oraz twórca wypowiedzi – podlega rozwojowi w równym stopniu jak (np.) technologia, którą tworzy.

Przedmiot analizy zgromadzonego materiału stanowią zatem nazwy osób mające w słowniku Olgi Martincovej zarówno charakter neologizmów leksykalnych (nowych słów, niewystępujących w języku czeskim przed 1985 rokiem), jak również neologizmów semantycznych (form resemantyzowanych, nowych znaczeń istniejących już w języku leksemów).

Analizą zostały objęte – oprócz wspomnianego słownika Olgi Martincovej – cztery następujące słowniki języka czeskiego¹: *Slovník současné češtiny* (2011, Lingea, Brno), *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (2013, wydanie studenckie, reedycja zgodna z wydaniem 2003 roku, Academia, Praha), *Slovník cizích slov* (2002, SPN, Praha) i *Slovník nespisovné češtiny* (2006, Maxdorf, Praha)². Dzięki takiemu wyborowi publikacji leksykograficznych można uzyskać in-

¹ Wybór niniejszych czterech słowników jest spowodowany (skromniejszą niż polska) czeską tradycją leksykograficzną. Pierwszy słownik języka czeskiego (*Průruční slovník jazyka českého* w 9 tomach) był publikowany w latach 1935–1957. Za jego kontynuację można uznać 4-tomowy akademicki *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971). Rok 1978 przyniósł jednotomowy *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* Akademii Nauk Republiki Czeskiej, który na długo zyskał miano najbardziej popularnej i najczęściej wykorzystywanej w procesie nauczania języka czeskiego publikacji leksykograficznej. Jego wznowiona, poprawiona i uzupełniona, wersja ukazała się dopiero w roku 1994, a kolejna – poprawiona – w 2003. W roku 2005, 2007, 2009, 2010, 2012, 2013 publikowano jedynie reedycje tego ostatniego wydania (również w postaci tzw. wydania studenckiego – tańszego w publikacji, o mniejszym formacie, miękkiej okładce i drukowanego na słabszej jakości papierze. Z takiego wydania korzystam na potrzeby niniejszego opracowania). Dopiero na przełomie listopada/grudnia 2011 roku na rynku wydawniczym pojawił się nowy jednotomowy *Slovník současné češtiny*, rejestrujący najbardziej współczesną leksykę języka czeskiego.

² W dalszej części artykułu dla tych słowników będę używać następujących skrótów: **SSoČ** – *Slovník současné češtiny*, **SSpČ** – *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, **SCS** – *Slovník cizích slov* i **SNČ** – *Slovník nespisovné češtiny*.

formacje nie tylko o aktualnym statusie analizowanych nazw w systemie leksykalnym czeszczyzny, ale także w sferze „języka czeskiego potocznego nieliterackiego”³ (*obecná čeština*). Obecność w tej odmianie języka bowiem może skutkować upowszechnieniem niektórych nazw i potencjalną zmianą ich statusu (zaistnienie w systemie). Pamiętając o wyróżnieniu przez T. Smółkową neologizmów *nieustabilizowanych* (tekstowych), które – jak można przypuszczać – mają pewien potencjał stabilizacyjny, analizie poddano także obecność omawianych nazw w Czeskim Korpusie Narodowym (*Český národní korpus* – dalej: ČNK⁴).

Ze słownika *Nová slova v češtině* (Martincovej 1998) wybrano losowo 438 nazw osób. Analiza ich rejestracji w wybranych czterech słownikach języka czeskiego potwierdziła aktualny systemowy charakter części z nich. Stanowią je dwie podstawowe grupy:

1. Nazwy związane z działalnością człowieka (wykonywanymi zawodami, pełnionymi funkcjami, specjalizacjami – również te związane z nauką i sportem).
2. Nazwy cech charakteru człowieka odnoszących się do:
 - zainteresowań,
 - przynależności do subkultury lub stowarzyszeń,
 - wyglądu,
 - zachowania,
 - preferencji seksualnych,
 - poglądów polityczno-gospodarczych.

Z ogólnej liczby 438 neologizmów – nazw osób odnotowanych w publikacji pod redakcją O. Martincovej (1998) – w czterech wybranych do analizy słownikach zaobserwowano rejestrację następujących:

³ Termin ten został zaproponowany w monografii zbiorowej *Rozwój języka czeskiego po aksamitnej rewolucji* pod red. Mieczysława Bałowskiego (Racibórz 2005) jako polski odpowiednik terminu *obecná čeština*.

⁴ Ilustracje tekstowe potwierdzające użycie w czeskich tekstach poszczególnych nazw analizowałam, korzystając z tzw. pełnego (wymagającego rejestracji) dostępu do zasobów korpusu. Analiza została przeprowadzona w styczniu 2014 roku.

Tab. 1. Nazwy związane z działalnością człowieka

Nazwa osoby	<i>Slovník současné češtiny 2011</i> (SSoČ)	<i>Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost 2013</i> (2003) (SSpČ)	<i>Slovník cizích slov 2002</i> (SCS)	<i>Slovník nespisovné češtiny 2006</i> (SNČ)
akcionář	+	+		
bavič	+			
bodyguard	+	+ (zapis: <i>bodygard</i>)	+	
broker			+	
celebrita ⁵	+		+	
civilkář				+
čepičář				+
davajka				+
dealer	+	+	+	
designér	+	+		
doktorand	+		+	
dydžej				+
emitent		+		
farmář	+	+		
guvernér	+	+	+	
hacker	+			+ (tež: <i>hekr</i>)
kancléř			+	
kurýr	+	+		

⁵ Włączenie do grupy nazw związanych z działalnością człowieka rzeczownika rodzaju żeńskiego *celebrita* (pol. *celebryta* – rodzaj męski) wydaje się zasadne ze względu na pewien stopień „zawodowości” tej działalności, opartej na „byciu znanym” i czerpaniu z tego korzyści majątkowych.

makléř	+	+	+	
manažer	+	+	+	
ministr	+	+	+	
moderátor	+	+	+	
ombudsman	+	+	+	
paparazzo			+	jedynie forma <i>paparazzi</i>
paramedik			+	
prezident	+	+	+	
promotér			+	
přednosta	+	+		
přepážkářka	+			
převaděč	+	+		
rosnička	+			
senátor	+	+	+	
spikr			+	+
stylista	+	+	+	
tatér	+			
vicepremiér	+			
viceprezident		+	+	
vizážista	+			
zprávář				+

Wśród 39 neologizmów – nazw związanych z działalnością człowieka, których rejestrację zaobserwowano choćby w jednym z czterech analizowanych słowników – 28 zyskało aktualnie charakter systemowy. Są one notowane w słownikach czeskiego języka literackiego: SSoČ lub SSpČ, a część z nich – w obydwu. Do tej ostatniej grupy należy 17 nazw: *akcionář* ‘akcjonariusz’, *bodyguard* ‘osobisty

ochroniarz’, *dealer* ‘osoba przeprowadzająca transakcje handlowe za prowizję, np. *dealer samochodowy*’, *designér* ‘osoba zajmująca się wystrojem wnętrz’, *farmář* ‘farmer, rolnik’, *guvernér* ‘wysoki urzędnik centralnej instytucji bankowej’ (neologizm semantyczny, znaczenie pierwotne ‘gubernator’), *kurýr* ‘pracownik firmy kurierskiej, dostarczającej przesyłki’ (neologizm semantyczny⁶, znaczenie pierwotne ‘emisariusz’), *maklér* ‘makler’, *manažer* ‘menedżer’, *ministr* ‘minister’, *moderátor* ‘prowadzi imprezy, programy radiowe i TV, wykwalifikowany konferansjer’, *ombudsman* ‘czeski odpowiednik Rzecznika Praw Obywatelskich, powołanego w Czechach po raz pierwszy w 1999 roku’, *prezident* ‘przewodniczący instytucji, stowarzyszenia; prezes’ (neologizm semantyczny, znaczenie pierwotne ‘głowa państwa’), *přednosta* ‘naczelnik powiatowy’, *převaděč* ‘osoba nielegalnie przeprowadzająca przez granicę’ (neologizm semantyczny, znaczenie pierwotne ‘urządzenie techniczne: konwerter, przetwornik’), *senátor* ‘członek senatu’, *stylista* ‘stylista’.

Ich systemowość potwierdzają ilustracje użycia w tekstach, publikowane w ČNK. Jedynie forma *převaděč* (jako nazwa osoby) charakteryzuje się skromniejszą liczbą ilustracji – tylko w 5 zostało wykorzystane znaczenie „osoba przeprowadzająca nielegalnie przez granicę”. ČNK potwierdza także upowszechnienie formy *bodyguard* (96 ilustracji) w odróżnieniu od uproszczonej formy *bodygard* (tylko 2 ilustracje).

Kilka nazw (9 z 28 rejestrowanych w słownikach czeskiego języka literackiego) związanych z działalnością człowieka i odnotowanych w słowniku O. Martincovej jako neologizmy, zostało zarejestrowanych dopiero w SsoČ z 2011 roku: *bavič* ‘profesjonalny komik lub

⁶ Niektóre z nazw osobowych będących neologizmami semantycznymi można również traktować jako przykład tzw. *kalki semantycznej*, czyli zmiany semantycznej uwarunkowanej wpływem wyrazu obcego, kiedy to „szata fonetyczna – podobna do szaty fonetycznej obcego leksemu lub też nie – pozostaje bez zmian, natomiast treść semantyczna ulega modyfikacji” (Kleparski 2007, s. 122). Można do nich zaliczyć choćby nazwę *kurýr* (fr. *courier*) lub *prezident* (ang. *president* w znaczeniu: *president of a company*).

wodzirej’, *celebrita* ‘celebryta’, *doktorand* ‘doktorant’, *hacker* ‘haker’, *přepážkářka* ‘pracownica poczty’, *rosnička* ‘pogodynka’ (neologizm semantyczny, znaczenie pierwotne ‘żabka rzekotka’), *tatér* ‘wykonawca tatuaży’, *vicepremiér* ‘wicepremier’, *vizážista* ‘wizażysta’. Spośród nich ČNK nie odnotowuje jedynie nazwy *přepážkářka* i prezentuje tylko jedną ilustrację tekstową dla nazwy *tatér*. Użycie w tekstach pozostałych nazw jest co najmniej kilkukrotne (np. *vizážista* – 9).

Należy podkreślić, że dwie z ogólnej liczby 28 nazw odnotowanych w którymś z analizowanych słowników czeskiego języka literackiego, zostały zarejestrowane w SSpČ (2013, reedycja zgodna z wydaniem z 2003 r.), jednak nie odnotowuje ich SsoČ z 2011 r. Są to: *emitent* ‘osoba mająca uprawnienia do emitowania papierów wartościowych’ i *viceprezident* ‘wiceprezydent firmy, stowarzyszenia, zakładu’. Powszechość ich występowania w tekstach jest jednak potwierdzona licznymi ilustracjami w ČNK: *emitent* – 90, a wśród 971 ilustracji użycia formy *viceprezident*, występują wielokrotnie połączenia typu: *viceprezident firmy*; *viceprezident oddělení kreativního programování*; *viceprezident masokombinátu*.

Niewielką grupę nazw związanych z działalnością człowieka (5) rejestruje wyłącznie SNČ: *civilkár* ‘pracownik służby cywilnej, który odmówił wykonywania służby wojskowej i „odpracowuje” ją jako pomoc w szpitalach, zakładach opieki społecznej itp.’⁷, *čepičář* ‘uliczny sprzedawca czapek, szczególnie stylizowanych na rosyjskie’, *davajka* ‘ prostytutka’, *dydžej* ‘didżej’, *zprávář* ‘współtwórca wiadomości’. Ich potoczny, nieliteracki charakter potwierdza ČNK, prezentując zaledwie po jednej ilustracji użycia nazw *civilkár* i *davajka* oraz nie odnotowując występowania w tekstach kolejnych nazw z tej grupy (*čepičář*, *dydžej*, *zprávář*).

Również pięć nazw odnotowuje jedynie czeski słownik wyrazów obcych (SCS): *broker* (‘pośrednik, np. w sprzedaży mieszkań’), *kancelář* (neologizm semantyczny – ‘osoba prowadząca kancelarię prezy-

⁷ Możliwość takiego „odpracowania” służby wojskowej pojawiła się jeszcze w Czechosłowacji, w 1990 roku.

denką'; znaczenie pierwotne – 'wysoki urzędnik państwowy lub osoba zajmująca się administracją i gospodarką, np. w szkole wyższej'), *paparazzo* 'fotoreporter wykonujący zdjęcia znanych osób', *promotér* 'organizator imprez sportowych, koncertów itp.', *paramedik* 'ratownik medyczny'. Nie są one rejestrowane w pozostałych słownikach, jednak ČNK nie odnotowuje użycia w tekstach języka czeskiego jedynie nazwy *paramedik*. Cztery pozostałe znajdują potwierdzenie wykorzystania w czeskich tekstach, są zatem formami potencjalnymi, mającymi szansę na upowszechnienie.

Rejestrowana zarówno w SNČ, jak i w SCS nazwa *spíkr* 'spiker, osoba prowadząca program, show, kabaret, koncert itp.', pomimo braku rejestracji w słownikach języka literackiego, znajduje potwierdzenie występowania w czeskich tekstach w ČNK (9 ilustracji). Jest to zatem forma, która potencjalnie ma szansę na szersze upowszechnienie.

Tab. 2. Charakterystyka człowieka

Nazwa osoby	<i>Slovník Současné češtiny 2011 (SSoČ)</i>	<i>Slovník Spisovné češtiny pro školu a veřejnost 2013 (SSpČ)</i>	<i>Slovník cizích slov 2002 (SCS)</i>	<i>Slovník nespisovné češtiny 2006 (SNČ)</i>
azylant	+		+	
barbie				+
barbína	+			
bejvalka				+
bezdomovec	+	+		
depešák				+
desident	+	+	+	
domina				+
exot	+			
euroskeptik			+	

exulant	+	+	+	
fundamentalista	+	+	+	
gay	+			+
houmlesák				+
chaot			+	
kryptokomunista		+	+	
lobbista	+			
migrant			+	
naturista			+	
pako	+		+	+
pankáč	+	+		+
paralympik			+	
pařan				+
pendler			+	+
perníkář				+
pohodář	+			+
populista	+			
punk	+		+	
punker	+	+		
raftař	+			
republikán	+	+		
restituent			+	
sexista	+			
singl	+		+	
skin	+	+	+	+
skinhead	+	+	+	

superstar	+			
surfař	+			
toxik				+
ufoskeptik				+
úchyl				+
útěkář				+
vařič				+
vegan	+			
vozičkář	+	+		+
vydražitel		+		
workoholik	+		+	
writer			+	

Z 48 neologizmów – nazw charakteryzujących człowieka – jedynie 10 zostało zarejestrowanych w obydwu słownikach czeskiego języka literackiego (SsoČ oraz SSpČ): *bezdomovec* ‘bezdomny; uchodźca’, *desident* ‘dysydent’, *exulant* ‘emigrant’, *fundamentalista* ‘zwolennik fundamentalizmu’, *pankáč/punker* ‘członek subkultury punk’, *republikán* ‘republikanin’, *skin/skinhead* ‘przedstawiciel subkultury skinheadów’, *vozičkář* ‘osoba niepełnosprawna poruszająca się na wózku inwalidzkim’. Z tej grupy ČNK nie odnotowuje użycia w tekstach jedynie nazwy *desident*.

Kolejne 16 z grupy 48 nazw odnotowuje wyłącznie SsoČ z 2011 roku: *azylant* ‘osoba starająca się o azyl’, *barbína* ‘młoda urodziwa dziewczyna’, *exot* ‘ktoś różniący się od innych, „dziwny”, mający niekonwencjonalne pomysły’, *gay* ‘homoseksualista’, *lobbista* ‘przedstawiciel, członek lobby’, *pako* ‘ktoś naiwny, głupi’, *pohodář* ‘osoba spokojna, zrównoważona’, *populista* ‘osoba głosząca hasła populistyczne’, *punk* ‘członek subkultury punk’, *raftař* ‘osoba uprawiająca rafting – spływ rzeczny o różnym stopniu trudności’, *sexista* ‘sekсистa’, *singl* ‘osoba żyjąca bez stałego partnera, w pojedynkę’ (neolo-

gizm semantyczny, znaczenie pierwotne ‘płyta z jednym lub dwoma utworami muzycznymi promującymi zazwyczaj cały album’), *superstar* ‘bardzo popularny artysta, najczęściej filmowy’, *surfař* ‘osoba uprawiająca surfing’, *vegan* ‘weganin’ *workoholik* ‘pracoholik’. Potwierdzenie powszechnego użycia tych nazw stanowią ilustracje tekstowe publikowane na stronach ČNK. Najmniej ilustracji (7) pojawia się przy nazwie *vegan*.

Tak jak wśród nazw związanych z działalnością człowieka, tak i w grupie 48 nazw stanowiących jego charakterystykę pojawiły się dwie formy, które zostały zarejestrowane jeszcze w SSpČ, jednak nie odnotowuje ich SsoČ z 2011 roku: *kryptokomunista* (osoba nieprzyznająca się do swoich komunistycznych inklinacji) oraz *vydražitel* (osoba, która zyskała coś na drodze licytacji). Pierwsza z nich rzeczywiście pojawia się we współczesnych tekstach języka czeskiego rzadko – ČNK odnotowuje tylko dwie ilustracje występowania, co może świadczyć o dezaktualizacji niektórych elementów czeskiego zasobu leksykalnego i mniejszej potrzebie użycia pewnych nazw. Jednak dla drugiej z przywołanych w tym miejscu form (*vydražitel*) korpus podaje 34 ilustracje.

13 z 48 nazw będących charakterystyką człowieka jest rejestrowana jedynie przez *Slovník nespisovné češtiny* (SNČ): *barbie* ‘młoda urodziwa dziewczyna’, *bejvalka* ‘była żona’, *depešák* ‘fan zespołu Depeche Mode’, *domina* ‘kobieta grająca rolę dominy w sadomasochistycznym akcie seksualnym’, *houmlesák* ‘bezdomny’, *pařan* ‘osoba często grająca w gry komputerowe’, *perníkář* ‘ktoś kto zażywa metamfetaminę’ (neologizm semantyczny, znaczenie pierwotne ‘cukiernik specjalizujący się w wyrobie pierników’), *toxik* ‘osoba odurzająca się substancjami toksycznymi’, *ufoskeptik* ‘osoba, która nie wierzy w UFO’, *úchyl* ‘zbocheniec’, *útěkář* ‘uciekier z więzienia lub domu poprawczego’, *vařič* ‘osoba produkująca narkotyki, gotująca *pervitin* – metamfetaminę’, *pendler* ‘osoba, która codziennie przekracza w drodze do i z pracy granicę państwa’. Spośród nich na stronach korpusu (ČNK) nie odnotowano ilustracji tekstowej dla nazw *barbie* (występuje ona tylko jako nazwa własna *Barbie*) i *ufoskeptik* oraz brak

ilustracji jednoznacznie potwierdzającej użycie nazwy *perníkář* jako określenia osoby produkującej narkotyki. Bogatym materiałem ilustracyjnym jest natomiast potwierdzone użycie nazwy *úchyl* – 46 ilustracji tekstowych. Liczebność ilustracji użycia kolejnych nazw przedstawia się następująco: *útěkář* – 23, *pendler* – 16, *houmlesák* – 14, *pařan* – 11, *domina* – nie więcej niż 7 jednoznacznych ilustracji (homonimiczną do tej nazwy jest forma dopełniacza rzeczownika *domino* – *toho domina*), *depešák* – 6, *vařič* – 6 (np. *vařič speedu*, *vařič pervitinu*, l.m.: *vařiči drog*), *toxik* – 4, *bejvalka* – 1 ilustracja.

Wśród 48 nazw będących charakterystyką człowieka, 7 zostało odnotowywanych wyłącznie w Słowniku wyrazów obcych (SCS): *euroskeptik* ‘osoba sceptycznie odnosząca się do Unii Europejskiej’, *chaot* ‘ktoś, kto powoduje chaos, nieporządek’, *migrant* ‘imigrant, uciekinier’, *naturista* ‘nudyta’, *paralympik* ‘osoba niepełnosprawna uczestnicząca w paraolimpiadzie’, *restituent* ‘osoba ubiegająca się o zwrot majątku utraconego po 1948 roku’, *writer* ‘grafficiarz’. Dla nazw *euroskeptik*, *migrant*, *restituent* można jednak znaleźć ponad 30 ilustracji tekstowych publikowanych w ČNK. Wykorzystanie w tekstach rzeczownika *naturista* zostało zilustrowane siedmiokrotnie, *chaot* – 5, a *writer* (jako określenie specjalisty od *graffiti*⁸) – 3. Jedyne użycie nazwy *paralympik* nie zostało potwierdzone żadną ilustracją w korpusie⁹.

Ogółem w wybranych czterech słownikach z 438 neologizmów – nazw osób zaobserwowano rejestrację 87. Z tej liczby 56 nazw odnotowują słowniki czeskiego języka literackiego. Z pozostałych 31 nazw, rejestrowanych jedynie w czeskim *Słowniku wyrazów obcych* lub *Słowniku czeskiego potocznego języka nieliterackiego*, 23 znajduje potwierdzenie obecności w czeskich tekstach poprzez odnotowanie w Czeskim Korpusie Narodowym.

⁸ W ČNK nazwa *writer* jednokrotnie występuje także w znaczeniu *pisarz* oraz jako nazwa własna: *Writer* – edytor tekstu.

⁹ Zaobserwowano natomiast 4 ilustracje potwierdzające występowanie tej nazwy jako własnej, np. nazwy zespołu muzycznego *Paralympik*.

Odnosząc się do słów T. Smółkowej o okazjonalnym charakterze nazw określających człowieka, można zatem stwierdzić, że w przypadku języka czeskiego udział tego typu neologizmów w kształtowaniu systemu języka można uznać za aktywny i wyraźny, a potencjał systemowy wielu z nich wart jest dalszych obserwacji.

Literatura

- Bałowski M. (red.), 2005, *Rozwój języka czeskiego po aksamitnej rewolucji*, Racibórz.
- Kleparski G., 2007, *Zmiana semantyczna przysłowka ‘dokładnie’: przykład kalki semantycznej czy też przypadek elipsy kontekstowej*, „*Studia Anglica Resoviensia 4*” 47, s. 119–125.
- Sękowska E., 2004, *Neologizmy słowotwórcze we współczesnej polszczyźnie (wybrane tendencje)*, „*Eslavistica Complutense*”, nr 4, s. 97–103.
- Smółkowa T., 2001, *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Kraków.
- Martincová O. (red.), 1998, *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů*, Praha.

Marie ČECHOVÁ

Praha

Věcné styly ve vzdělávání bohemistů-cizinců

Keywords: fact style, bohemist-foreigners, creation, reception, interpretation of factual texts

Klíčová slova: věcný styl, bohemista-cizinec, tvorba, příjem, interpretace věcných textů

Abstract

In the higher stage of linguistic studies, including foreigners, should occupy a prominent place substantive issues of factual styles, because the factual communicative forms a major part of the professional activity of scientists, translators, interpreters and teachers. The study presents the objectives, content, methods and forms of activity in this discipline based on the author's experience with the teaching of foreigners, most recently at the Institute of Czech Studies at the Faculty of Arts.

Ve vyšším stadiu jazykovědného studia, a to i cizinců, by měla přední místo zaujímat problematika věcných stylů, neboť věcné komunikáty tvoří převážnou část profesionální činnosti vědců, překladatelů, tlumočnicků a učitelů. Studie seznamuje s cílem, obsahem, metodami a formami činností v této disciplíně na základě autorčiných zkušeností s touto výukou u cizinců, naposledy v Ústavu bohemistických studií na Filozofické fakultě UK.

Většinová komunikace mívá převážně věcný nebo/eventuelně kontaktní charakter, nerealizuje se ve stylu uměleckém. Škola bez uměleckého zaměření včetně vysoké by tak měla být zaměřena především na zvládnutí věcné komunikace, proto považujeme za potřebné věnovat se právě jí. V oboru studia bohemistiky by měla být v centru pozornosti, neboť studenti by si měli osvojit tvorbu i příjem věcných komunikátů, a to i studenti cizího původu.

U studentů bohemistiky nečeského původu je zvlášť důležité, aby ovládli češtinu právě těchto komunikačních sfér, protože v nich se budou profesně nejvíce realizovat, tudíž je do jejich studijních programů

začleněn kurs *Věcné styly*. Disciplína je určena pokročilým studentům navazujícího magisterského studia bohemistiky cizího, nečeského původu, kteří absolvovali bakalářský stupeň v oboru bohemistiky nebo v některém z blízkých oborů, jehož absolvování jim umožňuje pokračovat ve vyšším studiu bohemistiky.

Vycházíme především ze zkušenosti s touto výukou v Ústavu bohemistických studií na Filozofické fakultě UK v posledních dvou letech:

Dvousemestrální kurs věcných stylů zařazovaný do tohoto vyššího stupně studia plynule navazuje na disciplíny bakalářského studia: stylistiku (obsahující i poučení o variantnosti češtiny) a cvičení z praktické stylistiky, ale i na disciplínu obecněji založenou, na teoretické problémy studia bohemistiky (zahrnující synchronii a diachronii, lingvistiku strukturní, funkční a kognitivní).

Vzhledem k tomu, že do magisterského studia nastupují i studenti, kteří neabsolvovali tyto disciplíny, je nezbytné v první etapě nového kursu odstupňovat požadavky na ně kladené, aby postupně dostihli své kolegy bakaláře-bohemisty. Samozřejmě by byla situace jednodušší, kdyby všichni byli bohemisté, ale i tak by úroveň frekvencí byla rozdílná, protože katedry/ústavy bohemistiky na různých fakultách mají svůj studijní program, který se může lišit a liší se od jiných. Navíc k magisterskému studiu bohemistiky se nehlásí jen absolventi bakalářského studia v České republice, ale i bakaláři z bohemistických pracovišť v různých zemích.

Cílem kursu věcné styly je zvládnout tvorbu běžného věcného komunikátu, odborného popularizačního, prakticky i teoreticky odborného, administrativního a zpravodajského v jejich různých formách a žánrech/útvarech, až po esej (jako styl i útvar pohybující se na pomezí stylů věcných a stylu estetického, s různým poměrem mezi racionalitou a estetičností). Dosavadní praxe končící kurs po 1. semestru zkouškou a po 2. semestru zápočtem by bylo vhodnější obrátit a celý cyklus zakončit zkouškou.

Na následujících stránkách přiblížíme právě v časopise „Bohemistika“, věnující se češtině i z hlediska potřeb a zájmů cizinců, naše ak-

tuální zkušenosti z vedení kursu věcných stylů, předpokládáme totiž, že těchto zkušeností by bylo možno využít i jinde, včetně zahraničí.

Jako úvodní volíme témata *Čeština nejen pro Čechy* (prezentace s komentářem), *Kodifikace češtiny z pohledu cizinců* (prezentace s výkladem) se zdůrazněním vztahu mezi stylovostí a spisovností (jejich vzájemného ovlivňování), nikoli jejich přímé závislosti.

Na počátku výuky se připomínají základní pojmy *komunikační a stylistické faktory* a jejich vliv na vyznění komunikátu; vymezuje se pojem *věcný styl/věcné styly*, jeho/jejich *funkce, členění věcných stylů a jejich vzájemné vztahy, přesahy, průniková pásma, homogenost a heterogenost* (nezáměrná i záměrná) *projevu a v nich používaných výrazových prostředků*. Základní metodou v těchto tématech je samostatné *vstřícné studium* odborné literatury (*Současná stylistika*, komunikační/slohové části učebnice českého jazyka pro střední školy) studované všemi, s předem stanovenými úkoly a s následnými otázkami vyučujícího, s jeho komentáři a doplňováním, s diskusemi, v nichž studenti kladou otázky, podávají náměty k debatám...

Praktické činnosti ve výuce spočívají v *analýze* projevů věcného stylu, zvláště odborných, identifikace jejich charakteristických rysů, *vyhledávání* nedostatků a vad těchto textů, jejich *úprav* a oprav, vše se *zdůvodňováním*, s věcnou argumentací. K tomu mj. slouží texty, úryvky z živé komunikační praxe i ze stylistických a komunikačních oddílů učebnic a z *excerpcí* z věcných projevů (psaných i mluvených, veřejných i soukromých), pořizovaných studenty podle jejich vlastní volby, a analýza, prováděná nálezcí, doplněná společným úsilím frekventantů a (je-li třeba) vyučujícím. Tomu předchází objasnění smyslu excerptní činnosti, instrukce k jejímu provádění a předvedení obsahu excerpt a jejich postupu (na ukázkách).

Zvládání (doplnění) základních poznatků a kompetencí stylistických s postihováním rysů příslušných typů projevů administrativních, zpravodajských a odborných projevů popisných, výkladových a úvahových je doprovázeno prezentacemi (využívám mj. prezentací předvedených při svých přednáškách a referátech na konferencích a seminářích) témat výkladových, např.: *Posuny v řeči moderátorů veřej-*

nopravních médií, Přesné vyjadřování přibližnosti, a úvahových: Úvahy pojmoslovné: jsme vrstevníci, současníci, stejná, nebo odlišná generace? Pojem generace v literární vědě.

S prezentacemi ukázek jdou ruku v ruce pokusy studentů o *samostatnou tvorbu* příslušných typů komunikátů, tedy administrativních, zpravodajských, popisných, výkladových a úvahových. Pokusy jednotlivců v prvním roce byly předem předány každému členu semináře, byl tedy vždy k dispozici (před jeho předčítáním, analýzou a úpravou) ostatním, aby se mohli doma na práci v semináři připravit. Druhý rok to bylo i bez této předběžné přípravy. Zkusili jsme i opačný postup: studentský pokus předcházel učitelově prezentaci, a tak studenti měli možnost sledovat shody a rozdíly mezi svým a představným komunikátem a svůj pokus dále zdokonalovat.

Některá témata vyvolávala živý ohlas, s následnou, nebývalou hloubkou zpracování. K takovým náležely při porovnávání verbální a neverbální komunikace *piktogramy u různých národů* (ve vybrané sféře); studenti z Polska, Maďarska, Ruska, Ukrajiny, Anglie, Číny, Japonska překvapili důmyslnými soustavami piktogramů, porovnávali výstižnost, průhlednost aj. vlastnosti piktogramů z různých zemí. Nejčastěji si vybírali dopravní značky a srovnávali značky ze své vlasti s těmi v Česku, např. ukrajinští představili orientační značky při olympiádě v Soči, jedna studentka, z Anglie, sebrala z různých zemí (včetně exotických) značky týkající se orientace a identifikace WC. Vše bylo doprovázeno komentáři autorů a diskusí ostatních.

Do programu byly zařazovány i projevy mluvené, a to i v jejich kombinaci s projevy psanými/tištěnými. Tak téma *Obecná čeština v médiích* mělo formu řízené diskuse s rozdělením sociálních rolí mezi studenty. K tématu se tak vyjadřovala (imaginární) učitelka, novinářka bulvárního tisku, starý pán... Po diskusních příspěvcích následovala debata a závěr jednání se zápisem.

Značný zájem vyvolávala volná témata na zadaný útvar/žánr, např. studenti si volili:

Tykání a vykání na střední a vysoké škole. Jak se cítí absolvent bohemistiky, když přijede studovat do Čech (a zná jen spisovnou variantu češtiny).

Frekventanti kursu s chutí přijali úkol připravit projekt, realizovat a vyhodnotit interview na společně vybraný námět. Po delší diskusi o tom, co by bylo vhodné takto zpracovat, přišly na řadu úvahy o realizovatelnosti projektu z hlediska moderátorů i z hlediska respondentů. Nakonec jako reálný byl zvolen námět *Jak přijímají Češi cizince mluvícího česky?*

Moderátoři se řídili instrukcemi k provedení průzkumu a využívali seznamu připravených dotazů:

Máte zkušenosti s češtinou cizinců?

Jak poznáte cizince podle řeči? Co na ní oceňujete, co Vám na ní vadí?

Jaké problémy mají cizinci učící se češtinu?

Proč se podle Vašeho názoru učí cizinci češtinu?

Co byste doporučili cizinci učícímu se češtinu?

Otázky byly jednotné (mohly však být doplněny dalšími), aby bylo možno vyvodit nějaký (alespoň poněkud) zobecňující závěr. Odpovídal na ně vybraný vzorek respondentů z prostředí, v němž se studenti pohybují (pracoviště, střední škola, fakulta, kolej...). (Odpovědi neuvádíme, není smyslem tohoto příspěvku analyzovat postoje Čechů k cizincům.)

Po seznámení s výsledky jednotlivých moderátorů následovala debata se shrnutím zkušeností z průzkumu a zápis z jednání.

Každé téma, každá komunikační činnost byla uvozována a provázena diskusí, doplňovanou výklady a doklady, cvičením v jevech patřících k probírané stylové sféře, v kterých se vyskytovaly vady nebo si studenti nebyli jisti jejich užíváním.

Řazení témat v semináři respektovalo stupeň obtížnosti zpracování jistého typu projevu.

K jednoduchým, ale normovaným a pro uživatele češtiny nezbytným patří některé administrativní formy, proto seminář zaměřil pozornost na žádost a strukturovaný životopis (s jejich vypracováním). Tyto administrativní útvary byly právě pro svou jednoduchou a standardizovanou podobu začleněny do počáteční fáze tvorby komunikátů.

K tvorbě odborného projevu neodmyslitelně patří bibliografie, anotace, resumé a rejstříky. Po seznámení s náležitostmi bibliografie

studenti zpracovávali (s počátečními problémy je odlišit) anotaci a resumé k jimi vybrané časopisecké studii. Poté následovaly (takto po sobě:) odborné projevy popisné, výkladové a úvahové.

Do nejvyšší fáze byla zařazeny analýza a přepracování textů hlásících se k esejí, následované pokusy studentů o vlastní esej, jejich kritika a úprava.

Oboustranné zkušenosti, studentské i učitelské, mluví ve prospěch toho, aby se věcné styly staly obligatorní součástí magisterského studia češtinářů-cizinců (a ostatně by se to nemělo týkat jen studia cizinců), protože většinová komunikace má ráz věcný a každý odborný pracovník svou kvalifikaci osvědčuje právě zvládnutím věcné komunikace psané a mluvené, veřejné i neveřejné. U mnohých bohemistů-cizinců pak text odborný, eventuelně zpravodajský (jeho tvorba a interpretace) bude tvořit podstatu jejich pracovní náplně, projev vyhotovovaný v češtině budou převádět do své mateřštiny, eventuelně naopak.

Literatura

- Čechová M., 2011, *Komunikát a text*. In *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: SPN, s. 391–411.
- Čechová M., 2012, *Řeč o řeči*. Praha: Nakladatelství Academia (kapitoly týkající se vlastností věcných stylů).
- Čechová M. a kol., 2009–2014, *Český jazyk pro střední školy, 1, 2, 3, 4*, Praha: SPN (příslušné kapitoly této řady učebnic).
- Čechová M. a kol., 2008, *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidových novin.
- Jelínek M., 1995, *Stylistika*. In *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidových novin (a další vydání).
- Čmejrková S., Daneš F., Světlá J., 1999, *Jak napsat odborný text*. Praha: Leda.
- Čmejrková S., Hoffmannová J., 2013, *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia.
- Kraus J., 2004, *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum.
- Kraus J., 2008, *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Karolinum.
- Kraus J., 2011, *Člověk mluvící*. Praha: Leda.
- Kraus J., Hoffmannová J., 1996, *Pisemnosti v našem životě*. Praha: Fortuna.
- Minářová E., 2011, *Stylistika pro žurnalisty*. Praha: Grada (kapitoly týkající se zpravodajského stylu).

ZE ZJAWISK WSPÓLCZESNEGO JĘZYKA CZESKIEGO

Milan HRDLIČKA
Praha

Někdo versus kdosi

Užití zájmen neurčitých je i díky jejich poměrně značné synonymii velmi zajímavé (srov. např. alternativní způsob vyjádření důležitosti určité osoby *Pozor, to není jen tak někdo / leckdo!* a četné další) a může svou pestrostí a sémantickou rozmanitostí činit jinojazyčným mluvčím nemalé potíže.

Vedle základního rysu neurčitosti mohou česká neurčitá zájmena spoluvytvářet celou řadu dalších významových rysů. Může jít např. o lhostejnost mluvčího nebo o vyjádření libovольnosti (*Můžete to dát komukoliv* = Dejte to, komu chcete, mně na tom nezáleží; *Napište tam cokoliv* = Napište tam, co uznáte za vhodné), dále o poddráždění, expresivitu (*Už je zase s čertvíkým / bůhvíkým!* = Už je zase s neznámou osobou, nesouhlasím s tím, vadí mi to), o kvantitativní odstupňování počtu, resp. množství (*málokdo, sotvakdo* = téměř nikdo, *leckdo* = poměrně velký počet, *kdekdo* = téměř každý), o navození neformálnosti při představování (*Já sem nějakej / nákej Procházka*), o značné či nepatrné množství (*Tam jsme se něco nachodili!*; *Spadlo tam prý něco dešťových kapek*) nebo o vyjádření pestrého spektra zahrnujícího jak prvky pozitivní, tak možná i negativní, problémové (*Ve svém životě vykonával všelijaká povolání*; *V nočním podniku se scházeli všelijací lidé*) apod.

Pokud jde o užití neurčitých zájmen, zmíníme ne vždy dostatečně popsané případy konkurence zájmen *někdo* a *kdosi* a potažmo rovněž analogické dvojice *něco* – *cosi*, *nějaký* – *jakýsi*, *některý* – *kterýsi*.

Je známou skutečností, že tvary se sufixem *-si* mohou vyjadřovat „předstíranou neurčitost“, tedy případy, kdy mluvčí zná identitu osoby, o níž je řeč, nepokládá ovšem z nejrůznějších důvodů za nutné být konkrétní (*Kdosi mi to před časem věnoval*) a od svých paralel s prefixem *ně-* se liší jednak stylovým zbarvením (jde o výrazy knižnější povahy)¹, jednak menší četností výskytu. Obvykle se ale zapomíná

¹ Upozorňujeme ovšem, že na jižní Moravě se běžně setkáme se spojeními typu *No to bylo cosi!* (= *No to bylo něco výjimečného, pozoruhodného*) a že v tamním dialektu plní roli segmentu *-koli(v)* předpona *bar-* (*barkdo, barco, barjaký; barkdy, bajak, barkde, barkam* aj.).

na dva poměrně významné momenty jejich řečové distribuce. Jde o tyto okolnosti jejich užití v běžné komunikaci:

- 1) Neurčitá zájmena s příponou *-si* nefigurují v otázce.
Můžeme se kupř. dotázat *Je tu někdo?*, nikoliv však *Je tu kdosi?*, srov. i analogické *Měl u sebe něco?* versus *Měl u sebe cosi?* apod.;
- 2) Zmiňovaných neurčitých zájmen se neuzivá v budoucím čase.

Tuto skutečnost si jistě uvědomíme, podíváme-li se na výpovědi jako *Nebojte se, někdo tam na vás bude čekat* oproti nepravděpodobnému *Nebojte se, kdosi tam na vás bude čekat* atd.

Přestože se jedná o zcela zřejmou záležitost, ne vždy jsou dané skutečnosti v českých mluvnících zachyceny. Bylo by proto vhodné na adekvátním popisu užití různých řečových komponentů nadále pracovat.

Milan HRDLIČKA
Praha

Přítelové

Užijeme-li lexému *přítel* v čísle jednotném, může jeho sémantika označovat jak osobu blízkou, důvěrně známou¹ (*Můj dlouholetý přítel mi v těžké životní situaci nezištně pomohl*), tak (životního) partnera (*Se svým současným přítelem se seznámila na ložské dovolené*).

K zajímavé situaci může ovšem dojít, má-li být užito daného pojmenování v nominativu plurálu, event. i v dalších přímých i nepřímých pádech. Necháme-li stranou důvěrnější, resp. možné manipulativní řečnické oslovení většího kolektivu adresátů (např. *milí přátelé; vážení přátelé* aj.), dochází totiž ke zúžení významu pouze na ony naznačené blízké osoby (*Naši společní přátelé nás pozvali na příští víkend na chatu*), a to patrně z logiky věci: je běžné, že má jedinec v našem civilizačním kontextu obvykle více blízkých osob, určité přátelské (kamarádkské) zázemí.

Vztažení zmiňované formy (*přátelé*) také na bývalé životní (intimní) partnery není v komunikaci dost dobře možné (srov. kupř. zavádějící výpověď typu *Se svými bývalými přáteli přerušila jakékoliv styky*), a to opět ze zřejmého důvodu, resp. z pohledu etického, který zde jistě není třeba podrobně rozvádět.

¹ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (Praha: Academia 1998, s. 339) uvádí následující definici: „1. kdo si s někým dobře rozumí a je mu příznivě nakloněn [...], 2. stoupenec, příznivec [...]“.

Jak tedy v podobných situacích, kdy jde o označení „minulých životních / intimních společníků“, v komunikaci postupovat²?

Současná řečová praxe tuto situaci řeší v nominativu plurálu mimo jiné užitím uzuálního tvaru *přítelové* (*Její minulí přítelové byli vesměs atraktivní a bohatí*), který je – jak nám potvrdily dnešní pražské a plzeňské oborové bohemistky – mezi mladou generací poměrně běžně rozšířen. Problémem podle našeho názoru může být postavení zmíněného tvaru mimo standard (což je ovšem v neformální komunikaci irelevantní) i neujasněné (doposud patrně ne zcela ustálené) paradigma uvedeného novotvaru: řeklo by se např. *Na své bývalé přitele nevzpomínala v dobrém; O svých bývalých přátelích se nám nikdy nezmínila* apod.?

Stoupenci dominantní, resp. výlučné role úzu pro kodifikaci spisovného jazyka patrně jásají, my však spatřujeme optimální komunikační řešení naznačené kauzy v užití opisu, konkrétně v osvědčeném spojení *bývalí partneři*.

Milan HRDLIČKA

Praha

Za pro mě výhodnou cenu

Kdyby někdo ještě před takovými třemi, čtyřmi desetiletími sdělil v oficiální komunikaci, lhostejno, zda ve formě mluvené či psané, že kupř. něco *Koupil za pro něho výhodnou cenu* (kdyby tedy ony prepozice kumuloval, kdyby užil dvou předložek následujících bezprostředně po sobě³), bylo by jeho vyjádření dozajista pokládáno za zcela nepatřičné nebo alespoň za stylisticky (formulačně) velmi neobratné. Snad jedině, co bylo tehdy v tomto směru oficiálně tolerováno a trpěno, byla „Šmilauerova“ *modlitba za v Pánu zemřelé*. To, co se souvyskytu dvou prepozic týče, bylo v zásadě vše⁴...

² Srov. do určité míry analogickou situaci s tvary nominativu plurálu *manželé* (daná forma označuje jednak ženaté muže, jednak manželský pár) versus *manželové* (označení pouze pro ženaté muže).

³ Mám zde na mysli pouze „hromadění“ dvou vedle sebe stojících předložek, z nichž každá je součástí jiné předložkové fráze, nikoliv souvyskyt dvou (tří, popř. i více) prepozic souhradně spojených spojkou nebo interpunkčním znaménkem (*Hádali se před, na i po výletě*).

⁴ Bylo by zajímavé zjistit, jak letitá jsou dodnes užívaná kolokviální spojení jako *říkat si/koledovat si vo přes (vopřes) hubu/vo přes (vopřes) držku*.

Leč jazykový vývoj nezastavíš ... Ani domluvami a zákazy, ani doporučeními či nařízeními, ani osvětou, o hrubé síle, nátlaku a sankcích nemluvě. A to je dobře, tak to asi má být ... Připomínám v této souvislosti slavný výrok Mathesiusův:

Cesta českého purismu za posledních 80 let je vroubena hroby příkazů a zákazů, které jazyková praxe zašlápla (Mathesius 1932, s. 20).

Ať se to někomu líbí, či nikoliv, zmiňovaný jev – tedy ona těsná koexistence prepozice – nabírá u nás v několika málo dekadách na neuvěřitelné síle a dynamice (srov. vyjádření jako *Přespal v pro něho nezvyklých podmínkách; Vzpomněli si i na v té době nemocného kamaráda* atd.) a nezastaví ji ani pohoršené pohledy části bohemistické obce, dokonce ani přímé, puristicky laděné ataky některých z nich (srov. Jamkovo: *Jak je možné, že se podobný nesmysl šíří tak vytrvale?*, Jamek 1998, s. 163).

Odpověď na Jamkův dotaz hledejme v samotné podstatě předložek a v jejich řečovém fungování, ale rovněž v působení aktuálního větného členění, na které poukazuje S. Machová (2000). Předložky se totiž – společně se spojkami (a samozřejmě s pádovými koncovkami jmen) – podílejí na vyjadřování vztahů mezi slovy v české výpovědi; prepozice a konjukce tedy mají v tomto smyslu k sobě velmi blízko. Postavení dvou spojek vedle sebe, z nichž každá může připojovat jinou větu³, bývá (a bývalo) v češtině naprosto běžné („*Nezatelefonoval, protože kdyby to udělal, prozradil by se*“, S. Machová, 2000, s. 33).

Tedy se v obdobné situaci o slovo hlásí (a dlužno dodat, že plným právem) i naše předložky: S. Machová (tamtéž) to vidí následovně:

tlak, který na slovosled české věty vykonává aktuální členění výpovědi (centrum rématu je při objektivním slovosledu zpravidla posledním slovem výpovědi), mohl způsobit, že i bohatě rozvitý shodný příslastek, který není centrem rématu, se začal masivně objevovat před dominujícím substantivem. [...] A je-li dominující substantivum v předložkovém pádě, je pak cesta k výskytu dvou předložek vedle sebe otevřena.

Většinou se tedy jedná o u nás (všímáte si?) stále četnější způsob vyjádření anteponovaného rozvitého přívlastku předložkové substantivní fráze.

O vymezení nejčastěji se vyskytujících sémantických tříd ve výpovědích obsahujících souvyskyt prepozic se pokusila J. Panevová (2003), v SYN 2000 našla 467 relevantních případů. Dospěla k závěru, že jsou jimi příslovečné určení rozdílu s typickou předložkou *o+Ak* (*Řešila spor s o pět let starším mužem*) a příslovečné určení normy/měřítka s příznačnou prepozicí *podle+G* (*Nezapomenu na podle mého názoru skvělou inscenaci*).

⁵ Nemusí to ovšem být nutně podmínkou, viz souvyskyt spojek typu *až když, už když, ještě když, vždycky když, a tak i když* aj. Za nežádoucí naopak pokládám defektní (a v řečové praxi dosti běžný) výskyt dvou „nesourodých“ spojek: *Když/Jestli bych (místo Kdybych) to koupil* atd. Kumulovat lze ovšem i jiné slovní druhy, např. částice (*vždyť přece, ba věru, dokonce i*) nebo citoslovce (*bum bác, hehehe, ajajaj*) atd.

R. Novotná (2011), která v SYN 2010 pracovala s 842 doklady, zkoumala význam druhé prepozice z jejich souvškytu. Podrobila sémantickému rozboru 10 nejčastějších kombinací předložek, z nichž se na oné druhé pozici objevovala prepozice *o*, *pro*, *v* a *do*. Vysledovala, že se prepozice *o+Ak* užívá při srovnání (*Počítal s o den delší variantou*), *pro+Ak* se vyskytuje ve významu „něco se děje pro někoho v příznivé / nepříznivé situaci“ (*Pracuje s pro něj nesrozumitelnými symboly*), *v+L* uvozuje časová a místní určení (*Narazil na v Česku nevidanou překážku*) a konečně *do+G* slouží k vyjádření temporálních významů a k formulaci některých frazémů (*do očí bijící, do nebe volající*).

Na základě těchto poznatků R. Novotná (2011, s. 6) vyvozuje, že je význam druhé prepozice do značné míry omezen (částečně předurčen) a že se jejich distribuce týká pouze určitého okruhu témat.

Z. Komrsková (2013) ve zdařilé diplomové práci zkoumá danou problematiku na publicistických textech a v SYN 2009PUB nalézá 7234 (!) výskytů kumulace primárních prepozic... Nejpočetnější zastoupení má příslovečné určení (6997 případů), a to především s významem srovnání, lokalizace, zřetele a temporality.

Jisté je jedno: nebude pokládáno za šťastné (a za žádoucí) opakovat tutéž předložku (*Mluvíli o o pět let starším bratrovi; Dívali se na na židli sedící babičku*) či užívat po sobě jdoucí předložky ryze konsonantické, které výrazně znesnadňují plynulou výslovnost (*Je to jeden z nejlepších z v Česku vyráběných výrobků*). Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že výrazné procento rodilých mluvčích nemá s porozuměním žádné potíže a že podobná vyjádření (viz výše) považují (a to v komunikaci mluvené i psané) za zcela přirozená.

V souvislosti se souvškytem českých předložek je možné zmínit i poměrně velmi vzácné případy jejich splynutí (skládání): např. *Je zez Plzně* (Z. Hlubinková, 2012). Takové případy jsou dobře známé např. ze slovenštiny (*zponad, zpomedzi* aj.), kde jsou složené předložkové výrazy velmi frekventované. V našem prostředí (jde zejména o vazby s podstatnými jmény v místních určeních) se připomínají jen nepříliš užívané spisovné prepozice *zpod+G* (*Vyndal dopis zpod sešitu*) a *zpoza+G* (*Výkoukl na nás zpoza stolu*) i další případy, nejčastěji nářečního původu (nejvíce z Valašska): *popod, zpopod, ponad, zeza* aj.

Za nářeční je považován i případ již zmíněné složené předložky *zez+G*, přičemž se rozdíl mezi ní a mezi „nesloženou“ předložkou primární *z+G* (znamenající „směřování z prostoru“) spatřuje ve „*směřování děje zevnitř něčeho nebo z nějakého prostorového východiska*“ (Z. Hlubinková, 2012, s. 55).

Někteří mnou dotázaní Plzeňané (resp. malý vzorek kantorek z tamních základních škol) hledají původ vyjádření s posměšným (škádlivým) nádechem *zez Plzně* v tom, že se v Plzni (a v jejím blízkém okolí) hojně říká místo *shora* a *zdola* také *zez-hora* a *zez-dola* aj., a patrně odtud se „redundantní“ *ze* analogicky přeneslo i na původní předložku *z+G*.

Jisté není třeba zdůrazňovat, že bude nanejvýš zajímavé pozorovat další vývoj v oblasti užívání českých předložek, které nám v budoucnu možná připraví ještě nejedno překvapení.

Literatura

- Hlubinková Z., 2012, *Zez Plzně*. „Naše řeč“ 91, s. 55.
Jámek V., 1998, *O patričnosti v jazyce*. Praha: Nakladatelství Franze Kafky.
Komrsková Z., 2013, *Souvškyt primárních předložek v soudobých publicistických textech*. Praha: Ústav českého jazyka a teorie komunikace FF UK [nepublikovaná diplomová práce].
Machová S., 2000, *Dvě předložky vedle sebe*. „Naše řeč“ 83, s. 30–34.
Mathesius V., 1932, *O požadavku stability ve spisovném jazyce*. In: *Spisovná čeština a jazyková kultura*, eds. B. Havránek, M. Weingart. Praha: Melantrich, s. 14–31.
Novotná R., 2011, *Kumulace předložek v textu*. In: *Korpusová lingvistika Praha 2011: Výzkum a výstavba korpusu*, ed. Fr. Čermák. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 174–183.
Panevová J., 2003, *Existuje chyba v syntaxi?* In: *Sborník prací Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity v Opavě*. Opava: Slezská univerzita, s. 145–153.
Styblík V., 2000, *K spojení dvou předložek vedle sebe*. „Český jazyk a literatura“ 51, s. 90–91.

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

**Petr Auer, *Jazyková interakce*. Překlad Jiří Nekvapil a kol.
Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2014, 305 s.
ISBN 978–80–7422–26–9.**

Kolektiv překladatelů vedený Jiřím Nekvapilem v rámci sociolingvistické edice Nakladatelství Lidových novin do češtiny nejenom přeložil, ale s ohledem na kontext českého pragmalingvistického výzkumu také doplnil a adaptoval monografii německého lingvisty a psychologa Petra Auera *Jazyková interakce*. Celý text sestává z dvaadvaceti kapitol, v nichž jsou představeny autorské osobnosti řazené dnes již ke klasikům teorie jazykového jednání. Autor práce zde základní problematiku analýzy jazykové interakce osvětluje na základě zavedení a důkladného představení klíčových pojmů, jež jsou s jednotlivými osobnostmi tradičně spojovány.

Tento autorský i překladatelský počín pokládáme za mimořádně přínosný a užitečný zejména proto, že v současné době sice na jedné straně zaznamenáváme mezi studenty značný zájem o pragmaticky orientovaný lingvistický výzkum, na druhé straně se ale ukazuje, že nejvýznamnější práce, teorie a koncepce z oboru již nezřídka zlidověly natolik, že studenti je znají pouze „z doslechu“, a pod pojmem pragmatika se pro ně slovy autora:

[...] skrývá povrchní lingvistika mluvních aktů, obohacená o zlomky zpopularizované konverzační analýzy a o komunikační modely, u nichž si nikdo neklade otázku, zda jsou použitelné (Auer 2014, s. 9–10).

Struktura jednotlivých kapitol, v nichž se postupuje od autora k jeho dílu a v nichž je vždy akcentován jeden klíčový pojem, se jeví jako velmi vhodně zvolená zejména vzhledem k tomu, že současná pragmaticky orientovaná lingvistika vyrůstá z různých a poměrně nekompatibilních teorií. V knize jsou tak v samostatných kapitolách představeny osobnosti spojené s jednotlivými liniemi výzkumu jazykové interakce, a to např. s jazykovědně zaměřeným přístupem k textu (Karl Bühler, Émile Benveniste), se sémiotickými koncepcemi směřujícími k vytvoření komunikačních modelů (Claude E. Shannon) nebo s teorií mluvních aktů (John L. Austin, John R. Searle) propojenou s konverzační analýzou, teorií řečového jednání a pojetím tváře (Herbert P. Grice, Max Weber, Harvey Sacks, Erving Goffman). Tendence přinést ucelený a kompletní přehled po základním spektru pragmalingvistických témat dokládají i kapitoly věnované literárněteoretickým a kulturněsémiotickým teoriím

(Michail M. Bachtin, Michel Foucault) nebo novějším antropologickým tématům (Dell Hymes, Pierre Bourdieu), a P. Auerovi se tak daří systematicky a promyšleně představit všechny významné oblasti lingvistického výzkumu, v nichž je pozornost věnována fungování jazyka v sociální interakci.

Úvodní kapitoly jsou věnovány prvním pokusům o vytvoření komunikačního modelu jazyka a jazykových funkcí. Autor do skupiny „průkopníků“ komunikačního pojetí lingvistického výzkumu řadí na prvním místě C. E. Shannona a jeho matematickou teorii komunikace. P. Auer si je pochopitelně vědom všech rizik, která by s sebou přinesla aplikace tohoto modelu, jenž „se podobá spíše schématu elektrického zapojení“ (Auer 2014, s. 17), na běžné komunikační aktivity, jeho znalost je ale limitující pro další výzkum jazykové interakce už proto, že se vůči tomuto pojetí komunikace více či méně kriticky vymezují všichni další lingvisté orientovaní na jazykovou interakci. Podobně zásadní je pro zkoumání jazyka a komunikace i (ne)znalost „nástrojového“ modelu jazyka K. Bühlera. Tento rakouský psycholog vybudoval vlastní koncepci jazykových funkcí na sémiotickém základě, jazykový znak se mu tedy stává východiskem a jeho třem dimenzím přiřazuje odpovídající jazykové funkce s adekvátním repertoárem výrazových prostředků. P. Auer věnuje značnou pozornost kritickému zhodnocení Bühlerova pokusu o propojení schématu jazykového znaku s odlišnými oblastmi řečového jednání a tzv. ukazovacím a symbolickým polem a poměrně jasně ukazuje na všechny limity, které z tohoto propojení vyplývají. Syntézu obou přístupů, jak komunikačního, tak i znakového, pak představuje práce R. Jakobsona. Funkce jazykového znaku totiž tento autor odvozuje právě z probíhajícího komunikačního aktu a P. Auer je nejenom detailněji představuje, ale vždy se snaží vymezit jejich místo v systému stávajících i navazujících komunikačních modelů. Čtveřici úvodních kapitol uzavírá představení teorie metakomunikace P. Watzlawicka. Jeho zařazení do této skupiny je navýsost logické, neboť ačkoli je právě tento autor výrazně ovlivněn zejména psychotherapeutickými postupy a jeho pojetí je značně behavioristické (P. Watzlawick např. nerozlišuje mezi chováním a jednáním), navazuje jak na Schannonův komunikační model, který se mu daří obohatit o aspekt zpětnovazebného působení příjemce na vysílatele, tak na Bühlerovo pojetí reprezentační a expresivní, resp. apelové komunikační funkce. P. Watzlawick věnuje značnou pozornost právě vztahové dimenzi komunikace, neboť právě ta předurčuje adekvátní dekodování obsahové složky výpovědi. Rozlišením „digitálních“ (tedy obsahových) a „analogových“ (tedy spíše vztahových) znaků se tak P. Watzlawick zapojuje do linie autorů hledajících podstatu přenosu informace, mnohem výrazněji je ale u něj akcentována metakomunikační složka výpovědi, díky níž nelze úplné pochopení komunikovaného sdělení omezit pouze na adekvátní interpretaci jednotlivých slov, ale je k ní třeba přiřadit i odpovídající znalost vztahového pozadí aktuální interakce. Přejít od autorů „komunikačních modelů“ k autorům „filozofie jazyka“ ve struktuře práce představuje kapitola věnovaná E. Benvenistovi, autorovi, jenž se z kontextu francouzské lingvisti-

ky vymyká snahou o překonání mezi strukturalistické koncepce. Novátorství jeho přístupu je především v přehodnocení funkce deiktických prostředků v promluvě a ve vytvoření „lingvistiky výpovědi“ směřující zejména k dialogické podstatě výpovědních rámců. Díky tomu se tomuto autorovi daří rozšířit zájem lingvistiky i o teorii jazykového jednání a zejména o teorii jazykového kontextu (právě akcentací úlohy deiktických prostředků).

Výraznou linii pragmaticky orientované lingvistiky představují práce „filozofů jazyka“ L. Wittgensteina, J. L. Austina, J. R. Searla a H. P. Grice. Historicky prvním autorem, který se ve své práci zaměřil na filozofii běžného jazyka, byl L. Wittgenstein. V samostatné kapitole jsou představena základní východiska i teze jak Traktátu, tak Filozofických zkoumání a pozornost je věnována zejména konstituování významů jazykových jednotek v komunikační interakci. Provázanost Wittgensteinova pojetí jazykových her s Austinovou teorií mluvních aktů se konstitovala až zpětně, byl to ale právě Austin, díky komu se otázky jazykového jednání staly respektovaným tématem lingvistiky i filozofie jazyka. Dnes již notoricky známé a mnohokrát (často velmi kriticky) komentované pojetí jazykového významu, jenž nemůže být zužován pouze na přiřazení pravdivostních hodnot, stálo u zrodu odlišení tzv. performativních a konstativních výpovědí. J. L. Austin věnoval ve svých přednáškách prostor nejenom pregnantnímu odlišení těchto výpovědních typů, ale také systematizaci nezdarů a selhání, jež mohou vést k neúspěchu právě performativních výpovědí; precizně také propracovává okolnosti, kdy je pronesení určitého typu performativy realizováno pomocí ilokučního slovesa či jiným způsobem (např. díky intonačnímu ztvárnění výpovědi). Právě problematice ilokučních sloves je v kapitole věnována značná pozornost a P. Auer tuto oblast výzkumu funkčně rozšiřuje i na postižení úměry mezi užitím ilokučního slovesa konvencionalizovaným pro určitý typ výpovědního aktu a jeho pregnantností a jednoznačností, a úměry mezi absencí tohoto slovesa a následnou vágností a interpretační volností konkrétní výpovědi. J. R. Searle na Austinovu koncepci navázal, přistoupil k ní ale velmi kriticky a své pojetí mluvních aktů jednak „očisťuje“ od perlokučního aktu, třetí fáze mluvního jednání, jež je již plně v kompetenci adresáta, jednak odmítá Austinův požadavek spojit klasifikaci mluvních aktů s vytvořením repertoáru odpovídajících ilokučních sloves. Díky tomu Searle vytváří klasifikaci mluvních aktů, která je univerzální a nezávislá na slovní zásobě jednotlivých jazyků. H. P. Grice přesunuje zájem lingvistiky do oblasti výzkumu pravidel každodenní komunikace. Velkým přínosem Auerovy interpretace jsou v případě Griceovy koncepce poměrně provokativní otázky směřující k postižení „interpretační odpovědnosti“ podavatele a adresáta výpovědi. Význam a interpretace jsou zde vztačovány mimo jiné i k existenci tzv. implikatur, a to jak konverzačních, tak i konvenčních, a P. Auer v této kapitole přemýšlí o aplikovatelnosti požadavků definovaných Gricem jako čtveřice tzv. konverzačních maxim na každodenní komunikaci.

Sociologickému aspektu studia jazyka jsou věnovány čtyři další kapitoly. Ústředním pojmem koncepce M. Webera je jednání. Celkový smysl výpovědi je v jeho pojetí v propojení tzv. objektivního smyslu, tedy smyslu interpretovaného nezávisle na jednajících osobách a současně také osvobozeného od subjektivního procesu porozumění, a smyslu subjektivního, pro jehož plné pochopení je třeba znát všechny další elementy spoluutvářející komunikační kontext. Teprve tato znalost komunikantům umožní plně pochopit komplex jazykového jednání a Weberovi se z pozic sociologie daří terminologicky odlišit prosté chování od sociálního jednání. Porozuměním Weber nazývá až uchopení celkového smyslu. Význam se tedy ve Weberově koncepci utváří skrze jednající osobu a jde de facto o subjektivní smysl míněný právě aktivním účastníkem komunikace. P. Auer na práci M. Webera oceňuje zejména jeho zásluhu na obrácení pozornosti od teoretických konstruktů ke konkrétnímu jednajícímu subjektu, současně ale kriticky hodnotí zúžení Weberova zájmu na jednání, jež mají účelovou a racionální podstatu. Weberovo pojetí „míněného smyslu“ rozvíjí ve své teorii každodenních typizací A. Schütz. Svého předchůdce A. Schütz překonává zejména v tom, že se mu daří opustit výrazně individuálně zaměřenou perspektivu a smysl jednání najít v typizaci každodennosti. Jedině se v jeho pojetí stává součástí společenství vnějšího světa, jenž je ostatními individui reflektován a zpracováván obdobně; ačkoli vlastní vědomí a vědomí ostatních nemohou být zcela identická, je třeba pracovat s určitými idealizacemi, díky nimž lze sociální faktory vnímat jako objektivně platné. Koncept každodennosti je pochopitelně determinován existencí společného jazykového kódu, jehož porozumění vyplývá z každodenního používání; sociální vztahy se tedy konstituují zejména díky zkušenosti, jsou opakovatelné a jejich podstatou je sdílení v rámci idealizovaného subjektu MY. P. Auer vidí slabinu Schützovy koncepce v opomíjení kontextualizačních funkcí jazyka. Podobně jako A. Schütz i H. Garfinkel posouvá vědomí a interpretaci významů do roviny sociálně objektivní skutečnosti. Garfinkel z pozic etnometodologie spojuje pochopení smyslu s interpretací indexů a indexikálních výrazů (deiktických prostředků plně srozumitelných pouze na pozadí konkrétní komunikační situace). Postavení a hodnocení indexikálních výrazů v lingvistice je ale sporné a často jsou odsunovány pouze do role „chudých příbuzných“ zodpovědných za vágnost a nedokonalost jazykového vyjádření. Druhým zásadním pojmem Garfinkelovy koncepce se tak vedle indexikálnosti stává reflexivnost, díky níž je již ve výpovědi samotné obsaženo vodítko, jak by měla být interpretována (a to i „navzdory“ přítomnosti vágních indexikálních výrazů) bez dalšího vysvětlování ze strany podavatele. Garfinkelova metoda je radikálně konstruktivistická v tom, že smysl jednání je podle ní konstituován až ze souhry jednotlivých způsobů chování a situací. Význam tohoto přístupu výrazně vzrostl až jeho aplikací v etnometodologické konverzační analýze. V jejím rámci probíhá na materiálu každodenních rozhovorů výzkum interakčního uskutečňování intersubjektivní, a právě analýza autentických rozhovorů ukazuje, že indexikálnost vyjádření není překážkou vzájem-

ného porozumění. Správnost porozumění navrhuji představitelé konverzační analýzy prověřit adekvátností formulací reaktivních výpovědí komunikačního partnera. Konverzační analýza, prezentovaná zde zejména tvorbou H. Sackse, se pak velmi intenzivně věnuje výzkumu právě těch sekvencí, v nichž tento mechanismus kontroly probíhá. Každodenní rozhovory jsou pak ilustrativním dokladem toho, že smysl jednání se utváří interakčně (právě souhrou prezentace intence mluvčího a prezentace její interpretace příjemcem). Ve společnosti se pak mohou ustalovat komunikační vzorce, jež mají podobu rutinizovaných dialogických sekvencí, které se stávají více méně závazné. Ústředním pojmem etnometodologicky orientované konverzační analýzy se tak stává právě sekvenčnost jako organizační forma rozhovoru. K dalším velkým tématům Sacksovy analýzy patří opravy a proces střídání mluvčích. Systematická práce s autentickým dialogem prezentovaná právě tvorbou H. Sackse ukazuje, že oblast parole (nebo také performance) není ani zdaleka tak nestrukturovaná a chaotická, jak by mohly naznačovat názory „tradiční“ lingvistiky. Jako nesmírně plodný se ukázal i vztah mezi typizací jazykových jednání a jejich zapojením do komunikačního kontextu. Nesporným přínosem metody konverzační analýzy pro lingvistiku bylo mimo jiné využití technické dokumentace komunikačních událostí.

Samostatný blok pak tvoří další čtyři kapitoly věnované především morálnímu, etickému či rituálnímu aspektu komunikace. Ústředním pojmem koncepce sociologa E. Goffmana je tvář. Jeho pojetí tváře jako pozitivní sociální hodnoty (spojované v tradičním pojetí se slušností, úctou, respektem, důstojností, hrdostí apod.) výrazně ovlivnilo další pragmalingvistický výzkum v celém euroamerickém prostoru. Goffman se ve svých výzkumech zaměřuje především na to, jak si účastníci sociálních interakcí mohou zachovat vlastní tvář a při tom totéž umožnit i svým komunikačním partnerům a ve svém pojetí rozlišuje úctu a dobré způsoby, jež se mohou v interakci projevit v pozitivní i negativní formě; zachování tváře pak hodnotí jako předpoklad toho, aby se jedinec ve společnosti mohl cítit jistě a dobře. Součástí Goffmanových výzkumů jsou i situace, kdy dochází k ohrožení tváře, a strategie, jimiž lze porušení rovnováhy minimalizovat. Ve společnosti se ustalují formy chování, jež Goffman označuje jako rituály tkvící v „každodenních povinnostech společenského života“ (Auer 2014, s. 145). Auer v této koncepci vidí propojení rituálů každodennosti s náboženskými ceremoniemi, na místo objektů uctívání v těchto ceremoniích ale staví člověka/self. Odtud pak také vyplývá silný morální rozměr Goffmanovy teorie. E. Goffman propracovává také typologii sociálních interakcí a „účastnických rolí“, jež v nich obsazují mluvčí a posluchač. Jednoduchý model komunikace je tak dekonstruován a může fungovat i při popisu komplexních situací, ve kterých např. dochází při prezentaci výpovědi dalších osob, při přecházení mluvčího od jednoho adresáta ke druhému, při zapojení účastníků do vedlejších interakcí apod. (hodnocené Goffmanem jako změny účastnických rolí). Silný důraz na proces kontextualizace je patrný z prací J. J. Gumperze. Tento autor svým zaměřením na prozódii, rytmus, intonaci, mluvní

tempo a hlasitost spojené s konkrétním, v daném společenství ritualizovaným typem výpovědi (jakým může být např. výzva revizora v tramvaji k předložení platných jízdních dokladů) rozšiřuje lingvistickou problematiku o další aspekt kulturně podmíněných komunikačních specifik. Význam sdílení kontextualizačních konvencí se totiž ukazuje např. v případě komunikačních selhání (např. při mezikulturní komunikaci, kdy účastníci ovládají jazyk, ale nedokáží užívat a interpretovat odpovídající kontextualizační vodítka). Jak upozorňuje P. Auer, dochází tím v kontextu Gumperzova díla k překročení hranic čistě lingvistického výzkumu, upozorňuje ale na kulturně konvenční specifika, jejichž znalost může být pro průběh úspěšné a efektivní komunikace limitující. Na provázanost komunikace s kulturně podmíněným kontextem ukazuje ve svém pojetí komunikačních žánrů i T. Luckmann. Existence žánrů je opodstatněná i při studiu sociální interakce, ukazuje se totiž, že určité okruhy vědění jsou v dané společnosti tradovány v podobě formálně ustálených textů. Komunikační žánry tedy svou podstatou navazují na „tradiční mluvení“, jež je plně interpretovatelná pouze na pozadí situačního kontextu. Luckmann se vědomě vyhýbá tradičním definicím žánru a v kontextu lingvistického výzkumu s ním pracuje jako s předstrukturovaným komplexním průběhem jednání, které vyrůstá z historie daného společenství a určitou měrou je pro ně již závazné. Přínosem Auerova pojetí je zařazení Luckmannovy empiricky a sociologicky zaměřené teorie komunikačních žánrů do širších souvislostí a její srovnání např. s přístupem Levinsna, Ehlicha a Rehbeina. Pojem komunikačního žánru má velmi blízko k performanci D. Hymese. Hymes zkoumá úměru aktivního ovládnutí jistých typů žánrů a tzv. komunikační kompetence. Schopnost v kontextu dané společnosti rozpoznat a také aktivně produkovat určitý typ komunikační aktivity přiměřeným způsobem je limitující pro dosažení určitého společenského statusu. Komunikační kompetenci je možno vnímat jako třístupňový proces, ve kterém zdárně proběhne proces poznání, porozumění, konání a podání – tedy performance. Performanci lze hodnotit na základě obecně přijatých standardů jako více či méně zdařilou a její pragmatický úspěch je podmíněn zejména přiměřeností. Propojení performance s komunikačními žánry je tedy dáno zejména jejich formální ustáleností vyplývající z tradic.

Poslední část knihy je věnována autorům spojeným s kulturněsemiotickými teoriemi, jež výrazněji ovlivnily další vývoj lingvistického bádání. Spojníci mezi předchozími, do značné míry empiricko-komunikativně zaměřenými kapitolami a kapitolami orientovanými na kulturní a literární komunikaci představuje část věnovaná C. Geertzovi. Ústředním pojmem koncepce tohoto antropologa je totiž kultura vnímaná zde ovšem šířeji jako kontext, v němž se postupují všechny kontextově relevantní faktory, jako např. konstelace účastníků, místo a čas komunikace nebo komunikační žánry. To, jak lidé mluví (nebo jak by mluvit měli) a jaké žánry k tomu mají k dispozici, se totiž v jednotlivých kulturách mění. Význam výzkumů kulturní antropologie narůstá právě v případě interkulturní komunikace. Geertz se ve své práci zaměřuje na

kritiku kognitivní antropologie a usiluje o vytvoření „veřejného“ pojmu kultury, která je osvojitelná a je možné ji předávat. Geertz poukazuje na skutečnost, že při setkání lidí odlišných kultur nutně dochází k „selhání“ interkulturní komunikace, neboť mluvčí si v sobě nesou kulturně podmíněné povědomí o tom, co je správné a co je špatné, pokud ale dojde ke zprostředkování vědění o jiné kultuře, je úspěšnost komunikace přeci jenom pravděpodobnější. Auerovy komentáře Geertzova pojetí kultury ovšem směřují k vyvracení všech základních předpokladů, na nichž je zbudována. Ke Geertzovu pojetí kultury má velmi blízko Vološinův pojem ideologie. Jeho vnímání ideologie je moderní zejména v tom, že pro něj neznamena „nadstavbu“ společnosti v marxistickém smyslu, ale spíše jde o soubor domněnek a předpokladů, které se při komunikaci sdílejí. V praxi pak platí, že určitá společenská uskupení konkrétní znaky používají s ideologickým nábojem, který je pro danou sociální skupinu specifický a postihuje určité aspekty skutečnosti. S určitými znaky jsou pak spojovány ideologicky podmíněné významy a znak se může různým společenským vrstvám jevit různě. Vološinovo pojetí jazyka je výrazně dialogické (existence znaku je možná tehdy, pokud si jedinci porozumí v dialogu) a materialistické, znak pro něj existuje ještě před vědomím, jehož individuální podobu pomáhá formovat. Tvorba M. M. Bachtina je v této knize představena především prostřednictvím jeho ideologického pojetí žánrů a intertextuality. Žánr chápe jako diskurzivní tradice, které omezují a předurčují užití řeči. I Bachtinovo pojetí žánrů je ideologické, neboť do nich promítají společenské změny (a svými proměnami naopak mohou společenské změny iniciovat). Intertextualita postihuje jak vztahy obecné povahy, díky nimž lze začlenit konkrétní promluvu k již existujícím promluvám stejného druhu, v konkrétní rovině se pak promluva vztahuje i k předpokládané odpovědi, jež zase zpětně ovlivňuje její konkrétní podobu. Každý text tak odkazuje k diskurzivní tradici jak tematicky, tak formálně, současně ale do něj zasahují i další „hlasy“ osob, k nimž se referuje a jejichž reakce lze anticipovat. Bachtinova teorie intertextuality měla značný vliv nejenom v oblasti lingvistiky, ale také v literárněvědné analýze. Podobně i koncepce diskurzu M. Foucaulta se ukázala být nosnou jak pro lingvistiku, tak pro literární vědu. Foucault se snažil najít pravidla formování diskurzu a určit „diskurzivní praktiky“. Mluvčí je při produkci sdělení „regulován“, komunikační jednání je předurčenou formou a pravidelností daného diskurzu a mluvčí v jeho rámci může obsazovat pouze některé role. V poslední kapitole je představeno Bourdieovo pojetí jazykového trhu. Jednání komunikujících subjektů je podmiňováno jeho individualitou a společenskými třídními tlaky a mezi oběma vzniká napětí. Na sociálním poli, jemuž na rovině jazyka odpovídá jazykový trh, vznikají vztahy mezi účastníky komunikace, kteří jsou při svém jednání motivováni především ekonomicky, vidinou zisku (který může mít i symbolickou dimenzi) a každý komunikant je přitom vybaven různě, a to právě v závislosti na svém sociálním původu, který jej na jazykovém trhu předem zvýhodňuje nebo znevýhod-

ňuje. Komunikační kompetence a ovládnutí jazyka se stávají kulturním kapitálem, který zvyšuje šance určitých sociálních skupin.

Většinu z kapitol zařazených P. Auerem do této knihy lze vnímat jako úvod do díla jednotlivých autorů či jako vhléd do jejich zásadních koncepcí a teorií, tvorbu jiných autorů (jako např. M. Webera, T. Luckmanna, M. M. Bachtina, M. Foucaulta ad.) je možné k teorii jazykového jednání přiřadit spíše okrajově a jejich práce je představena jako jeden z dílčích aspektů spoluutvářejících celé spektrum pragmaticky orientovaného lingvistického výzkumu. Výběr autorů stejně jako klíčových pojmů byl podle našeho názoru proveden velmi citlivě právě s ohledem na potřebu nevynechat žádnou zásadní a úhelnou teorii jazykové interakce a při tom neopomenout ani „okrajové“ či „hraniční“ koncepce přesahující tradiční lingvistický výzkum do oblasti antropologie, sociologie či literární vědy.

Pozitivně je ovšem třeba ocenit zejména mimořádně zodpovědný a erudovaný přístup kolektivu překladatelů Jiřího Nekvapila, Petra Kaderky, Marka Nekuly, Víta Dovalila, Ivo Vasiljeva a Mariána Slobody. Pouze odborně zdatným a v oboru již zkušeným autorům se totiž mohlo podařit nejenom přeložit, ale také zrevidovat, doplnit a novému adresátovi zpřístupnit původní text, který je v podstatě založen na interpretaci již existující „sekundární“ literatury. Kniha tak není pouze překladem, ale spíše adaptací výchozího originálu. Překlad Auerovy knihy do češtiny může být podnětný hned v několika směrech – největší přínos vidíme ve snaze poukázat na interdisciplinární provázanost jednotlivých teorií a koncepcí. Vedle sebe se ocitají jména autorů, kteří obohatili a rozšířili výzkum jazykové interakce o podněty z dalších společenskovědných disciplín, jsou zde ale představeni i autoři, kteří v kontextu české pragmalinguistiky nepatří k nejčastěji citovaným. Kniha tak může sloužit jako zdroj poučení o teoriích a metodách výzkumu jazykového jednání, současně ale také může napomoci při zařazení jednotlivých autorů a jejich koncepcí do kulturněhistorického kontextu.

Jindřiška Svobodová, Olomouc

František Čermák, *Proverbs: Their Lexical and Semantic Features, Burlington, Vermont: “Proverbium” in cooperation with the Institute of the Czech National Corpus, The University of Vermont, 2014, 234 s. ISBN 978–0–9846456–1–9.*

Prezentowana praca składa się z 12 artykułów podzielonych na trzy części, w których Autor przedstawia trzy aspekty własnej koncepcji systematyzacji i opisu przy-

słów czeskich¹. Inspiracją do opracowania nowej koncepcji opisu przysłów była konfrontacja definicji paremiologicznych, włączonych do artykułów hasłowych w pracach Ronalda Rideouta i Clifforda Wittinga pt. *English Proverbs Explained* (London 1969) oraz Judy Pearsalla i Patricka Hanksa, *The New Oxford Dictionary of English* (Oxford 1998). Ponadto takie podejście do badań nad przysłowiami wynika z faktu, że wcześniejsze prace tego typu (zwłaszcza XIX-wieczne, np. F. Čelakovskiego) skupiały się przede wszystkim na rejestrowaniu czeskich paremii i opisu ich znaczenia (stosowano zasadę tzw. *pojęcia kluczowego czy jądra*), funkcja zaś i właściwa im sfera komunikacyjna nigdy nie były priorytetem paremiologów (i etnografów). Kwestia ta wydaje się tym bardziej ważna, kiedy weźmie się pod uwagę glottodydaktykę, ponieważ osoba (np. zagraniczny student) nabywająca kompetencję językową (i komunikacyjną) drugiego języka w podręcznikach do nauki języka obcego często spotyka się z przykładowymi przysłowiami. Ich funkcję musi objaśnić lektor, ponieważ słowniki paremiologiczne w tym mu nie pomogą.

Część I (*General Aspects of Proverb Meaning and Function*, s. 9–90) zawiera trzy artykuły (*Proverbs: Linguistic and Lexicographic Approaches versus Etnographic, Logical, Onomasiological and Other*, s. 9–24; *What One Can Do with Proverbs in Text*, s. 25–46; *Frequent Proverbs and Their Meaning: A Proposal of a Linguistic Description*, s. 47–90) i jest poświęcona ogólnym zagadnieniom. Autor nawiązuje tutaj do współczesnych teorii paremiologicznych Mattiego Kuusiego² i Gregorija J. Permjakowa³. Punktem wyjścia jest założenie, że przysłowia odwzorowują mądrość i doświadczenie ludu, postrzegane jako normatywne w danej (narodowej) społeczności. Ten rodzaj mapowania własnego mikroświata w przysłowia dał podstawę paremiologom i etnografom do dość „luźnego” wydzielenia pól tematycznych, w których przysłowia stanowią owe normatywne wskazówki. Tymczasem klasyfikacje, zaproponowane przez inne dyscypliny naukowe, jak np. filozofię, nie mają zastosowania w językoznawczym opisie przysłów czeskich. Autor więc proponuje zastosowanie pojęcia *rdzeń* i metod statystycznych. Stawia pytanie o aktualność wielu przysłów, problem synchronicznego i diachronicznego ich badania, opisu przysłów, które wyszły z użycia lub są znacznie rzadziej używane niż kiedyś. W ten sposób dochodzi

¹ Zamieszczone tutaj artykuły były wcześniej publikowane. Ich miejsce pierwotnego opublikowania podaje Autor zaraz pod tytułem artykułu. Warto jednak podkreślić, że są one rozproszone, a w prezentowanej pracy nie tylko są zebrane, ale także uszeregowane tak, aby czytelnik otrzymał spójną koncepcję badań przysłów (czeskich).

² *Proverbia septentrionalia: 900 Balto-Finnic proverb types with Russian, Baltic, German and Scandinavian parallels*, Helsinki 1985; *Mind and Form in Folklore: Selected Articles*, Helsinki 1994; *The Place of Woman in the Proverbs of Finland and Ovamboland*. In: M. Kuusi, *Mind and Form in Folklore: Selected Articles*, red. H. Ilomäki, Helsinki 1994, s. 148–158.

³ Grigorij L. Permjakov, Peter Grzybek, *Die Grammatik der sprichwörtlichen Weisheit*, Schneider Verlag, Hohengehren 2000.

do wniosku, że czas na opracowanie nowej metodologii weryfikacji przysłów i nowego ich opisu.

Część II (*Lexicon and Pragmatics of Proverbs*, s. 91–182) obejmuje pięć artykułów (*Lexical Foundations of Proverbs. Based on Data from English. German, French and Czech*, s. 91–110; *Usage of Proverbs in Today's Czech language: What the Czech National Corpus Seems to Suggest*, s. 111–132; *Lexical Origins of Proverbs (Lexicon and Proverbs)*, s. 133–146; *Pragmatics of Proverbs: Basic Types of Evaluation*, s. 147–156; *Text Introducers of Proverbs and Other Idioms*, s. 157–182), które wskazują na stronę pragmatyngwistyczną paremii. Punktem wyjścia dla Autora jest modelowa sytuacja komunikacyjna, w której najważniejszymi elementami są: komunikat – lokucja (przysłowie), nadawca (człowiek starszy i doświadczony) i illokucja (interwencja werbalna – rada lub przestroga – nadawcy podjęta przed działaniem odbiorcy w sytuacji dla niego kryzysowej) oraz odbiorca (z reguły człowiek młodszy i mniej doświadczony) i perllokucja (reakcja na pojawiający się problem – zastosowanie ostrzeżenia czy rady).

Z tego względu właśnie sytuacja komunikacyjna powinna być punktem wyjścia do opisu przysłów. Największy jednak problem stanowi lokucja, a dokładniej mówiąc, dobór właściwego znaczenia do danej sytuacji komunikacyjnej: porady lub ostrzeżenia przekazywanego przez doświadczonego nadawcę niedoświadczonemu odbiorcy, który ma problem i czeka na pomoc w jego rozwiązaniu, ponieważ w XX i XXI wieku wiele z przysłów (zwłaszcza prognostyk) się zdezaktualizowało, wskazując tym samym na „czasową ważność” (czy nieaktualność i beżużyteczność) tego typu form ujmujących ponadjednostkowe prawdy (mądrości), wynikające z wieloletniego doświadczenia. Zatem nie mieszczą się one w wyżej wskazanym modelowym schemacie aktu komunikacji. W tej sytuacji rozwiązaniem może być zastosowanie metod statystycznych (np. weryfikacja przysłów w narodowym korpusie językowym). Powstają więc dwie bazy przysłów: diachroniczna i synchroniczna. Każda ma inny cel do spełnienia. Wyjściem z tej sytuacji więc byłoby – według F. Čermáka – utworzenie stabilnego porządku na wzór wielofunkcyjnych lemmat, stosowanych przy opisie leksemów danego języka w narodowych korpusach językowych. Uważa on bowiem, że przysłowie funkcjonuje podobnie jak idiom czy – szerzej – frazeologizm. Z tego względu proponuje on stosowanie następującego opisu lemmatycznego (szerzej na ten temat patrz: *Slovník české frazeologie a idiomatiky...* 1983, 1988, 1994):

Subj (Atr) – V – (0) – ADV

subject (adjectival attribute) – verb – (object) – adverb

Jednak na przeszkodzie zastosowania opisanego na schemacie struktury formalnej stoi swobodny szyk w języku czeskim, toteż prototypowy metajęzykowy opis paremii (zdaniami oznaczającymi klasę) można ująć za pomocą schematu:

Tem (Atr) – V – (0) –ADV
przedmiot (atrybut przymiotnikowy) – verb – (obiekt) – adverb

W kolejnych artykułach F. Čermák konfrontuje swoją propozycję z teorią M. Kuusiego i G. L. Permjakowa. Pierwszy z nich stworzył tzw. „Type-System”, drugi zaś – logiczno-systematyczny system klasyfikacji przysłów. Dla M. Kuusiego punktem wyjścia była myśl zawarta w przysłowiu, czyli z jednej strony treść, a z drugiej jego pragmatyczna potencja, pozwalające zakwalifikować dane przysłowie do określonej grupy. Natomiast G.L. Permjakow uznał, że paremie należy klasyfikować na podstawie sytuacji komunikacyjnej, w której mogą być użyte (por. Hose 1993, s. 90). Zatem podobieństw między przysłowiami poszukiwał on nie na płaszczyźnie wyrażania (*Ausdrucksebene*), lecz na płaszczyźnie treści (*Inhaltsebene*). W efekcie uznał on, że krąg tematyczny przysłów jest wielowarstwowy i przy ich systematyzacji zastosował metodę par przeciwstawnych (przeciwstawnych pojęć abstrakcyjnych).

F. Čermák poszedł dalej. Zadał pytanie o podstawowe sposoby „oceny” rzeczywistości w odniesieniu do aktu komunikacji. Zwrócił więc uwagę na wariantywność (skład leksykalny) przysłów i wskazał ich tekstowe ramy.

Ostatnia część (*Paremiological Minima and Other Studies*, s. 183–234) składa się z czterech artykułów (*Dog and Cat Proverbs: A comparison of English, Czech, Finnish and Other Languages*, s. 183–196; *Do Proverbs Suggest Wisdom?*, s.197–204; *Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence*, s. 205–224; *Paremiological Minimum of English*, s. 225–234). W niej punktem wyjścia dla Autor była aktualizacja zasobu paremiologicznego języka czeskiego. Skoro część przysłów wyszła z użycia lub zdezaktualizowała się, to należałoby je ująć w słownikach o funkcji etymologizująco-wyjaśniającej, historycznych. Dodatkowo dla glottodydaktyki przydatnym byłoby opracowanie minimum paremiologicznego. Dlatego ponownie zadaje pytanie: Czy przyłowie zawiera mądrość ludową? Swoje wątpliwości ukazuje na materiale dziesięciu przysłów o kocie i psie w pierwszym z zamieszczonych tu artykułów (przysłowia o psie i kocie w różnych językach, por. tabelę na s. 190–192). W zasadzie wszystkie z nich ukazują cechy człowieka, jednak pod względem znaczenia można by je podzielić na trzy grupy. Największa odnosi się bezpośrednio do człowieka i sytuacji, w której się on znajduje, w tym do zdolności do uczenia się, skłonności do zagrożenia (skontrastowane z realnym działaniem), jego światopoglądu, reakcji na małe zagrożenia itp. (człowiek jest częścią metajęzyka). Drugą tworzą paremie, które odwołują się do sytuacji (głównie) trudnych i nieprzyjemnych. Ostatnią grupę tworzy jedno przysłowie, w którym leksem pies jest synonimem lojalności. Stawia więc pytania: Dlaczego tak wiele cech przypisywanych psom i kotom jest zapomniane lub marginalnie potraktowane w przysłowia, skoro cechy te są potwierdzone przez dane korpusów językowych, a częstotliwość ich użycia w innych tekstach danego języka jest znacząca? Co więc stanowi mądrość przysłów?

Autor zdaje sobie sprawę, że pytanie o mądrość przysłów nie jest łatwe. Dociekanie bowiem, które z przysłów można uznać za mądre, jest daremnym wysiłkiem, ponieważ wszystkie przysłowia tradycyjnie (zwyczajowo) są uważane za esencję mądrości ludowej (społecznej), choć niektóre tę mądrość wyrażają dobitniej, inne mniej. Jednak Badacz stawia pytanie o to, czy wszystkie przysłowia wyrażają (jakąś) mądrość. Tak postawiony problem wskazuje na konieczność podziału przysłów z jednej strony na aktualne (dziś używane), a z drugiej – na „dobitnie mądre”. Innymi słowy F. Čermák wskazuje na konieczność opracowania paremiologicznego minimum z uwzględnieniem ich wariantywności, co umożliwiają dane uzyskane np. z czeskiego korpusu językowego. Warto tu podkreślić także fakt, że Autor uświadamia sobie potrzebę wyjścia poza tradycyjne językoznawstwo.

Każda część omawianej pracy jest bogato ilustrowana przykładami, to zwiększa wartość nowej propozycji opisu przysłów, ponieważ wskazuje na jej praktyczne zastosowanie. Ponadto weryfikacja czeskich paremii z przysłowiami angielskimi, niemieckimi, fińskimi i innymi podkreśla konieczność włączenia do badań językoznawczych jednostek języka strukturalnie większych niż leksem, a semantycznie im równoważnych, metod analizy stosowanych przez filozofię, etnologię, folklorystykę i kulturoznawstwo. Praca zatem jest ciekawą propozycją i na pewno zainspiruje wiele osób do zajęcia się tym problemem.

Mieczysław Balowski, Poznań

K R O N I K A

75 růží pro pana profesora Františka Čermáka!

Dne 30. ledna se dožil 75 let přední český jazykovědec, žák profesora Vladimíra Skaličky – František Čermák. Pan profesor vystudoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy bohemistiku, anglistiku a nederlandistiku. Je zakladatelem a ředitelem Ústavu českého národního korpusu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Lingvistická odborná činnost pana profesora je impozantní: je členem Pražského lingvistického kroužku, Jazykovědného sdružení Česko-slovenské Akademie Věd, členem Societas Linguistica Europae, členem Učené společnosti České republiky a členem celé řady redakčních rad domácích i zahraničních.

Také seznam publikací pana profesora je kolosální a jeho odborný záběr neuvěřitelně široký: vedle desítek publikací z oblasti morfologie a paradigmatické (jako např. *Morfematika a slovo tvorba češtiny*, Praha 2012), syntagmatiky (jako např. *Syntagmatika a paradigmatická českého slova I. Valence a kolokabilita*, Praha 1982; *Syntagmatika a paradigmatická českého slova. Sv. 2: Morfologie a tvoření slov*, Praha 1990), sémantiky, lexikologie a lexikografie, včetně počítačové lexikografie (jako např. *Frekvenční slovník mluvené češtiny*, Praha 2007; *Lexikon a sémantika*, Praha 2010; *Periferie jazyka – Slovník monokolokabilních slov*, Praha 2014), lingvistické metodologie (jako např. *Základy lingvistické metodologie – nástin hlavních principů na pozadí obecné teorie vědy*, Praha 1993; *Jazyk a jazykověda*, Praha 2011), frazeologie a idiomatiky (jako např. *Frazeologie a idiomatika – česká a obecná / Czech and general phraseology*, Praha 2007; *Idiomatika a frazeologie češtiny*, Praha 1982), korpusové lingvistiky (jako např. *Korpusová lingvistika: Stav a modelové přístupy*, Praha 2006; *Jak využívat Český národní korpus*, Praha 2005), jsou i četné publikace o Pražské lingvistické škole. Soupis všech publikací pana profesora najdeme v práci *Jazyk a slovník. Vybrané lingvistické studie* (na stránkách 509–525), ale zdůraznit je třeba jeho vedoucí účast na nejvýznamnějším díle české frazeologie – čtyřdílném *Slovníku české frazeologie a idiomatiky* (díl 1. *Přirovnání*, díl 2. *Výrazy slovesné*, díl 3. *Výrazy neslovesné*, díl 4. *Výrazy větné*).

Odborný portrét pana profesora Čermáka by nebyl úplný, kdybychom u příležitosti jeho „třičtvrtěstoletí“ nepřipomněli, že zůstane v historii české jazykovědy navždy zapsán jako vědec, který jako první přeložil z francouzštiny do češtiny kardinální dílo

zakladatele moderní lingvistiky Ferdinanda de Saussura – *Kurs obecné lingvistiky* (Praha 1989).

Vážený pane profesore, blahopřejeme Vám k polokulatým narozeninám. Tiskneme Vám pomyslně ruku a přejeme Vám plné zdraví a mnoho dalších vynikajících myšlenek!

Eva Mrhačová, Ostrava

INFORMACJA O AUTORACH

MIECZYSLAW BALOWSKI, profesor zwyczajny, dr hab., bohemista, językoznawca, kierownik Zakładu Języków i Literatur Zachodniosłowiańskich Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Główne zainteresowania: współczesny język czeski, rozwój języka czeskiego, onomastyka zachodniosłowiańska, frazeologia zachodniosłowiańska, stosunki międzykulturowe. Ostatnio opublikowane prace: *Hawłowska wizja Europy*, [w:] *Václav Havel. Człowiek – pisarz – filozof – polityk* (Poznań 2014), *Akvizice češtiny a propriální sféra jazyka* („Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2014), *Dynamiczne układy w opisie leksykograficznym (na przykładzie terminologii) a słowniki specjalistyczne*, [w:] *Leksykograficzne problemy opisu terminologii* (Racibórz 2014), *Czeska relacja wojny Rzeczypospolitej Obojga Narodów z Gdańskiem w 1577 roku*, [w:] *Cum reverentia, gratia, amicitia...* (Poznań 2013), *Sémantická relace protikladu ve frazeologických jednotkách*, [w:] *Čeština v pohledu synchronním a diachronním* (Praha 2012). Adres e-mailowy: mieczyslaw.balowski@amu.edu.pl.

ANDRZEJ CHARCIAREK, profesor nadzwyczajny, dr hab., sławista, kierownik Zakładu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Główne zainteresowania: leksykografia, leksykologia, językoznawstwo korpusowe, polsko-czesko-rosyjska komparatyka. Ostatnio opublikowane prace: *Фатические маркеры в больших переводных словарях*, („Исследования по славянским языкам” [Seul] 2012, 17–1), *Metatekst fatyczny w słowniku przekładowym polsko-rosyjskim* ([w:] *Cum reverentia, gratia, amicitia...*, Poznań 2013), *Фраземы в польско-чешском переводном словаре* ([w:] *Homo Communicans III*, Szczecin 2013), *Styl potoczny wobec innych stylów funkcjonalnych* ([w:] *Odmiany i style współczesnego języka polskiego i rosyjskiego*, Katowice 2013), *В поисках новых типов оязычных словарей* ([w:] *Hľadanie ekvivalentnosti VI.*, Prešov 2013), *О специфике перевода польских фразем на русский язык* („Slavia Orientalis” 2014, nr 1), *Korpus w słowniku, słownik w korpusie* ([w:] *Jazyk a kultura z kognitivneho aspektu*, Nitra 2014). Adres e-mailowy: andrzej.charciarek@us.edu.pl.

MARIE ČECHOVÁ, profesor, PhDr., DrSc., profesor w Katedrze Bohemistyki Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu im. Jana E. Purkyniego w Ústí nad Labą, profesor w Instytucie Studiów Bohemistycznych Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola w Pradze. Główne zainteresowania: stylistyka czeska, frazeologia, morfologia języka czeskiego, współczesny język czeski, lingwodydaktyka. Ostatnio opublikowane prace: *Řeč o řeči* (Praha 2012), *Čeština – řeč a jazyk* (Praha 2011), *Čtení a kultura vyjadřování* (Ústí nad Labem 2011), *Současná stilistika* (Praha 2008), *Komunikační a slohová výchova* (Praha 1998), *Didaktika češtiny* (Praha 1989). Adres e-mailowy: m-cechova@seznam.cz.

KATARZYNA DEMBSKA, dr hab., sławistka, rusycystka, bohemistka, językoznawczyni, adiunkt w Katedrze Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Główne zainteresowania: tendencje rozwojowe języka rosyjskiego i czeskiego, frazematyka słowiańska, językoznawstwo korpusowe. Ostatnio opublikowane prace: *»Słowa wykołejone«, czyli o zjawisku kontaminacji we współczesnym języku rosyjskim* (Łask 2011), *Tendencje rozwojowe polskich i rosyjskich nazw zawodowych kobiet na tle języka czeskiego* (Toruń 2012), *Bramkarka, architektka, polityczka... Kilka uwag o polsko-czeskich analogiach językowych (na przykładzie nazw zawodowych kobiet)* („Bohemistyka” 2013, nr 1), *Об образовании фразематических единиц русского языка путём контаминации* („Slavia Orientalis” 2012, nr 1). Adres e-mailowy: katarzyna.dembska@umk.pl.

MILAN HRDLIČKA, doc. PhDr., Ph.D., dyrektor Instytutu Studiów Bohemistycznych Uniwersytetu Karola w Pradze. W latach 1997–2000 i 2006–2007 był profesorem na Uniwersytecie

libre de Bruxelles, wykładał też na uniwersytetach w Berlinie, Lipsku, Wiedniu, Brukseli, Guenecie, Oslo, Santiago de Compostela, Kościcach, Bratysławie. Główne zainteresowania: gramatyka współczesnego języka czeskiego, lingwodydaktyka, teoria przekładu artystycznego. Ostatnio opublikowane prace: *Překladatelské miniatury* (Praha 2014), *Bohemistické miniatury* (Praha 2013), *Kapitoly o češtině jako cizím jazyku* (Plzeň 2010), *Gramatika a výuka češtiny jako cizího jazyka* (Praha 2009). Adres e-mailowy: Milan.Hrdlicka@ff.cuni.cz.

MONIKA KRZEMPEK, dr, językoznawczyni, bohemistka. Główne zainteresowania: semantyka kognitywna, lingwistyka korpusowa, gramatyka współczesnego języka polskiego i czeskiego, glottodydaktyka polonistyczna. Ostatnio opublikowane prace: *Specyfika nauczania języka polskiego w Czechach – typologia błędów językowych popełnianych przez studentów (poziom zaawansowany)* („Cieszyński Almanach Pedagogiczny”, 2015), *Polski na A. Część II. Podręcznik języka polskiego dla Słowaków* (Bratysława 2015), *Miejsce wykrzyknika w systemie części mowy – wykrzyknik w ujęciu kognitywnym* („Prace Filologiczne”, t. LXIV, 2014). Adres e-mailowy: krzempek@gmail.com.

EVA MRHAČOVÁ, doc. PhDr., CSc., bohemistka, językoznawczyni, docent w Katedrze Sławistyki Uniwersytetu Ostrawskiego. Główne zainteresowania: frazeologia języków zachodniosłowiańskich, paremiologia słowiańska, semantyka, gramatyka porównawcza języków słowiańskich. Ostatnio opublikowane prace: *Příroda v české a polské frazeologii a idiomatice* (Ostrava 2011), *Česko-polské jazykovědné studie* (Racibórz 2013), *Účast číslovek na západoslovanských frazémeh* („Studia Frazeologiczne” 2012), *Przysłowia dawniej i dziś* („Bohemistyka” 2012, nr 1). Adres e-mailowy: eva.mrhacova@osu.cz.

JINDŘIŠKA SVOBODOVÁ, PhDr., Ph.D., bohemistka, językoznawczyni, adiunkt w Katedrze Bohemistyki Uniwersytetu im. F. Palackiego w Ołomuńcu. Główne zainteresowania: składnia języka czeskiego, stylistyka i teoria tekstu, pragmatyka. Ostatnio opublikowane prace: *Prostředky komiky ve sloupcích Karla Poláčka*. In: *Karel Poláček a žánry beletristické publicistiky* (Boskovice: ALBERT, 2012), *Úloha jinojazyčných prvků v současné české próze* („Usta ad Albim BOHEMICA” 2011), *Nezdvořilost jako prostředek komunikační strategie v talk-show na komerční televizní stanici* („Bohemistyka” 2011), *Úloha modálních prostředků v mediálním dialogu*. In: *Svět kreslený slovem* (Ústí nad Labem: Filozofická fakulta UJEP, 2011), *Funkce nezdvořilosti v talk-show na komerční televizní stanici*. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach III*. (Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta, 2011), *So-called Chunks in Course Books for Students of Czech as a Foreign Language*. In: *Foreign Language Competence as an Integral Component of the University Graduate Profile III*. (Brno: Univerzita obrany v Brně, 2011), *Pseudokoordinace v syntaxi češtiny (Svatava Škodová)* („Jazykovědné actuality” 2011). Adres e-mailowy:svobodovaina@tiscali.cz.

JOSEF ŠTĚPÁN, doc. PhDr., CSc., bohemista, językoznawca, emerytowany docent Instytutu Języka Czeskiego i Teorii Komunikacji Uniwersytetu Karola w Pradze. Zainteresowania badawcze: gramatyka języka czeskiego – składnia, semantyka, kultura języka czeskiego, lingwistyka kwantytatywna. Ostatnio opublikowane prace: *Souvětí současné češtiny* (Liberec 2013), *K otázce souvětných členů (klauz)* („Slovo a slovesnost” 2012), *Široce způsobové vedlejší věty zájmenně-částicové* („Naše řeč” 2012), *Postoje současných českých spisovatelů k mateřštině* („Bohemistyka” 2012), *Široce způsobové vedlejší věty zájmenně-příslovcové*. In: *Korpus – gramatika – axiologie* (Praha 2012), *Příčinnosti vedlejší věty z hlediska kvantitativního (na materiálu vědeckých textů)* („Jazykovědné actuality” 2012), *L. Vaculík, J. Škvorecký, M. Kundera, P. Kohout a V. Havel o češtině* („Bohemistyka” 2011, nr 1). Adres e-mailowy: stepan.josef@centrum.cz.